

ІГОР КАЛИНЕЦЬ

ЗНАННЯ
і
ВІЗНАННЯ

ПРО

А
НТОНІ
ЧА

Міжнародний інститут
освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету "Львівська політехніка"

Ігор КАЛИНЕЦЬ

*Знане
і незнане
про Антонича*

Матеріяли до біографії
Богдана Ігоря Антонича

Друге видання, виправлене і доповнене

Львів – 2011
"Друкарські куншти"

УДК 82.09.(477)
ББК 83.3(4УКР)5/6-8
К 17

Калинець І. Знане і незнане про Антонича : матеріали до біографії Богдана Ігоря Антонича / Ігор Калинець. – 2-е вид., виправлене і доповнене. – Львів : Друкарські куншти, 2011. – 276 с. + 48 с. ілюстр.

Це видання – спроба звести в одно розрізнені відомі, малознані, а то й зовсім невідомі факти з життя видатного поета Б. І. Антонича (1909–1937) та його близьких. Книжка може послужити базою для написання поважнішої біографії письменника.



*Цвісти, горіти й проминати,
Лишити все, йдучи в незнане*

Богдан І Антонич

© Ігор Калинець, 2011
© Данило Ільницький, 2011
© Ольга Дядинчук, 2011
© Видавництво “Друкарські куншти”, 2011

До читача з радістю

О поете, дарма, вже тобі не втекти...

Антонич

Скорочення

- Б.І.А. – Богдан Ігор Антонич
О.О. – Ольга Олійник
ПМ – Антонич Б. І. Перстені молодості: До тридцятиліття від смерті поета (1909–1937) / Упорядник М. Неверлі. – Пряшів, 1966. – 380 с.
ЗТ – Антонич Б. І. Зібрані твори / Зредагували С. Гординський і Б. Рубчак. – Нью-Йорк; Вінніпег, 1967. – 400 с.
ЕУ – Енциклопедія українознавства: У 10 т. / Гол. ред. В. Кубійович; Наукове товариство ім. Шевченка. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–1984.
ВРК – Весни розспіваної князь: Слово про Антонича / Упорядники М. Ільницький, Р. Лубківський. – Львів: Каменярь, 1989. – 430 с.
ВЛ – Володимир Ласовський: [Альбом] / Гол. ред. М. Ласовська-Крук. – Торонто, 1980. – 130 с.
ПЗТ – Антонич Б. І. Повне зібрання творів / Упорядкування і коментарі Д. Ільницького. – Львів: Літопис, 2009. – 968 с.
КВ – Крилатий вітер: Богдан Ігор Антонич і Словащина / Упорядник М. Бобак. – Пряшів, 2009. – 124 с.
[] – У квадратних дужках мої зауваги у цитахах

Та йому, Поетові, все таки вдалося втекти від нас: полишилися якісь одробини з його буднів і, можливо, свят. Крім своєї геніяльної поезії, статей і прозових уривків, все інше наче забрав із собою, бо його «дім не тут».

Не все, що поставив я собі за мету влітку 2009 р., вдається віднайти, бо ж я занадто пізно взявся за це. А «це» властиво менш-більш належна біографія Антонича з нагоди столітнього ювілею. Давно мучила мене думка, чому після війни ніхто не припилював могилу Поета, адже в 1964 р., коли групка його поклонників опинилася згідно з архівними записами на Янівському цвинтарі, місце було порожнє. І добре, що порожнє, бо можна було тут же відновити могилу. Отож, я влітку перед столітнім ювілеєм Поета поспробував уявити собі ситуацію і похорону, і первісного вигляду могили, і долю найближчих до Антонича людей – і взявся за перо.

Чимало матеріалів, на яких будую свою розповідь, позбирані з різних публікацій; ще інші були у свій час, коли ще жили сучасники Поета, замовлені Миколою Ільницьким. І страх мене охоплює, коли б цього не сталося і не було б тих спогадів. І хоч вони писані пів століття по смерті Поета, і, можливо, містять неточності, скупенька біографія Антонича була б ще убогішою на факти.

Деякі мої розділи написані не як узагальнення чи підсумки пошуків, а скоріше як хроніка шукань (напр., «Могила», «Наречена»). Це не стільки демонстрування способу мого дослідження, скільки на-

магання виокремити ті чи інші моменти біографії, яких ми вже чи ще не маємо. Після виходу у світ першого видання цієї книжки (травень 2010) знайшлося ще немало матеріалів, бо ж не дарма у заголовку стояло «з радістю і надією». Отож надія оправдалася: деякі розділи суттєво доповнені, написані нові. Дещо додалося і до «Додатків». Та все таки залишилося чимало нев'яшеного, незнайденого. І мало залишається надії на відшукування, то ж обриваю заголовки передмови: радіймо з того, що вже маємо. Хоч і далі найбільше мене хвилює нез'ясована доля львівської родини Волошиновичів.

Звичайно, при читанні цих матеріалів до біографії Антонича уважний читач відчує слабкі чи недостатні місця. То ж і надалі розраховую на те, що, можливо, ще хтось відгукнеться і допоможе виповнити порожнечі. Я також не ставлю остаточну крапку – і сподіваюся на маленькі чуда.

У цьому виданні маємо і про університетський період Антонича в опрацюванні науковця Данила Ільницького, а науковий працівник музею «Антоничі в Бортятині» Ольга Дядинчук запропонувала своє дослідження про рідне село за о. Антонича.

Мені допомагало багато людей, ні! – добродіїв і добродійок, – про яких я згадую у тексті. І яких назвав у першому виданні. На цей раз згадую з вдячністю тих, хто особливо доклався до другого. А це академік Микола Неверлий із Братислави, письменник Іван Яцканин та академік Микола Мушинка з Пряшева, краєзнавець Мар'ян Райтар із Сяніка, письменник Юрій Гаврилук із Більська (Польща). І знову ж науковець і письменник Ярослав Гнатів (вітаю із Шевченківською премією у 2011 році), мистецтвознавець Роман Яців, учений Роман Кирчів, науковець із Люблина Мирослава Кавецька, краєзнавці з Дрогобича

Микола Галів і Микола Садох, о. Ростислав Будзан, родич Поета Андрій Туркот, Марта Патерига, Галина Сварник, Ярослав Лемик, Михайло Мануляк, Анатоль Мамчур і Катерина Лихач.

Дякую Ректорові Львівського університету ім. І. Франка Іванові Вакарчукові за можливість виступати в альма-матер з темами цієї книжки і за проведення презентації першого видання. Ця праця із розділом про навчання Антонича в університеті вписується у рамки ювілейного святкування цієї вищої школи.

За презентацію вдячний Львівському музею історії релігії та музею Антоничів в Бортятині, а також літературному клубові “Кабінет”.

Вдячний і книгарням паням «Української книгарні» (директор Ольга Огризло) за успішний продаж першого видання.

І на цей раз дякую директорів Ірині Ключковській, і колективів установи (назва якої винесена на титулі книжки), де я ще працюю і маю можливість віддатися улюбленій темі.

А особливої подяки заслуговує пан Василь Кравців, що фінансово долучився до цього видання.

Присвячую цю книжку моїй онучці Ганусі Мамчур та усім нашім молодім парослі.

* * *

І хоч Поет жив не тут, і його «дім не тут», та все-таки наша мета – волею багатьох на мить затримати його на цій Землі, у нашому Місті і саме тоді – у десятих, двадцятих і тридцятих роках ХХ століття – шляхетна.

Ігор КАЛИНЕЦЬ

Дитинство

*В горах, де ближче сонця,
Перший раз приглянувся небу*
Антонич

*Я жив тут. В неоліті...
Може ще давніше*

Богдан І Антонич

Матеріалів про дитячі та шкільні роки Богдана Ігоря Антонича дуже мало. І якби не Ольга Олійник, наречена поета (1909–1986), яка записала кілька розповідей з уст матері чи й самого поета, то ми мушили б сьогодні обходитися кількома реченнями про той час. Звичайно, кожен дослідник подає географічне й історичне тло місця і часу народження Поета і тим вив'язується з цієї нелегкої теми. Скористаємось і ми такою методою.

Отож, Лемківщина. Зараз нема потреби детально окреслювати цей край – добросовісний читач має немало матеріалів про нього, особливо після трагічних подій депортації й «Операції Вісла». Та все ж таки послужимось Енциклопедією Українознавства (ЕУ, С. 1275).

Лемківщина – край, заселений лемками (найбільше на захід висунене українське плем'я), становила собою півострів між польською і словацькою етнографічною територією довжиною на 140, та шириною на 25-50 км. Після виселення лемків поляками з півн. Лемківщини, їхня територія охоплює нині лише півд. частину, положену на заході Закарпаття – Пряшівщину. Територія Галицької Лемківщини до 1947 р. обіймала південні частини повітів: Новосанчівського, Горлицького, Ясельського, Короснянського, Сяницького, півд.-зах. Ліського... – разом бл. 3500 м² і 200 000 населення, в т. ч. 160 000 українців (1939), які

жили в бл. 300 селах. Отже, Горлицький повіт, де народився Б. І. Антонич, входив у суцільну українську смугу населення.

Отець Василь Антонич, син сільського господаря Антонія Кота і Євдокії Гуски, народився 15.V.1879 р. у селі Чертеж (ЛОДА, ф. 21, оп. 5). У журналі «Дукля», № 3 за 2008 р. подані світлини могили Антонія Кота (із впалим хрестом: як пише Василь Стефак у «Дзвоні» у ч. 9 за 2010 р. на с. 96, що «з бетонної основи пам'ятника вирвано хрест, який лежить поряд у траві» і нема... кому поправити) та Євдокії Кот (пам'ятник цілий). Юрій Гаврилюк, письменник із Підляшшя, що мандрував опісля місцями Антонича, повідомив, що вже металевий хрест вмуровано у постамент. Іван Яцканин, головний редактор журналу, описує: «... Сільський цвинтар. Тут стоїть дерев'яна церква з 1742 р. Церква на горбку, а внизу цвинтар. Тут похований дід Богдана Ігора Антонича – Антоній Кіт... Мар'ян Райтар [представник Об'єднання українців Польщі, його батьки з Чертежа] показує нам місце, де раніше стояла хата, в якій народився батько Б. І. А. Цю частину села звали «Котячий замок», а до хати звали – до «Куцика». І. Яцканин побував у Чертежі, здається, навесні 2007 р. Антон Кот мав четверо дітей : Івана, Ганну, Василя і Марію (вона дітей не мала). Світлини родини Котів, що подаємо у книжці, зазнимковані на подвір'ї садиби і саду і про це читаємо у родинних переказах: «Садиба Антона Кота – це великий сад, що давав щедрий та смачний урожай. За садом весь час вівся догляд. Обрізали, вносили гній щороку і обов'язково. Моя мати смак яблук та особливо грушок пам'тає понині. Сад – це здебільшого вишні, яблуні, груші. Напевно цей сад в дечому вплинув на поезію Антонича» (записав Андрій Туркот).

Чертеж віддалений 4 км на захід від Сянока. «Чертіж» – очищена від лісу, випалена поляна. Є й інші тлумачення.

У Шематизмі, укладенім о. Ядловським у 1936 р., читаємо: «Послідній галицький король Юрій II (+1340) поселив тут так званих «чертежників» т. є. всяких майстрів, інженерів і будівничих, котрих зібрав коло себе». У 1898 р. село нараховувало 473 мешканців, 71 двір. Згодом число жителів мінялося – емігрували до Америки і не всі поверталися. По Другій світовій війні чертежани були насильно депортовані на територію УРСР, переважно до села Рихтичі і Старе Село біля Дрогобича і в м. Стрий.

Дерев'яна церква збудована в 1742 р. на місці старої малої церковці – Преображення. Як згадує родич Антонича (внук Ганни) вчений із Києва Борис Запотічний, «польські шовіністи... не наважилися зруйнувати її й навіть встановили меморіальну дошку» (Слово просвіти, ч. 23, 2010). Цей храм збудовано в бойківському (галицькому) стилі (В. Стефак). Про унікальність церкви стверджує і газета «Наш лемко» від 1 грудня 1935 р. Опісля «операції Вісла» довший час нею користувалися римо-католики, від 1995 р. знову в ужитку греко-католиків. Цікаво, що збереглася поліхромія, на якій бачимо княгиню Ольгу і князя Володимира Великого. Б. Запотічний допомагає нам побачити в уяві це село : «Мій рідний Чертіж до депортації – це сто хат обабіч дороги, яку селяни називали «цїсарською». На плато високого пагорба розташовулося шість осель, у п'яти з яких проживали родини на прізвище Кіт. Звідси і назва – Котова гора. Один із будинків – власність діда Богдана Ігоря Антонича Антона Кота. Біля підніжжя цієї гори розташовувалася початкова школа... У великому залі під орудою дяка проводили репетиції церковного хору

і драматичного гуртка. Неподалік школи була плебанія... Край села по сусідству із замріяним ставком у віночку похилих верб стояла старовинна приземкувата під гонтами церковця». Євген Федоронько у доволі розлогій статті «Чертеж – село на Лемківщині» (Лемківщина, Нью-Йорк, ч. 2, 1993.– С. 8) називає й учителя початкової школи Пантелеймона Шургота, який вибирав здібних учнів і посилав їх вчитися далі. 14 його учнів стали пізніше священиками. Серед названих ним прізвищ був і Василь Кот (1878–1949), син Антона (читач напевно зауважив, що дехто у спогадах подає прізвище через «і»). Були ще інші два отці з таким же прізвищем: Антон Кот й Андрій Кот. о. Василь назвався Антоничем, Антон прийняв прізвище Тарнович. Його син Юліян Тарнович-Бескид (від села Тарнавка, звідки родом його жінка зі священичого роду Бескид) – відомий громадський діяч, письменник, редактор двотижневика «Наш Лемко», автор книжок про Лемківщину, які нам знадобляться, ровесник Богдана Ігоря, можливо його далекий родич. Андрій Кот залишився з батьківським прізвищем. На надгробках батька і матері о. Василя Антонича читаємо прізвище Кот. Тільки гімназійний товариш і брат дружини о. Василя Олександр Волошинович у спогаді, в якому йде мова про заміну прізвища, подає латинкою «Kit».

Перед Другою світовою війною згаданий вище Андрій Кот, що навчався у Сяноцькій гімназії, а згодом у Відні, був парохом в селі Опарівка коло м. Кросна, згодом, мабуть у 1938 р. (за матеріалами М. Райтара) вступив у чин о.о. Василіян, прийняв ім'я Атаназій. Він був двоюрідним братом Богдана Ігоря. Його батько Іван – старший рідний брат Василя Кота (Антонича), мав п'ятеро дітей: Андрія (1900–1972), Василя (1903–1951), Йосипа (1907–1983), Теофілію (1910–1976)

та Ольгу (1912–1994). Як згадує внук останньої (а це вище згаданий львів'янин Андрій Туркот, рукописні спогади), у роки війни навчав дітей катехизму в Дрогобичі, перебував у монастирі в Гошові, був священиком у поближному селі. У 1947 р. ув'язнений, бо не прийняв православ'я. Відбував заслання в Томську, працював на пилорамі. Опісля перебував в у будинку для самотніх старих у Старому Самборі, жив серед рідних у Рихтичах, де й похований. Написав історію УГКЦ на Лемківщині, але рукопис загублено в якомусь видавництві у Польщі. «Така доля двоюрідного брата Б. І Антонича – людини високої моралі, честі, людини безкорисливої, високоосвіченої, зі знанням декількох іноземних мов, яка все своє життя віддала служінню Богові» (згаданий рукопис).

Треба віддати належне і парохів с. Чертеж і сяниському деканові о. Левові Сембратовичеві, небожеві кардинала Сембратовича, у вихованні та навчанні молоді. Він був на парафії у Чертежі від 1885 р. і аж до смерті в 1910 р. У Чертежі збереглися надмогильні пам'ятники Лева Сембратовича і його брата священика (за повідомленням М. Райтара).

В. Кот навчався у гімназії в Сяноці. Це містечко (Сянок, Сянік) належало до Перемиського, згодом Галицького князівств. Перша згадка в 1150 р. в Іпатіївському літописі, магдебурзьке право отримало ще за Юрія II – в 1339 р. Стало ополучуватися зі середини XIX ст. У 1900 р. українці вже становили всього 13,5 % населення, євреї – 32,5%, а поляки – 56%. Церква Пресвятої Трійці (1774). Гімназія була польською, після матури Василь Кот вивчав теологію у Львові, згодом у Перемиській семінарії, яку закінчив у 1906 р. Тоді, очевидно, при висвяченні змінив своє прізвище на Антонич, «оскільки згідно тодішніх звичаїв не було воно достатньо поважним для сільського священика»,

як писав у 1965 р. його гімназійний товариш Олександр Волошинович, згодом швагер (Весни розспіваної князь. – далі ВРК – С. 319), який в 1911 р. закінчив юридичний факультет Львівського університету. Інколи подібні поради перед висвяченням міг давати й єпископ.

Його дружина Ольга (1883 р. н.) походила з давньої священичої родини. Батько Микола (Николай) Волошинович, мама Антоніна Криницька (померла 1886 р., бо того року о. Микола зазначений в Історичному шематизмі як вдовець, а також див. Повне зібрання творів – далі ПЗТ – С. 727.) зі села Липовець (або Липовиця – ці два варіанти назви подано у «Ілюстрованій історії Лемківщини» Юліяна Тарновича, Львів, 1936) Сяніцького повіту. Мама, можливо, дочка о. Антона Криницького, який був душпастирем у цьому селі від 1838 р. і до смерті в 1879 р. З родинних (усних) переказів, які подав історик Іван Красовський, виглядає, що Ольга була вчителькою перед одруженням, вона могла навчатися в Перемишлі (напр., в Українському інституті для дівчат або у жіночій учительській семінарії). Окрім Ольги, були ще два сини: Володимир (1875–1935) й Олександр (1881–1971). Очевидно, сестру Ольгу з Василем Котом (Антоничем) познайомив Олександр. Микола Волошинович, будучи досить освіченим (у Відні закінчив хімічний вищий навчальний заклад й одночасно греко-католицьку семінарію), працював доцентом в університеті у Львові, а на парафії у Липовці займався своїми обов'язками, а також дослідженнями історії населення Лемківщини, Буковини та Галичини та родоводом своєї сім'ї. Він встановив, що його прабабки походили з Добруджі, були священиками, а «в XIII столітті вибралися шукати нове середовище для свого життя. Понад три століття їх

потомки поступово прямували через Східні та Полонинські Карпати в напрямі на захід, поки влаштувались у місцях сучасного Королика Волоського. Традиції духовної служби в їх роді збереглися аж до початку XX століття, і якраз мій дід Микола Волошинович був останнім священиком у роді» – отак подає історію роду Тетяна Волошинович у статті «Гнані недолею» (Крилатий вітер – Пряшів, 2009. – С. 93, далі КВ). Записи М. Волошиновича згоріли під час Першої світової війни. о. Атанасій Волошинович (1790–1874) зі села Королик Волоський у листуванні з о. А. Петрушевичем (листування велося лемківським діалектом) гордився своїм історичним родом і твердив, що вже 16 його предків душпастирювало у Королику Волоським (Степан Шах. Між Сяном і Дунайцем, ч. 1, Мюнхен, 1960.– С. 256).

Можливо, ще в польській гімназії селянський син Василь Кот отримав підстави національного усвідомлення, але, без сумніву, Львів і Перемишль на початку XX ст. укріпили його патріотичні стремління. Ще не знаємо, що здійснював яко священик на своїх перших парафіях у 10–20 роках із просвітницького огляду. Але маємо цікаву вістку із цих часів – світлину 12 мужів чину (так гадаємо) – поважних отців і мирян, датовану «Львів, 3.02.1914». Що привело молодого священика до цієї громади, з якої нам вдалося вже ідентифікувати кількох доволі визначних громадських діячів Галичини: о. Петра Петрицького, о. [Діонісія] Ткачука, о. [Євгенія] Цурковського... Цікаво, що о. Петрицький (1857 – 3.12.1919) був одним із організаторів першого галицького аграрного страйку в 1902 р., відстоював права української мови. Він був парохом у с. Колоколин Рогатинського повіту. До речі, помер у польській тюрмі. Без сумніву, що це був гурт свідомої галицької інтелігенції – і це свід-

чить, що Антонич як українець виділявся на фоні у значній мірі москвофільського лемківського духівництва. Безперечно, що такий батько мав вплив на формування українськості свого сина.

Син Богдан Антонич (при хрещенні мав тільки таке ім'я) народився 5 жовтня 1909 р. у с. Новиця (14 км від Горлиць) у день святих Аполонія і Симона. Хресними були Олександр Волошинович (що пережив свого похресника) і Юлія Волошинович, дружина Володимира – померла 1920 р. (перша дружина Володимира Волошиновича, брата матері Поета). Хрестив о. Іван Дуркот, греко-католицький парох у Рихвальді (тепер Овчари) Горлицького повіту (був там на парафії 1897–1912 рр.). Очевидно, охрещений Богданом, окрім офіційних документів, постійно фігурує як Богдан Ігор або навіть Ігор. Що це ім'я йому імпонувало, бачимо з таких літературних епізодів: у 1930 р. він писав під псевдонімом Ігор Ігоренко, а в збірці «Три перстені» у вірші «Князь» читаємо: «і юнака вітає день / окриленням найменням: Ігор... Іду в захопленні й нестямі / весни розспіваної князь». Головна особа роману «На другому березі» називається Ігор.

Село Новиця вже існувало в 1554 р. за Шематизмом о. Ядловського, хоч «Наш лемко» (15 вересня 1937 р.) подає, що село із XV ст. У селі збереглася понині дерев'яна церква св. Параскеви, збудована в 1843 році, в якій є іконостас ще з XVIII ст., правда, розписи з 1927 р. вже не стосуються о. Антонича. Біля старої плебанії стоїть пам'ятник Поетові, таблиця якого сповіщає, що в цьому селі він власне народився. Пам'ятник поставлений з ініціативи Львівської спілки письменників і Львівського обласного товариства охорони пам'ятників у 1989 р. Як описує Роман Лубківський («Над Бугом і Нарвою», ч. 5

за 2009, С. 22), «У селі чимало «свідків» Антонича: дерев'яна церковця, лемківська мадонна з безіменної могили, кам'яний жолоб потоку. Але батьківської хати вже не було. Та все ж на обійсті Антоничів встановили і врочисто відкрили меморіальну таблицю. Збереглося фото і серед учасників свята віце-міністр культури Польщі Стефан Старчевський, сестри Байко, Ігор Кудин, місцеві лемківські активісти».

Новиця була знана як осередок дрібного деревного промислу, зокрема виготовлення дитячих забавок (Юліян Тарнович. – С. 43). Напевне, Богдан Ігор дитям забавлявся такими іграшками. В. Стефак пише: «На сьогодні в цьому віддаленому від міст селі збереглося чимало древніх лемківських хатин і господарських будівель. Серед них і колишній будинок священика... Тут коло пам'ятного барельєфа і дошки з текстами на трьох мовах (спасибі полякам і за те) закопана пуповина поета. Вище – хата Антоничів [?] – зараз це будівля з незнайомим латинським написом «Сарепта» – у ньому час від часу збирається місцева греко-католицька молодь на відпочинок. Ще вище – «чудотворне джерело», а насправді криничка з дахом, а вода у ній справді преладна – п'ємо з долонь, умиваємо нею очі, обличчя, руки... Тут збережено ряд автентичних будівель, яких не побачиш більше ніде. Церковця діє – невеличка, як каплиця. Там править отець мітрат Іван Піпка – декан Криниці, відомий діяч УГКЦ на теренах Польщі...» (Дзвін, 2010, ч. 9, 97). Діє Міжнародний пленер Іконопису «Новиця». «З майже тисячної української громади села залишилося тут всього-на-всього кільканадцять родин, яким вдалося повернути до рідних хиж після політичної «відлиги» у 1956 році» (Юрій Гаврилюк, «Над Бугом і Нарвою», ч. 5 за 2009, С. 16).

Ще кілька слів про повіт Горлиці, до якого входило село Новиця: до 1939 р. із 29 тис. населення повіту 27 тис. були українці. У самому містечку пізно восени відбувалися славні торги, тому й «червоне сонце продають На ярмарку в Горлицях». У Горлицькому краєзнавчому музеї ще недавно була кімната, присвячена Антоничеві. Тепер експонати про Антонича (під патронатом «Об'єднання Лемків») подані в загальній експозиції. Роман Лубківський (там же): «9 жовтня 1999 р. в Горлицях у регіональному музеї Польського регіонального туристично-краєзнавчого Товариства ім. Ігнаці Лукашевича відкрито виставку, присвячену життю і творчості українського поета. Українці – і львів'яни, і ті, що живуть у Польщі, прибули делегації й зі Словаччини. Твори поета читали актори Львівського театру імені Леся Курбаса [...] Був і невеличкий етнографічний відділ з речами лемківського побуту. Згодом у 2001 р. антоничівську виставку було долучено до етнографічних матеріалів і сформовано експозицію на 2 поверсі будівлі. Там вона, як на мене, малодоступна і малопомітна».

О. Олійник характеризує батьків поета як добрих і чесних людей. «Жили погідно, правдивим щастям для них був єдиний син... До речі, слід згадати, як батьки Богдана оповідали мені про його дитячі літа. Не належав він до «чудесних» дітей, хоч вірші укладав вже дитиною. Велика заслуга в цьому няні (це була молода дівчина, не пам'ятаю її імені), яка дуже любила «вірші» і часто читала дитині, а багато поезій Шевченка знала напам'ять. Співала залюбки пісні, яких знала без ліку, і чудово оповідала казки. Може, тому й малого хлопчика незмірно цікавило усе, що діялось за вікном. А там... шумлять дерева, співають пташки, шумить зелень. Найбільше диво у місячні ночі. Тоді тихенько підкрадався до вікна

і вдивлявся в срібlistий світ... через вікно. Ось як пізніше згадує про це поет у вірші п. н. «Чарки»:

*Зелений ясень, серп і коні.
Прилипнув хлопець до вікна.
В чарки срібlistі і червоні
поналивалася весна.*

*І хочеться хлопчині конче
від весняних воріт ключа.
З трави неждано скочить сонце,
немов сполохане лоша».*

(ВРК, С. 358)

В іншому спогаді О. Олійник знову повертається до дитинства поета. З огляду на те, що більше не знаходимо матеріалу про ці часи, зачитуємо хоч і аналогічний уривок, але з деякими доповненнями й нюансами: «Вже як дитина виявляв великі здібності. Про це багато могла б сказати його пістунка, сільська дівчина, що залюбки читала «верші». Читала вголос дитині й веліла слухати. Спокійний, вдумливий Ігор справді слухав, а як подобалось щось із прочитаного, просив ще раз і ще раз повторювати собі, доки не навчився напам'ять. А часом навіть сам говорив «вершами», як це звала няня. Кликала маму, але тоді засоромлений Богданко мовчав» (ВРК, С. 362-363).

У статті «Мій друг Богдан Ігор Антонич» в американському журналі «Лемківщина» (1982, ч. 7) О. Олійник-Ксенжопольська додає: «Для батьків правдивим щастям був єдиний син Богданко. Хлопчик з чорною чупринкою, зеленими очима, обрамленими довгими віями, був дуже милим, слухняним і на свій вік серйозним. Пістунка розповідала, що він говорив віршем. Хлопець жив у світі фантазії.

Збирав різнокольорові скельця, крізь які дивився на світ: жовтий, голубий, червоний. Він називав це забавою «у світ». Також улюбленим заняттям дитини була забава «в книжечки». Перегортав сторінки, оглядав картинки, укладав книжки. Так «працював» він цілими годинами в бібліотеці. Особливо любив дивитися через вікно і спостерігати за льотом птахів і за грою хмарок. Ясні ночі були повні чудес, шелесту і місячного сяйва».

Звідки взялася няня-пестунка – майже класичний персонаж у біографіях наших видатних осіб? Але не поспішаймо шукати її в Новиці, де народився поет. Там родина Антоничів пробула недовго. Після висвячення о. Василь був скерований асистентом на парафію до Нижанкович (1906–1908), опісля асистентом до с. Топільниці біля Старого Самбора (1908–1909), а тоді адміністратором до Новиці (1909–1910), а вже в 1910–1911 рр. він адміністратор у Павлокомі Березівського повіту, ним же був у Мацині Великій Горлицького повіту (1911–1913), ним же у с. Липовець Сяніцького повіту (1913–1918), ним же у с. Ясель Сяніцького повіту (1918–1919). Від 1919 по 1927 р. адміністратором та парохом у с. Волиця Сяніцького повіту (Історичний шематизм Перемиської єпархії).

Цілком можливо, що мама Ольга з малим Богданом, уникаючи таких частих переїздів, могла перебувати в родині чоловіка у Чертежі. Зі спогадів Ольги Кот, дочки Івана – брата о. Василя (рукопис у мене): «Їмость, так звали у нашій сім'ї п. Ольгу, маму Б. І. Антонича, проживала у нас зі сином Богданом деколи місяць або два. З досконалістю тепер не можливо сказати, з чим це було пов'язано: чи з переїздами о. Василя, чи з можливими його арештами. Б. І. Антонич запам'ятався, що з дітьми – однолітками забавлятися не надто хотів, але навіть бавлячись говорив з ними

до складу – віршував. Коли залишався сам, то ходив переважно з прутком, і як у нас казали «цвікав», роздивляючись навкруги також віршував. Їмость не цуралася жодної роботи. Працювала на рівні з усіма. У сім'ї, потрібно уточнити, завжди було двоє працівників: одна жінка та один чоловік...Цих людей одягали, ними піклувались, їли всі одне і теж за одним столом, всі разом. Так от їмость після домашніх робіт ще під вечір влаштовувала пробіжки по околиці села Чертіж, підтримувала в належному стані здоров'я та масу тіла. Пробіжки відбувала при участі всіх бажаючих дітей у сім'ї та сусідів. Малий Богданко завжди був гарно одягнений. Тільки щось забруднив, то одягу відразу заміняли. Але й сам так поводив себе, щоб не заплямувати одяг. Навіть цим відрізнявся від своїх ровесників».

Могла їмость зі сином проживати у свого батька – вдівця у Липовці (о. Микола Волошинович був у Липовці асистентом у 1875–1889 рр., а парохом – до своєї смерті в 1913 р.), аж поки о. Василь Антонич у рік смерті свого тестя не приєднався до своєї родини у тому селі. Отут у Липівці могла знайтися знана, хоч і безіменна, сільська дівчина-пестунка, що вміла не тільки оповідати, співати, але й читати Шевченка. Можливо, що ця дівчина приїхала до родини отця з іншого села чи навіть переїжджала з нею з парафії на парафію. До речі, Іван Красовський, історик й етнограф Лемківщини, вказує, хоч це чомусь залишалося непоміченим, що саме в Липовці Богдан і приватно навчався (ВРК, С. 173). Напевно, там же, як пише Ольга Олійник, «першу освіту здобув приватно. Вчителька дуже полюбила свого найкращого учня, позичала йому книжки, якими зачитувався, передумував і творив нові образи, ситуації на основі прочитаного та власної уяви. Цікаво вмів оповідати, але ніколи сам не починав» (ВРК, С. 363).

Ця вчителька була з народної (початкової) школи, яка була створена в 1905 році, а не домашньою гувернанткою. За Австро-Угорщини народні школи в українських селах були українськими, і вчителями були загалом українці (ЕУ, С. 928). Тому, сподіваємося, що вчителька вчила предметів українською мовою, але хлопця, що мав вступити до польської (іншої поблизу не було) у Сяноці, мусила вчити і польською (в усіх українських народних школах навчали від 2-ої класи польської мови). В «Автобіографії» Антонич записав: «До початкової школи я не ходив, а навчався приватно вдома» (ПЗТ, с. 729). У 1914 році вчителька Олена Кохівна (Кох) замінила Станіслава Яцкевича в однокласній школі в Липовці. Перед тим вона працювала у с. Затока Городоцького повіту (Шематизм Королівства Галичини і Володимирії). Тож напевно володіла літературною мовою краще, аніж місцеві мешканці. У 1924 р. вчителювала у Липовці Софія Желехівська, яка почала педагогічну роботу навесні 1916 р. Але чи у Липовці? Отож, хто з них готував хлопця до гімназії?

На початку світової війни в 1914 р. Богдан Ігор разом зі своїми батьками опинився у Відні, про це знаходимо у спогадах О. Олійник. Але перед тим, як навести уривок із перебування в імперській столиці, хочемо поміркувати, чому саме родина Антоничів опинилася у Відні. Д. Павличко вважає, що вона змушена була втікати з рідного села, бо воно лежало на теренах воєнних операцій (ВРК, С. 12). У цьому політично неокресленому поясненні є певна рація¹.

¹ «Генерал-губернатор Галичини граф Г. Бобринський заповнив свою адміністрацію галицькими москвофілами і «великополяками», які отримали директиви нищити «мазепинців», тобто українців. «Кінець українству!» – таким було гасло російської адміністрації... «Східна Галичина і Лемківщина – дав-

Російський фронт після падіння Львова у вересні 1914 р. досягав і центральної Лемківщини. Липовець стало тереном запеклих боїв між російськими й австрійськими військами, кілька разів воно переходило з рук до рук. Третина села згоріла. Частина населення подалася з росіянами, кілька осіб (в т. ч. Олександр Волошинович) були заарештовані австрійцями і відправлені до Талергофу, правда, ненадовго (польський туристичний інтернет). Але дочка Олександра Волошиновича у статті «Гнані долею» (КВ, С. 94) зазначає: «... У серпні 1914 р. мого батька без суду інтернували на два роки в концентраційний табір у Талергофі біля Граца». Ув'язнення вона пояснює тим, що батько, як національно орієнтований, був серед тої молоді, що оточувала І. Франка, у 1905 р. активно допомагав втікачам-революціонерам з царської Росії. Угорська поліція пильно слідкувала за його діяльністю – і скористалася війною. Знаючи, що свідомим українцям загрожує переслідування з боку російської окупаційної влади, а також насильне навертання на православ'є, родина о. Антонича покидає Батьківщину. Хоч, можливо, була якась інша, нам невідома, причина. Йосип Збіглей з Пряшівщини в поезії «Антонич» (Крилатий вітер, С. 92):

*А друга матір
Тікала від Ірода
(у часі недалекім)
Через гори Вигорлатські.*

но невіддільна частина однієї, великої Росії...» (Історія Львова. – Львів, 2007. – Т. 2. – С. 512.).

*Виріс син...
І повіз Ісуса
На саях
По схилах гір Карпатських.*
2000 р.

Не знаємо також, де Антоничі зупинилися у Відні і як надовго. Іван Яцканин у листі до мене від 4 грудня 2009 р. вважає: «Є припущення, що батько Ольги Антонич-Волошинович (Микола Волошинович) навчався у Віденському університеті, певно, у нього були і залишилися знайомі. По-друге, брат пані Ольги Олександр Волошинович був у серпні 1914 р. інтернований у табір у Талергофі, місто, яке знаходиться біля Граца (Австрія), де пробував майже до кінця 1915». Отож, могла родина бути ближче до інтернованого. Мабуть, як росіяни відступили на «свої» позиції навесні 1915 р., вони повернулись. «Прорив австро-німецької армії під Горлицями й Тарновом [а це стосується звільнення і парохії о. Василя] та її побідний похід на схід приневолив москалів відступити також з Карпат» – читаємо у книзі-альбомі «Українські Січові стрільці. 1914-1920» (Львів: Слово, 1991. – С. 34).

На той час у Відні була потужна українська громада. Діяли Галицько-Буковинський комітет допомоги для воєнних біженців, а згодом Український комітет допомоги під керівництвом Лева Левицького і проф. О. Колеси (Роман Кухар. Віденська «Січ». – Київ: Кобза, 1994. – С. 56). До того ж парохом греко-католицької церкви святої Варвари був о. Йосиф Жук (1914-1920 рр.), патріот і добродій (Шематизм УГКЦ).

О. Олійник записала з уст батьків власне таку віденську «історію» Богдана Ігоря:

«В міському парку, куди прийшов разом з мамою, бавився з дітьми. Розсміяний, раз у раз прибігав до мами з якимсь новим німецьким словом, що його щойно навчився. Та ось довго щось дитина не приходить. Мати хоче вертатися до хати. Жде – а дитини немає. Стурбована наближається до гурту. Та діти не знають, куди Богданко пішов. Перелякана мати шукає по парку, розпитує, а вкінці сповіщає поліцію.

А тимчасом Богданко відбіг від дітей. Не міг знайти маму і думав... що її загубив. Сам із парку доволі далеко містом вертався додому. На здивований запит батька, чому сам повернувся, з плачем відповідає: тату, я маму загубив!

Це пережиття дитячих літ, мабуть, назавжди глибоко залишилося в душі. Оповідав мені не раз про те, як манджав вулицями Відня, орієнтуючись тільки за кіновими фотореклямами, які дуже докладно пам'ятав. А щоб не потрапити під колеса авт, весь час ішов хідником попід самими мурами» (ВРК, С. 363).

Знову ж згадую Д. Павличка, який зазначає, що вражіння про похмурий Відень згодом вчуваються в «Ротаціях». Не конче хочу з тим погодитися. Відень 1914 р. не мав ще у собі ознак (тим більше для 5-ти річної дитини) західного мегаполіса 30-тих років з усіма злоякісними пухлинами – тематичною основою збірки. Але, звичайно, лямпіони, парки, музика в парках, кіноафіші тощо відклалися у вразливій душі хлопчика, який, напевно, до того часу ще не був ні у Перемишлі, ні у Львові. Після Відня о. Антонич за Шематизмом знову мав перебувати у Липовці – селі свого тестя, перша згадка про яке із судових справ у 1494 р. (Наш лемко, 15 вересня 1937 р.). Відправляв у церкві св. Миколи Чудотворця, що була збудована в 1577 році (за Історичним Шематизмом церква збудована 1640 р.), її розібрано у 30-х роках

XX ст. У 1900 році тут замешкувало 630 осіб (110 господарств). Спалене в 1914–1915 рр. Як зазначає польський туристичний інтернет, о. Василь Кот (через кілька рядків о. Василь Антонич) був першим українським священиком, певно маючи на увазі, що М. Волошинович був москвофілом, а це не узгоджується з твердженням Тетяни Волошинович (1923–2005), дочки Олександра Волошиновича (КВ, С. 93). Ніде вона не пише про діда, як про москвофіла. На місці села тепер тільки три самотні, майже зруйновані, могили. Одна з них брата о. Миколи – о. Василя Волошиновича. Більше нічого (а було аж три церкви) не збереглося. Як повідомляє «Наше слово» (18 липня 2010): молоді лемки із Львівської області займалися впорядкуванням цвинтаря. Додамо, що і Ясель і Королик-Волоський також перестали існувати.

Заки Богдан Ігор пішов до гімназії, родина на короткий час (поки він хворів) опиняється у містечку Михайлівці на Пряшівщині. Чому? І чому саме там? По програній нами польсько-українській війні був розв'язаний терор польської окупаційної влади щодо свідомих і непасивних українських громадян, зокрема, священиків. У концентраційному таборі «Домб'є» біля Кракова греко-католицьких священиків нараховувалось 23 особи на 12 тис. ув'язнених. Це із «Кривавої книги», том 1, виданої Урядом ЗУНР у грудні 1919 р. А таких таборів було з десяток – умови в них були не легші, аніж згодом у ГУЛАзі. «Більше 1000 священиків було заслано в табори у серпні 1919 року, деяких звільнили лише для того, щоб перевезти в інше місце», читаємо там. Отець Дмитро Блажейовський у книзі «Мої рефлексії щодо проблем минулого, теперішнього та будучності українського народу» (Каменяр, 2010. – С. 61) пише: «З початком липня 1919 року заарештували

10 закладників і між ними о. Сембратовича [один із декількох священиків із таким прізвищем]. Їх тримали півтора місяця в заперті, а випущено їх на інтервенцію англійської місії». Один із прикладів. Можливо, о. Антонич хотів уникнути арешту і подався в Чехословаччину. Ще раз процитую Д. Павличка: «Знов родина тікає з Новиці [це помилка, не з Новиці, а з с. Ясель]. Тепер уже від переслідування польської жандармерії». Шкода, що дослідник життя Б. І. Антонича не вказує джерел. Ми можемо тільки здогадуватися, чому. У Михайлівцях перебував брат Ольги Антонич Олександр Волошинович, що «був посланий делегатом від Сяноцької ради до Чехословаччини. Про що велися переговори на Паризькій мирній конференції 1919 р.». З цієї причини режим Пілсудського, як згадує сам О. Волошинович, засудив його на смерть. Це було в 1919 році (ВРК, С. 320). «Цю кару було скасовано аж у 1936 році» (КВ, С. 95).

Варто дещо уточнити в цій політичній ситуації на Лемківщині. Після розвалу Австрії влада ЗУНР утрималася до половини лютого 1919 р. в гірській частині Сяніччини. Натомість русофільська течія проголосила на західній Лемківщині т. зв. «Лемківську республіку», що вела акцію з приєднання до Чехословаччини. (ЕУ, С. 1277). Отже, О. Волошинович був представником «Лемківської республіки». Цікаво, що й головний делегат о. Юрчакевич признавав, що ліпше було б, якби лемки «соєдинились» з Українцями Східної Галичини» (Юліян Тарнович, С. 254). Ось як про цю справу пише Тетяна Волошинович: «Про майбутнє Лемківщини намагалися вирішити її жителі на великому сеймі у Сяноці, де постановили направити своїх трьох представників на Паризьку конференцію 1919 р. з вимогою приєднати Лемківщину до новоствореної Чехословацької

республіки. У складі делегації [...] був мій батько Олександр [...]. Як відомо, на Паризькій конференції вирішили [...], що не можна порушувати природну границю між Польщею і Чехословаччиною у цій місцевості» (КВ, С. 95).

Продовжую цитувати спогад О. Волошиновича від 1965 р.: «Ці обставини привели до того, що моя рідна сестра Ольга зі своїм мужем і їх сином Богданом у червні 1919 року на якийсь час мусили шукати пристановища в Чехословаччині. До Михайлівців прибули дуже втомлені, тому що в той час шлях подолали частково пішки, возом і поїздом». Михайлівці, додамо, містечко у південно-східній Словаччині, 10 тис. мешканців, частину з яких складають т. зв. сотаки – пословачені українці, до 1945 р. – греко-католики (ЕУ). Читаємо далі: «Мешкали зі мною на вул. Головній у п. Сульовського. Малий Богдан, майже десятилітній, після дороги був дуже втомлений і хворий. Своє перебування в Михайлівцях в більшості перележав у гарячці. Коли його здоров'я поліпшилося настільки, що міг подорожувати, провів я сестру до Межилабірців, де я влаштував їх у місцевого греко-католицького священика. Звідти повернулися в Польщу на свої місця перебування [...]. Василь Антонич після повернення в Польщу був ув'язнений [...]» (БРК, С. 320). У збірникові «Крилатий вітер» (С. 102-108) ми можемо побачити світлину будинку Сульовського, а також довідатись про цей будинок як і про те, що Олександр Волошинович був згодом «okresným» начальником у Михайлівцях, Межилабірцях і Бардееві.

Свої короткі спомини про родину Антоничів він на цьому не закінчує: дещо зупиняється на описові здоров'я свого небожа Богдана Ігоря, що ми ніяк не можемо опустити. Знову Олександр Волошинович:

«Мої спомини про племінника Б. І. Антонича поширюються лише на його тендітне дитинство. Пригадую його як хлопця слабосилого, що потребував великої турботливості. Змалечку справляв враження поважної дитини, а його увага зосереджувалася переважно на книжках і розмовах із дорослими. Хоча був вихований у священницькій сім'ї і його батьки хотіли, щоб їх одинак ішов батьковими слідами, категорично не згодився з цим і вивчав філософію [...]» (БРК, С. 321).

І все-таки невідомо, як довго пробули Антоничі у Межилабірцях² і коли саме повернули додому. Мілан Бобак, український письменник у Словаччині, пише: «[...] він разом з батьками, в силу різних обставин, в 1919 р. кілька тижнів жив у Меджилабірцях і Михайлівцях. І по сей день [1995 р.] його рідня по матері живе в Братіславі (КВ, С. 75)». Згадка про арешт о. Василя є тільки в О. Волошиновича й Ольги Кот (рукопис). Не знаємо, в чому був звинувачений і за що ув'язнений уже в новій польській державі і як надовго. Не виключено за те, що зупинявся у свого родича – засудженого поляками до смерті. Тетяна Волошинович до певної міри вносить ясність: «Мій батько залишився в Чехословаччині, де оженився. Його рідних у Польщі постійно переслідували, цензурували листи. Взаємний контакт зовсім перервався, його утримували лише усно посередництвом греко-католицьких священиків» (КВ, с. 96). Однак, церковні шематизми стоять понад тим – вони фіксують, що в 1919–1920 рр. о. Василь Антонич був адміністратором у с. Волиця Сяніцького деканату. Тобто

² Межилаборці – містечко на Закарпатській Лемківщині (півн.-сх. Словаччина), 3 тис. мешканців – словаків й українців; округа здебільша заселена українцями (ЕУ). Від Михайлівців до Межилабірців 60 км. Батьківщина Енді Варгола, його музей.

міг числитися на посаді, а тимчасом перебувати деінде, напр., у в'язниці.

У червні 1920 р., як писав сам Богдан Ігор у біографії, він вступив до гімназії, здавши відповідні іспити. Як бачимо з вище описаного, життя хлопчини не було спокійне: і через нелегкі воєнні роки, і через постійні переїзди батька з парафії на парафію. Дуже далеко було до тої ситої попівської «ідилії», що Д. Павличко за радянських часів поспішив назвати «біологічним триванням». Після того, як родина повернулася до Волиці, Богдан Ігор став гімназистом. Яке було «біологічне тривання» попівства у тому селі аж до 1927 р., нічого не знаємо (це вже про Борятин відомо більше). Волиця – 13 км від Сяноку. Шематизм о. Ядловського (1936 р.) подає, що перенесено церкву на середину села в 1572 р. А «Наш лемко» (ч. 10 від 1937р.): церква з 1826 р., згадки про село ще з XIII ст. (давніше Велика й Мала Волиця). Парафія невелика: у 1898 р. село нараховувало 392 особи, передовсім українців, 58 дворів. Війна, а також еміграція напевно не сприяли зростанню населення. В українській однокласній школі працювала вчителька полька (у 1924 р.). Наразі стільки. Хіба можна додати, що в 1937р. була змарнована праця о. Василя як українського священика – парафію обійняв о. Жубрид – москвофіл. По війні мешканців вивезено в Україну в Бережанський район. Але дещо відомо про гімназіяльні роки їх сина. Про Сянік ми вже згадували, коли у тій же гімназії вчився Василь Кот. У 20-х роках у спольщеному містечку поволі викристалізовувалося й українське життя, що дало поважний вислід у 30-х роках: це і центр організованого українського лемківського культурного життя із музеєм «Лемківщина». Але тоді вже Антонич був у Львові. Він там міг читати двотижневик «Наш

лемко», що друкувався у Львові, і довідуватися про свою малу Батьківщину.

Має рацію Д. Павличко, коли твердить таке: «Чи не та вчителька своїми книжками, як і няня своїми співанками, спричинилися до того, що в польській гімназії в Сяноці Антонич горнувся до українського товариства студентства». «Але ні в москвофіли, ні в «польську віру» Антонич не пішов. Маємо завдячувати це невідомим учителям, простим новицьким [напевно, липовецьким] дівчатам, що наймитували у попів, бавлячи піснями їх дітей» (ВРК, С. 13, 14). Але додамо, що ще в більшій мірі він перейняв науку українства від свого батька – активного патріота десятих років, хоч про це ніхто із авторів спогадів прямо не зазначив. А щоб наймички були аж такими свідомими, то це залежало у великій мірі і від «попа» на селі.

Хотів малий Богдан Ігор ходити до школи. О. Олійник додає до його хлоп'ячих занять і бажання вчитися. «Наука не справляла труднощів і надто поважний, як на свій вік, вдумливий хлопчик горів і нетерпляче вичікував того дня, коли буде складати вступний іспит до гімназії» (ПІМ, С. 302).

Гімназія

*І юнака вітає день
окрилений найменням: Ігор
Антонич*

Небагато ми знаємо про самого хлопця, особливо про контакти його з дітьми чи то зі свого священного, чи сільського середовища. Ніхто у спогадах не надавав цьому значення. І виглядає, що в часи воєнного лихоліття, частих переїздів родини він виростав допитливою, здібною дитиною, але вже надто хатнім. Гімназія у Сяноці позбавляє його повсякденної домашньої опіки. Де мешкав? Напевно, на приватній квартирі, про яку нічого, окрім зеленої лампи, не знаємо. Зі спогадів Ольги Олійник, гімназиста з тих часів Михайла Кудлика (ВРК, С. 322-324), вчителя гімназії Лева Геца (ВРК, С. 321-322), декількох офіційних документів та уривків із деяких творів самого Антонича реставруємо цей період.

Характеристику самої гімназії знаходимо у М. Кудлика, що навчався на рік чи два швидше від Богдана і зустрічався з ним (за його ж даними) у 1922-1925 роках. Він чомусь гадав, що Антонич розпочав із другої класи. Сяноцька гімназія була класичного типу: головна увага на латинську і грецьку мови. Навчання тривало 8 літ: Антонич якраз уписався в роки 1920-1928. На цілу Лемківщину це була єдина гімназія, де вчили українську мову (руську, як тоді вимагала називати польська влада, 2 години на тиждень), але тільки українців, тоді як польську, німецьку, грецьку, латинську – по 4 год. Із 400 учнів українців було 80. У 1926/1927 навчальному році у Звіті гімназії (*Sprawozdania* Дирекції гімназії,

ЛНБ АН) зазначено, що із 566 учнів було 85 українців. Як подає «Наш лемко» 1 листопада 1935 р., вивчення української мови у гімназії було скасовано.

Богдан Ігор був добрим учнем. Тут наведемо уривок із спогадів О. Олійник: «Вчився в польській гімназії в Сяноці. Відразу звернув на себе увагу вчителів своїми небуденними здібностями. Професори ставили його за взірць. Яке було ставлення професорів до нього, показує такий факт: у сьомому класі на лекції латини професор глузував з учня: «А може пшепроводзіць маленького Антоніча жеби тобе подповедзял?» Професори справді любили його. Від першого класу «відзначаючий», скінчив гімназію з відзначенням у 1928 р.» (ПМ, С. 292). У «*Świadectwi dojrzałości*» (атестаті зрілості) від 21 травня 1928 р. бачимо оцінки «дуже добре» і «добре» (ПЗТ).

В іншому місці О. Олійник також не обійшла увагою Антонича-гімназиста: «Професори ставили його учням за приклад. В поведінці Антонича характерним було те, що він не любив чванитися своїми знаннями. Коли на уроці професор питав: *Kto rowie?* Антонич не підносив руки. Сидів мовчки і слухав. Коли відповідь не задовольняла професора і ще раз ставив це саме питання, шойно вставав Антонич. Подібно було й на університеті. Оповідали про це його товариші – Пачовський, Рудницький, Полотнюк Одарка» (Ірина Вільде, ПМ, С. 302-303). Рудницький – це Ярослав, а Пачовський – Теоктист. У листі до свого брата Олександра Волошиновича Ольга Антонич (єдиний лист матері поета, що зберігся і поданий у збірнику «Крилатий вітер», С. 98-100) хвалиться успіхами сина: «Богдан вже кінчить слявістику, надзвичайно здібний, ціле гімназію відличний, а так само на університеті після виречення професорів найздібніший на університеті – мав зі-

стати асистентом, коли б тільки добився доцентури. На другий рік буде докторизоватись».

Лев Гец доповнює (спогад з 1965 р.): «Б. І. Антонича вчив я повних два роки української мови (по смерті проф. Володимира Чайківського). Антонич склав матуру в 1927–1928 році в гімназії ім. Королеви Софії в Сяноці. Пам'ятаю, що Б. І. Антонич сидів у другій лавці, по лівому боці класу від кафедри. Був це хлопчина дуже спокійний, тихий, середнього росту і робив враження слабовитого. Часто він був задуманий, замріяний. Задачі його були дуже добрі. В класі Антонич нічим спеціально не вирізнявся, але не був таким веселим, як його товариші. Як учень, він не був тяжкий для виховання, слухався, був уважний» (ПМ, С. 306). Раніше, у листі до Поета від 22 січня 1935 р., колишній професор Гец зауважує: «Пригадую Тебе – крізь мряку вже нині, як в початках я своєї сірої роботи в школі зводив палкий труд з Твоїм класом на слово. Ти сидів задуманий і спокійний» (ВРК, С. 380–381).

Кілька слів про Лева Геца (1896–1971), видатного українського художника і музейника: народився у Львові, був в УГА, перебував у польському полоні в Домб'є біля Кракова. У 1919–24 рр. навчався в Академії красних мистецтв у Кракові. У Сяноцькій гімназії мав посаду учителя рисування. З вище наведених спогадів знаємо, що викладав і українську мову. Від 1931 і до 1944 р. був директором музею «Лемківщина». Істотне доповнення до біографії митця подає В. Посіка у «Лемківщині» (ч. 3, 1984, С. 23) – йдеться про післявоєнний (по Другій світовій війні) період: «Лев Гец, представник свідомих борців проти загарбників із заходу і сходу, не мав вистачальної оборони проти пресії ворожого довкілля і тому психологічно не видержав тієї пресії і рішив покінчити життя само-

губством. Разом з дружиною прийняв отруту. Його вдалося відрятувати, дружина вмерла. Після того лютий натиск ворожого довкілля зменшився, мистець почав працювати, виконав велику роботу – рисував архітектурно важливі будівлі Кракова». З того огляду Антоничеві щастило на вчителів-патріотів.

Цікаво, що О. Олійник додає до спогаду Л. Геца ще такі рядки, яких чомусь нема ні в ПК, ні в ВРК: «не пам'ятаю, щоб колись на щось не дав відповіді. Все тихий, скромний, на перерві сидів спокійно і читав. Його усмішка була якоюсь милою, чарівною, що не можна було його не любити» (ПМ, С. 303). Доречно зацитувати письменника Дмитра Бандрівського з його спогаду, що має влучну назву «Антоничева усмішка»: «Мою увагу привернуло його миле, майже дитяче обличчя. Завжди, коли Антонич розмовляв зі мною, мене полонила його усмішка. В цій усмішці радість і смуток так сплелися, як день сплітається з ніччю [...]. Може, в усмішці мого товариша відбивалася радість людини, свідомої свого покликання [...] а в смутку – свідомість скороминучості його титанічних зусиль [...]». І зовсім не дивно, що оце пригадую незабутню ніжно-сумну посмішку самого Бандрівського, з яким мені випало бути в мовознавчій експедиції на Волині. Тут, можливо, пасує подати «гімназійний» портрет Богдана, який залишив у своєму спогаді М. Кудлик: «Сам Антонич був невеличкий на зріст, білявий, з коротко стриženим волоссям, завжди дуже чистенько та дбайливо вдягнений. У розмові був несміливий, дуже поважний як на свій вік. Намагався говорити літературною мовою [...]. Він розмовляв, як на наші умови, гарно по-українськи, з легким лемківським наголосом». Порівняймо, як згадує про мову Антонича Ірина Вільде: «[...] будучи в університеті, говорив якимось дуже... «дивно» по-

українськи». Вона та її товаришки гадали, що він поляк, який хоче сподобатися українським дівчатам (ВРК, С. 61). Словом, для лемка Кудлика лемко Антонич тоді в гімназії розмовляв українською пристойно.

Б. Романенчук, товариш Антонича з університетських часів, у своїм спогаді «Про поета, що був хрущем» (Літаври. – Нові дні. – Зальцбург, 1947. – Ч. 4-5 – С. 53) пише: «Антонич все таки визначався з-поміж своїх товаришів чимсь особливим, що звертало на нього увагу – лемківським говором, дуже важкою вимовою і наголосом. Це називалося, що він погано говорить по-українськи. Якщо й так, то не диво. Змалку лемківський говір, дуже далекий і відмінний від інших українських говорів, а від літературної мови тим більше, потім польська гімназія [...]».

А українську мову, як пише М. Кудлик, вчив Володимир Чайківський, який, знаючи, що дві години мало, давав читати зі своєї багатой бібліотеки українські книжки. У нього бував й Антонич, що перечитав усю бібліотеку вчителя. «Улюбленими українськими поетами були для нього Франко, Шевченко, Леся Українка, із прозаїків Кобилянська, Нечуй-Левицький... Перечитав усі твори, які одержали нагороду Нобеля, у перекладі польською мовою». Про цього вчителя варто довідатися більше. Ще не знаємо, звідки він родом, де вчився. Але народився в 1884 р., бо помер на 53 році життя 2 березня 1937 р. (посмертна згадка у газеті «Наш лемко», 15 березня 1937 р.). «20 років був викладачем української мови і літератури в польській гімназії. У згаданих звітах дирекції гімназії, що маємо тільки за 1925/1926 і 1926/1927 навчальні роки В Чайковський зазначений ще як і вчитель латинської мови. Якраз у ті роки, коли навчався Антонич, він мав уроки української мови в його класі – це у 6-му і 7-му. Інших виклада-

чів рідної мови у школі не було: він вчив почавши із 2-го класу. Напевно й Антонича. Зрозуміло, що Лев Гец у спогаді від 1965 р. помилився, передчасно поховавши В. Чайківського ще в часи навчання Антонича. Можемо назвати ще трьох вчителів українців: о. Захара Лехицького (катехит і українська мова в 1-му класі), Лева Геца (каліграфія і рисунок), Романа Ковалева (історія). Зрозуміло, що історик, свідомий українець і громадський діяч, мусив викладати польською мовою. У журналі «Лемківщина» (ч. ч. 1, 2 за 1996) професор Володимир Чайківський згадується декілька разів як активний діяч у Сяноку: заступник голови Українського Народного Дому (1928–1935), голова Кружка Товариства «Рідної школи» (1925–1929), що заснував українську бібліотеку у гімназії (це вже було по закінченні школи Антоничем. Богдан Ігор ще користувався приватною бібліотекою вчителя).

До честі згаданого викладача варто також звернутися до його політичної діяльності. Він був одним із засновників «Народного комітету» у Сяноці (голова о. Омелян Константинович), який, солідаризуючись із Українською Народною Республікою після підписання нею Берестейського мирового договору, скликав масову маніфестацію 3 березня 1918 р. «У заповіджений день з'їзду сталося щось до того нечуване в історії Лемківщини: з усіх, найбільш віддалених, сіл повіту прибули тисячі селян із синє-жовтими прапорами, з патріотичними транспарантами. Сяніцькі студенти зробили нашвидко велику таблицю з написом «Хай живе Українська Держава!», щоб нести її на чолі походу». Маніфестація була людною і врочистою. (Лемківщина, 1982, ч. 2, С. 14). Не сумніваюся, що о. Василь Антонич, і, можливо, з дев'ятирічним сином був на цьому святі. Не безпідставно у некро-

лозі про В. Чайківського написано як про найбільш заслуженого громадянина-патріота, члена «Просвіти» та багатьох інших товариств. Зацитую бодай одне речення: «Якщо зважити, що покійному доводилося працювати в чужому середовищі підчас і по наших визвольних змаганнях та в атмосфері відомої політики на Лемківщині, тоді щойно можна уявити собі важку працю професора. Одначе Покійний поборював усі труднощі й чесно і совісно сповняв свій обов'язок українського педагога».

Про любов Антонича до книжки пише Ольга Олійник, напевно, зі слів самого Антонича: «В тому часі [гімназійнім] багато читає і приробирує вже чималу бібліотеку. Не було для нього більшої приємності, як нова, добра книжка. Не пропускає жодної нагоди, щоб її придбати. Обертає всі гроші, що їх одержує від батьків – як студент на свої витрати, як поет – гонорари, що їх вряди-годи дістає за свої твори, зрікається багато дечого, а може навіть і всього задля книжки» (ПМ, С. 292). З пізнішого опису кімнати Антонича у Львові за романом Оксани Керч «Альбатроси», окрім вікна на Святоюрський сад і церкву, згадується про велику книжкову шафу.

Безперечно, що українська книжка робила його не тільки патріотом, але навчала самої мови. Та виявляється, що, окрім книжки, хлопець виявляє чимало й інших зацікавлень. О. Олійник перераховує: техніка, медицина, кіно, малярство, поезія, спорт. «Та найбільше цікавиться музикою. Любить її. Сам грає на скрипці. Вже в сьомому класі виступає із скрипковим солом на Шевченківському концерті. В тому часі повстають його перші композиції, як ось марш, що його опісля грала ціла гімназія.

Ходить на танки, виступає на сцені, любить забави. Про це й згадує:

*От жив, звичайно, як усі,
Мантачив безтурботно час»*
(ВРК, С. 365).

Ольга Олійник у журналі «Лемківщина» (1982, ч. 2, С. 8) ще раз стверджує улюблені заняття гімназиста: «Будучи учнем гімназії, він ходив на лекції танцю, належав до аматорського гуртка, виступав на сцені, охоче брав участь у розвагах». У раніших спогадах вона зупинялася на його музичних і малярських зацікавленнях:

«Одначе Антонич поважно не трактував своїх музичних композицій. Пам'ятаю докладно розмову на цю тему. Сердечно тоді сміявся і відповів: «Люди переходять поетичний кір, а я музичний» (ПМ, С. 303).

«Слід згадати, читаємо у спогадах О. О., що малярство дуже його приваблювало, а його картини належать до найсміливіших на малярських виставках в гімназії» (там же).

Був як усі, але й все-таки не як усі. Хочеться нагадати про «милу й чарівну усмішку». Саме з нею чомусь й пов'язуються його мистецькі уподобання. І, напевно, малярський хист не пропав намарно, як тонкий знавець і теоретик мистецтв, вже 1932 р. стає членом АНУМ. І зі скрипкою з'являється студент Антонич на виставах і концертах «Просвіти» на Левандівці у Львові. Там також малює декорації.

Звичайно, мав замилювання й до поезії. Знову ж О. О.: «Багато читав і прекрасно вмів оповідати. На другому році науки «заімпровізував» на іменинах п. Ольги. Позволю собі зацитувати тільки початок:

*Ти моя мамусю,
Як рожевий ранок,
Як майська нічка,
Як тихий світанок»*

(ПВ, С. 302)

У пізнішому спогаді (Лемківщина, 1982, ч. 2, С. 7-9) О. О. додала: «...хоч по натурі був дуже несміливим, продекламував його в салоні перед гостями. Згадуючи той момент, він сказав мені: «я написав його з любови до матері, яку я обожнював».

Згадує М. Кудлик: «У ті роки почав писати свої перші вірші [...] але нерадо їх показував [...] Чайківський пророкував, що з нього буде поет. Узагалі Чайківський гордився Антоничем, який був дуже здібним учнем».

У польській Wikipedii про Антонича сказано, що він, перебуваючи в польській гімназії, що було правдою, і перебуваючи виключно в польському оточенні – це не конче правда, ранні свої твори писав польською мовою: «jego młodzińcza twórczość była pisana po polsku», що зовсім неправда. Мовляв, уже в університеті українські товариші заохочували його писати українською. Таких відомостей не знаходимо у спогадах про поета, а також в його львівському архіві не збереглися такі твори. У ПЗТ також не зустрічаємо польськомовних віршів. Б. Романенчук у згаданому спогаді зовсім не пише про польські вірші Антонича, натомість подає, якою мовою він розпочинав свій творчий шлях: «Лемківський говір, який виніс з батьківського дому, був йому літературною мовою, якою починав писати перші свої вірші ще на шкільній лавці. Коли ж приїхав до Львова й почав учитися в університеті, то може вперш стрінувся з українською літературною мовою. Але не в уні-

верситеті, бо там викладовою мовою була урядова, польська мова, хоч предметом студій була українська філологія. Літературної мови Антонич учився, як і кожний інший з нас, із творів східно-українських письменників» (Літаври, С. 53-54). І все таки з літературною мовою він зустрівся у Сяноцькій гімназії.

Напевно, свідомий українець-вчитель української мови Чайківський у першу чергу тішився з українства свого учня. О. О. підтверджує це: «Хоч чужі шукають його товариства, він держиться тільки своїх. Навіть світлина з восьмого класу українців – це не випадок, а зазначення своєї національної окремішності» (ВРК, С. 365). Далі Олійник на підсилення своєї думки цитує слово Антонича при нагородженні 31 січня 1935 р. Такий національний акцент авторки спогадів також свідчить і про національну свідомість Ольги, що на час написання статті носила прізвище Ксенжопольська, але яка ніколи не зраджувала собі.

Закінчення гімназії підтверджено документально: заява на складання звичайного екзамену зрілості навесні 1928 р. та атестат зрілості *Swiadectwo Dojrzałości*.

У фрагментах незакінчених творів чи тільки розпочатих зустрічаємо:

*Де срібнолентний Сян пливе,
Там юність моя і моє серце ...
Цвіли літа дівчацьким герцем*
(ПЗТ, С. 692)

Однак ми ще не хочемо розпрощатися зі шкільними літами поета – ми шукаємо відгомону їх у пізніших поетичних чи прозових творах.

Здавалось би це марна справа. Орест Зілінський цілком справедливо характеризує творчість Антонича з цього огляду: «Переважна більшість поетів-початківців починає свою творчість з особистої сповіді. Перша збірка Антонича стоїть дуже далеко від такого розуміння поезії» (БРК, С. 89). Або: «В «Трьох перстнях» [...] факти сублімовані так, що з них неможливо уявити собі реальний світ, що оточував поета. А далі це оточення взагалі зникає з його поезії» (С. 97). Та все-таки...

У першій збірці знаходимо дві поезії «Прощання школи» та «Зелена елегія» (ПЗТ, С. 76), в яких хочемо віднайти реалії Сяноцької гімназії. З першої – хіба рядки: «Зі школи ідучи поворотітьма несучи листок на пошту до рідні». Все-таки вилушується якась побутова деталька – листування з рідними, хоч і не такими вже далекими: трохи більше як 13 км від Сяноку до Волиці. Зрештою, та деталь вкінці окрилюється в метафору: «вкидаю з листом в поштову скриньку молодість мою». І ще вигулькує одна деталь: «Дорога завтра вибігне пряма і вітер в шприхах загуде пісні». А це вже ровер у побуті школяра – дорога додому. Справді всього 13 з половиною км. Від Сянока на північний схід гостинцем (приблизно 8 км) до траси на Краків і ще трасою – 5 км. Отож, згадка про замишування спортом підтверджується.

У «Зеленій елегії» (предмет дослідження Андрія Содомори) є опис гімназії (додаємо фотографію будівлі):

*Наша гімназія стояла на схилі малого узгір'я,
жовта дорога вела просто до річки униз.*

Вуличка сміттям обросла, мов мохом ...

Неба півколо та жовтий шкільного городу ромбод...

Навіть є забава дітлахів на подвір'ї:
«Сіноків ватага малих у завзятім розіграна бої...»

Інтер'єр гімназії:
*Промінь заблуканий нишпорив похапцем по коридорі,
Сонця усмішка рясна рідко впадала углиб.
Тихо весна заглядала в віконця мутні, непрозорі...*

Підозріваємо, що є щось із інтер'єру помешкання самого Антонича:
*Під абажуром з бібули зеленої полумінь маяв
в нафтовій лямпі малій...*

Хлопець похилений в захваті, німо над книжкою Мая...

У 1932 р. у часописі «Вогні» Антонич публікує замітку до ювілею Карла Мая.

Час проминув молодечих пригод і змаганнів, і бесід.

Отож, були ще молодечі пригоди й змагання, а не тільки книжки і бесіди. Також виглядає, що Богдан Ігор мав своє помешкання, принаймні, свій куток із ляпою із зеленим абажуром. У романі «На другому березі» мама шкільного товариша, дружина судді, звертається до сина: «Твій тов(ариш), що у нас жив [...]». (ПЗТ, С. 493). Ось картина першого дня школи. Один із персонажів звертається до приятеля:

*«Пам'ятаєш, як ми разом ішли перший раз до школи.
Служниця вела нас за руки, одного по правій, другого по лівій. Тобі в очах блищали сльози. Не тому, що ти боявся невідомого оточення, але з цієї причини, що власне від'їхала мати до себе на село...»*

Ще один епізод: «Ми сиділи в одній лавці. Одного разу трапилася подія на перший погляд маловажна, але яка мала нам пізніше кілька разів нагадуватися. Саме відбувалася наука граматики. Учителька одноманітним, плавним, безбарвним голосом сипала з уст на наші голови якісь відміни... І мені починали ліпитися повіки. Значев'я зарипів над нами понервований вигук:

– Дивіться, які чутливі любчики, як сплять собі!

Негадано виринули ці «чутливі любчики» по довгих літах».

«У школі перший раз відчували ми глибоко й зрозуміли вагу національної приналежності. Половина відділу була іншої народності й дивилася на нас зашморгом. Зиркала спідлоба, мов на відмінні, різні від них створіння. Найгостріше виступала прірва в часі молитви. Коли прийшлося нам говорити Отче наш, вони сливе душилися від стримуваного реготу. Тоді зазнавали ми дошкульного, в'їдливого, майже фізичного болю. Мовби хтось пхав нам голки за нігті. В голові появилася наївна думка:

– Нащо люди балакають різними мовами та чому одні діти можуть сміятися з мови других?

Тоді найважливішим питанням для нас було: чому одні речі дозволені, а другі ні, чому це вільно, а цього ні, та далі чому одному те вільно, що другому заборонено» (ПЗТ, С. 521-522). А ми вже знаємо, що комплекс національної меншовартості не запанував у гімназії. На жаль, пошук шкільного приятеля не дав бажаного результату. Вчився в одному класі Ян (Іван) Безуха – син окружного судді в Сяноці Августа Безухи, але при перегляді справи фонду університету в обласному архіві, виявилось, що Безухи – поляки й римо-католики. Та все таки маю переконання, що такий товариш мусив тоді бути, але замало у нашому розпорядженні матеріалів із сяноцької гімназії. До того ж художній твір не завжди тотожний дійсності,

хоч О. Олійник переконувала нас, що «повість «На другому березі» з багатим автобіографічним матеріалом» («Лемківщина», ч. 2, 1982. – С. 7).

Іван Яцканин (Дукля. – № 3. – 2008. – С. 58) здивований, «що на будинку згаданої гімназії ми не побачили меморіальної дошки, яка б повідомляла, що тут свого часу вчився видатний український письменник. Думаємо, що при сучасному рівні польсько-українських відносин це не мала б бути аж така велика проблема».

У цьому розділі роману є ще опис ряду хлоп'ячих забав, зокрема, мовних. Та хочемо згадати про винятково талановите, можливо, щонайкраще у нашій прозі зображення шкільної прогулянки до лісу, де два хлопчики відбилися від гурту, заблудили, переживши жахливу грозу та перебувши ніч у лісі. Той уривок мав би стати хрестоматійним у нинішньому рекомендованому шкільному списку літератури чи то класного, чи позакласного читання. Вражаючий опис! І не сумніваюся, що це мусив пережити сам малий Богдан Ігор: і безмежна радість від волі посеред природи, і жахіття від стрімкої і несподіваної грози (бурі), і паралізуючий страх у лісі посеред гупої ночі... Не станемо цитувати бодай один якийсь абзац, бо це майже 30 сторінок високомайстерної прози. І хоч той опис немає конкретики із сяноцькою гімназією, однак ним – пережиттям хлоп'яти у лісі, у краю, де «срібнолентний Сян пливе», закінчимо оповідати про дитинство Антонича.

Далі Львів:

Тільки на Святому Юрі
годинник історії б'є
(ПЗТ, С. 69)

Університет

*У дно, у суть, у корінь речі, в лоно,
у надро слова і у надро сонця!*

Антонич

На сьогодні не до кінця відомою сторінкою інтелектуальної біографії Богдана Ігоря Антонича є період його навчання у Львівському університеті. А він є важливим у формуванні майбутнього письменника і водночас цікавим з огляду на систему навчання у цьому закладі, якому Антонич присвятив п'ять років свого життя.

Закладені під час навчання у гімназії основи світогляду та інтереси Богдана Ігоря Антонича на повну силу розвинулися в університеті. Навчаючись у Львівському університеті, він проявив себе як ерудит та інтелектуал. Опубліковані сьогодні спогади про письменника засвідчують: окрім успішного навчання на славистиці (гуманітарний факультет), він брав активну участь у гуртку українців. Саме у студентські часи заявляє про себе як про поета непересічного обдарування. Антонич активно спілкується з різними людьми, які займалися культурною діяльністю, та завойовує авторитет і повагу.

Попри те, що майбутній письменник виявляв особливі зацікавлення до української мови і літератури (пізніше – цілеспрямовано студіював українську літературну мову, нею писав свої вірші та інші твори, українською літературою цікавився постійно), для навчання він обрав славистику. Річ у тім, що Львівський університет, як раніше Сяноцька гімназія,

був польським навчальним закладом. Якщо за часів Австро-Угорської імперії в університеті була кафедра руської словесності, на якій викладали знамениті українознавці (Я. Головацький, О. Огоновський, К. Студинський), то на час Антоничевого навчання (1928–1933 рр.) Галичина перебувала під польською окупацією. Звернемося до історичного коментаря.

«Після розпаду Австро-Угорської імперії Галичина була захоплена Польщею. Міністерство віровизнань і освіти Польщі вже 18 листопада 1918 р. спеціальним розпорядженням оголосило, що бере Львівський університет під свою опіку, і присвоїло йому ім'я польського короля Яна Казимира. Мовою викладання у навчальному закладі стала тільки польська, лише на теологічному факультеті окремі дисципліни читалися латинською мовою. Кафедри з українською мовою викладання були закриті. Протягом двох-трьох років було звільнено з роботи всіх професорів і доцентів української національності, українській молоді було обмежено доступ до навчання в університеті»³. Саме на роки Антоничевого навчання «в університеті не було жодного викладача-українця, і лише в кінці 1933 року право викладати східно- і західнослов'янські літератури одержав доцент І. С. Свенціцький (1876–1956)»⁴. Оскільки Богдан Ігор Антонич не належав до «політичної молоді», то й не намагався протестувати проти таких умов. Вільно володіючи польською мовою, маючи неабиякий багаж знань із мов та літератур світу, випускник Сяноцької гімназії Антонич обирає славистику, яка була у розпорядженні гуманітарного факультету. Твердження про те, що

³ Історична довідка // <http://www.lnu.edu.ua/general/aboutu.htm> [Інтернет-сторінка Львівського національного університету імені Івана Франка].

⁴ Лазаренко Є. 300 років Львівського університету. – [Львів]: Видавництво Львівського університету, 1961. – [С. 27].

Антонич вивчав в «університеті українську філологію»⁵ є неточним. Майбутній письменник слухав курс руської (української) мови у межах загального курсу слов'янської філології, але основною спеціальністю його навчання була польська філологія.

«До 1924 р. університет складався з чотирьох факультетів. Розпорядженням Міністерства від 31 жовтня 1924 р. філософський факультет було поділено на два окремі факультети: гуманітарний і математично-природничий. На початку 20-х років ХХ ст. в університеті було 55 кафедр, 19 відділень, 6 клінік, 2 поліклініки, факультетська бібліотека, наукова бібліотека з університетським архівом, ботанічний сад. За кількістю студентів Львівський університет був одним з найбільших у Польщі. З 1919/20 до 1937/38 навч. року їхня кількість збільшилася з 2647 до 5026 осіб. Було запроваджено принцип "numerus clausus", згідно з яким українці мали обмеження при вступі в університет (не більше 15% від кількості абітурієнтів; поляки у цьому випадку мали не менше 50%). Навчальний рік розпочинався 1 жовтня і закінчувався 30 червня, він поділявся на 3 частини, або триместри»⁶.

Незважаючи на те, що «в університеті не було жодної кафедри з українською мовою викладання, жодного професора української національності»⁷, Антонич йде

⁵ [Найдан М.] Біографічний зарис про Богдана-Ігоря Антонича // Antonych B.-I. The grand harmony / Translated from Ukrainian with an introduction and notes by Michael M. Naydan = Антонич Б.-І. Велика гармонія / Переклад з української, передмова від перекладача і примітки М. Найдана. – Львів: Літопис, 2007. – С. 17.

⁶ Історична довідка // <http://www.lnu.edu.ua/general/aboutu.htm> [Інтернет-сторінка Львівського національного університету імені Івана Франка].

⁷ Там само.

подвійним шляхом: тобто, з одного боку він сумлінно виконує навчальну програму, а з іншого – самостійно, наполегливо працює над українознавством.

Що ж, власне, вивчав в університеті Антонич? У дипломі магістра філософії⁸, виданому 23 травня 1934 року, зазначено, що його спеціальністю була польська філологія. Навчання, безперечно, не обмежувалося лише польською мовою та літературою. Антонич здобув широку гуманітарну та філологічну освіту славістичного напрямку.

Система підготовки філологів у Львівському університеті часу Антоничевого навчання була різноманітною. Окрім предметів загального спрямування, практикували наукові просемінари та семінари, а також лекційні курси і практичні заняття вузького профілю.

Як уже зазначалося, кожен навчальний рік поділявся на триместри. Відповідно кожен із навчальних предметів Антонич вивчав у межах того чи іншого триместру: деякі курси тривали три триместри, деякі – два, інші – один, а деякі й довше, ніж один навчальний рік. Невідомо, які курси були обов'язковими, а які факультативними. Все ж, якщо велику частку предметів міг обрати сам Антонич, то можемо подивуватися його педантичності та всебічним зацікавленням: його індивідуальна програма

⁸ Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника (далі – ЛННБУ ім. В. Стефаника). – Відділ рукописів. – Фонд № 10. – Одиниця збереження 1. – Аркуш 20. Опубліковано: [Dyplom magistra filozofji] // Антонич Б. І. Повне зібрання творів / Передмова М. Ільницького; Упорядкування і коментарі Д. Ільницького. – Львів: Літопис, 2009. – С. 757-758; Диплом магістра філософії Богдана Ігоря Антонича / [Публікацію підготував Д. Ільницький] // Парадигма: Збірник наукових праць. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – Випуск 4. – С. 297-298.

може бути прикладом всебічного гуманітарного самовдосконалення.

На сьогодні можемо відтворити список навчальних курсів, які відвідував письменник, за його *залишковою книжкою* (*książeczka legitymacyjna*)⁹.

Цілком очевидно, що найґрунтовніше Антонич вивчав саме польську філологію, адже це було його спеціальністю.

Загальний курс польської мови передбачав: вступні зауваги («Вступ до науки про польську мову»; «Вступ до історії польської мови»); історичне, так би мовити, діахронне вивчення («Огляд історії польської мови»; «Діалектні ознаки середньовічної польської мови»; «Описова граматики середньовічної польської мови»; «Історична фонетика польської мови»; «Найдавніші юридичні тексти як джерело польської мови»); поглиблене вивчення сучасної польської мови («Граматики сучасної польської мови»; «Розвиток відмінкових форм польських займенників, прикметників і числівників»; «Розвиток форм дієслів»; «Словотвір польської мови»; «Словотвір іменників та займенників»; «Польський синтаксис»^{*}). Оскільки кожен філолог – потенційний педагог, то в загальному курсі польської мови у Львівському університеті вивчали методичні предмети, зокрема «Методику навчання польської

⁹ ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Від. рукоп. – Ф. 10. – Од. зб. 1. – Арк. 54-80. Опубліковано: [Список навчальних курсів] // Антонич Б. І. Повне зібрання творів. – Львів, 2009. – С. 734-741; Список навчальних курсів Богдана Ігоря Антонича / [Публікацію підготував Д. Ільницький] // *Парадигма: Збірник наукових праць*. – Львів, 2009. – Вип. 4. – С. 289-296.

^{*} Назви навчальних курсів подаємо в перекладі українською мовою. Ознайомитися із оригінальними назвами курсів польською мовою можна у вказаних джерелах.

мови», «Методику навчання польської граматики», «Теорію граматики і практичне навчання польської мови у середніх школах».

Курс польської мови проводив професор **Генрик Кароль Гертнер** (Henryk Karol Gaertner; 1892–1935), мовознавець, літературознавець і музикант. Походив він із краківської родини юристів. Навчався у Ягеллонському університеті (Краків). Викладав у краківських гімназіях і Люблінському католицькому університеті. Захистивши габілітаційну роботу з історії польської літератури в Ягеллонському університеті (1922), був призначений на посаду надзвичайного професора. У цьому ж університеті 1925-го року захистив габілітаційну роботу з польського мовознавства. У 1926 р. очолив кафедру польської мови Львівського університету. Гертнер – автор праць «З методології мовної стилістики» («Z metodologii stylistyki językowej», 1924), «Наука про польську мову. Рекомендації для самоосвіти» («Nauka o języku polskim. Wskazówki do samokształcenia», 1927), «Граматики сучасної польської мови» («Gramatyka współczesnego języka polskiego», Т. 1-3, 1931-1938) та ін. Був співробітником Мовної комісії та Комісії історії літератури Польської Академії наук, членом Львівського наукового товариства. Похований на Личаківському цвинтарі у Львові¹⁰.

Володимир Барагура (1910–2000), український журналіст і письменник, який разом з Б. І. Антоничем навчався в університеті, згадує, що «*проф. Гертнер [...] був лагідною, привітною людиною й успокоююче*

¹⁰ Кравчук А. Гертнер Генрик // *Енциклопедія Львова*. – Львів: Літопис, 2007. – Т. 1 / За ред. А. Козицького та І. Підкови. – С. 615-616; http://pl.wikipedia.org/wiki/Henryk_Karol_Gaertner [Вільна інтернет-енциклопедія «Вікіпедія»].

впливав на кандидатів до іспитів, ставив приступні питання і не був скупий на позитивні оцінки»¹¹.

Професор Гертнер вів також просемінарські заняття з польської мови (щоправда, у першому триместрі першого курсу цей просемінар вів професор **Таддеуш Лер-Сплавінський** (Tadeusz Lehr-Spławiński; 1891 – 1965)). Український літературознавець Теоктист Пачовський згадує, що «вже на першому курсі Антонич склав успішно колоквиуми з польської мови і літератури, щоб стати членом просемінарських занять у професора Г. Гертнера та професора Ю. Кляйнера»¹². І справді, в архіві Антонича є свідоцтво, в якому засвідчена участь Антонича у цьому просемінарі. А полягала вона у «збиранні матеріалів до словника Шимоновича»¹³. З Гертнером пов'язує Антонича і те, що він був його «улюбленим учнем»¹⁴ та спеціалізувався з мовознавства під його керівництвом¹⁵. «Особливу увагу приділяв Б. І. Антонич студіям над фонетикою у проф. Г. Гертнера [...] Його манила фонетика слов'янських мов, бо сам він був людиною музикальною, на що вказують наспівні інтонації його поезій»¹⁶.

¹¹ Барагура В. Як я став журналістом: Спогади зі студентських років 1928-1934. – Торонто: Видавництво Українська Книжка, [без року]. – С. 24-25.

¹² Пачовський Т. Наукові інтереси // Весни розспіваної князь: Слово про Антонича: Статті, есе, спогади, листи, поезії / Упорядники М. Ільницький, Р. Лубківський; Передмова Л. Новиченка. – Львів: Каменяр, 1989. – С. 336.

¹³ ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Від. рукоп. – Ф. 10. – Од. зб. 1. – Арк. 31.

¹⁴ Олійник О. Надгробок на могилі щастя: Біографія // Ми. – 1939. – Кн. 3 (10), травень-червень. – С. 13.

¹⁵ Пачовський Т. Наукові інтереси // Весни розспіваної князь: Слово про Антонича. – Львів, 1989. – С. 336.

¹⁶ Кізлик О. Молодий назавжди // Весни розспіваної князь: Слово про Антонича. – Львів, 1989. – С. 351.

Та незважаючи на те, що студент Богдан Ігор Антонич проявляв інтерес до мовознавства, спеціалізувався у Гертнера і, очевидно, під його керівництвом писав магістерську роботу (її тема звучала так: «**Значення дієслів із суфіксом -на**» («**Znachenie czasowników z przyrostkiem -na**»)), все-таки більшу активність він проявляв у просемінарських заняттях із літературознавства.

Курс польської літератури був розрахований не лише на лекції найбільш загального змісту («Історія літературної майстерності (світової і польської)»; «Вступні зауваги та вправи із історії польської літератури»; «Польська поетика»; «Історія польської літератури XVII століття»; «Польський преромантизм та романтизм»; «Вступ до історії романтизму в Польщі»; «Огляд розвитку польської літератури у XIX та XX ст.»; «Джерелознавство історії польської літератури», «Польська періодична преса»), а й на огляди творчості окремих польських письменників («Адам Міцкевич. Огляд ранньої творчості»; «Ігнаци Красіцький і його час»; «Антоній Мальчевський. Життя і творчість»; «Александр Фредро. Життя і творчість»; «Драматична творчість Юзефа Шуйського»). Два курси було присвячено окремим творам («“Король Дух” [Ю. Словацького]»; «“Емансипантки” і “Фараон” Болеслава Пруса»). Те, що цілий триместр, а подекуди і кілька триместрів були присвячені аналізу окремих творів, не могло не вплинути на літературознавче мислення Богдана Ігоря Антонича – адже саме під час скрупульозної роботи над текстом кожен філолог може навчитися вдумливо аналізувати художній твір, врешті – це початки майбутньої наукової діяльності. Надто, що літературознавчий аналіз був не лише предметом роботи на семінарах – йому передували теоретичні літера-

турознавчі курси («Теорія та аналіз епіки»; «Теорія літератури. Частина I: літературні форми»; «Теорія і методика літературознавчих досліджень»).

Щодо теоретичних курсів, то в сучасних наукових колах часто виникає питання: чи слухав Богдан Ігор Антонич лекції відомого польського ученого, феноменолога **Романа Інгардена** (Roman Witold Ingarden; 1893–1970), адже ідеї Антонича *«буквально збігаються з основними ідеями Р. Інгардена, який саме у цей період проживав і працював у Львові: у 1924–1933 рр. – приват-доцентом, а з 1933 року – професором філософії Львівського університету»*¹⁷. І справді, чи міг Антонич бути ознайомленим із концепцією літератури польського філософа? Чи слухав Антонич лекції Інгардена? А якщо не слухав, то чи читав його праці? Якою мірою Антонич був обізнаним із «феноменологічною філософією», про яку єдиний раз згадує у своїй неопублікованій за життя статті «Між змістом і формою»? Сьогодні на ці питання немає однозначних відповідей. У жодній зі своїх статей Антонич Інгардена не згадує. Прізвища польського філософа літератури немає в документах, нотатках і студентських наукових роботах Антонича, які зберігаються в архіві письменника у ЛННБУ ім. В. Стефаника і опубліковані у його «Повному зібранні творів» (Львів, 2009). Але хоча жодного документального підтвердження немає, все ж можна припустити, що дух та аура феноменологічних ідей Інгардена витали у Львівському університеті, ото ж могли захопити й Антонича, бо ж Інгарден був учнем Казимира Твардовського, який також читав лекції і Антоничу. Хоча діалог Інгарден–Антонич радше типологічний. Зв'язок Р. Інгардена і

¹⁷ Зубрицька М. Homo legens: читання як соціокультурний феномен. – Львів: Літопис, 2004. – С. 12–13.

Б. І. Антонича на генетико-контактологічному рівні, а також порівняльно-типологічне дослідження їхніх концепцій ще потребує ґрунтового дослідження.

Заняття з літературознавства в Антонича проводили професори **Вільгельм Брухнальський** (Wilhelm Adolf Bruchnalski; 1859–1938) та **Євгеній Кухарський** (Eugeniusz Kucharski; 1880–1952) – за словами В. Барагури, «добрі знавці предмету». Професор Брухнальський *«був представником старої школи дослідників літературного процесу – історико-біографічної. Проф. Кухарські звертав уже увагу на аналізу творів на ширшому тлі, але його виклади й семінари були сухі, а його монотонний, “дерев’яний” голос робив їх [...] нудними й томливими...»*¹⁸. В. Брухнальський навчався у Львівському університеті, працював на посаді бібліотекаря та літературного секретаря в «Оссолінеумі». У 1885-му році захистив докторську дисертацію. Після захисту габілітаційної роботи у 1900 р. працював у своїй alma mater: спершу доцентом, відтак – надзвичайним професором, а з 1907 р. – звичайним професором. У 1907–1931 рр. був керівником кафедри історії польської літератури, а в 1912–1917 рр. – деканом філософського факультету. Вивчав історію старопольської літератури та польської літератури доби романтизму, досліджував творчість А. Міцкевича та видавав його твори, вважався найвидатнішим дослідником його творчості у міжвоєнній Польщі¹⁹. Є. Кухарський же відомий як дослідник творчості А. Фредра – цій темі присвячені дві його дисертації (докторська і габілітаційна). Займався він й видан-

¹⁸ Барагура В. Як я став журналістом. – С. 22.

¹⁹ Кравчук А. Брухнальський Вільгельм // Енциклопедія Львова. – Львів: Літопис, 2007. – Т. 1 / За ред. А. Козицького та І. Підкови. – С. 292; http://pl.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Bruchnalski [Вільна інтернет-енциклопедія «Вікіпедія»].

ням літературної спадщини польського драматурга. Як і В. Брухнальський, професор Є. Кухарський навчався і працював у Львівському університеті, що правда після війни переїхав до м. Торуні, де працював в Університеті ім. М. Коперника. Головні праці Є. Кухарського зібрані у книзі «Між теорією та історією літератури» («Między teorią i historią literatury», 1986)²⁰. Два літературознавчі курси провів професор **Зигмунт Швейковський** (Zygmunt Szweykowski; 1894–1978), історик літератури, дослідник польської прози XIX ст. З. Швейковський навчався у Варшавському університеті, де захистив докторську дисертацію. На підставі монографії «“Лялька” Болеслава Пруса» (1927) отримав габілітацію у Львівському університеті. Від 1945 р. працював професором Познанського університету ім. А. Міцкевича. Був членом Польської академії наук²¹.

Однак найбільшу роль в Антоничевому вивченні літератури відіграв історик і теоретик літератури єврейського походження, помітна постать польської гуманітаристики початку XX століття, професор **Юліуш Кляйнер** (Juliusz Kleiner; 1886–1957). Він вивчав полоністику, германістику та філософію у Львівському університеті, був стипендіатом «Оссолінеуму», навчався також у Берліні та Парижі. У 1908-му році захистив докторську дисертацію. У 1916–1920 рр. викладав у Варшавському університеті, а у 1920–1941 рр. – був професором Львівського університету, керівником кафедри історії польської

²⁰ *Gazda G. Dwudziestolecie międzywojenne: Słownik literatury polskiej.* – Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, słowo/obraz terytoria, 2008. – S. 110.

²¹ *Gazda G. Dwudziestolecie międzywojenne: Słownik literatury polskiej.* – С. 191.

літератури. Деякий час працював у Люблінському католицькому університеті, а з 1947 р. – жив у Кракові, де працював у Ягеллонському університеті. Кляйнер досліджував творчість поетів-романтиків, зокрема З. Красінського, А. Міцкевича. Однак найбільшу увагу приділив Ю. Словацькому, є автором чотиритомної монографії під назвою «Юліуш Словацький. Історія творчості» («Juliusz Słowacki. Dzieje twórczości», 1919–1927). Кляйнер – автор багатьох праць з історії та теорії літератури, серед яких: «Студія з теорії літератури та філософії» («Studia z zakresu teorii literatury i filozofii», 1925), «Нарис історії польської літератури» («Zarys dziejów literatury polskiej», Т. 1-2, 1932, 1939)²².

Цікаву характеристику професора Ю. Кляйнера подає В. Барагура: «[...] Стосувався у дослідках літератури психологічні, філософські, естетичні аспекти й послуговувався допоміжними дисциплінами. Його виклади були знаменито підготовані, спосіб викладу ясний, прозорий, захоплюючий. Єдиною хобою була його трішки шепелява вимова. Викладав у найбільшій залі “старого” університету (при вул. св. Миколая), яка завжди була наповнена вщент, бо на його блискучі лекції приходили студенти різних високих шкіл і факультетів. Те саме стосувалося його семінарів – завжди цікавих, вдумливих і глибоких. Вони викликали жваву дискусію. [...] Вимоги до студентів ставив високі та суворі, строго оцінював письмові завдання й усні відповіді. Проте був справедливий. Був

²² Баран З. Кляйнер (Клейнер) Юліуш // Енциклопедія Львова. – Львів: Літопис, 2010. – Т. 3 / За ред. А. Козицького. – С. 253; *Gazda G. Dwudziestolecie międzywojenne: Słownik literatury polskiej.* – S. 97; *Fita S. Juliusz Kleiner (1886-1957)* // http://www.pan-ol.lublin.pl/biul_4/art_419.htm [Інтернет-сторінка Люблінського відділення Польської академії наук]; http://pl.wikipedia.org/wiki/Juliusz_Kleiner [Вільна інтернет-енциклопедія «Вікіпедія»].

оригіналом. Так захопився романтизмом, що вдягався в пелерину, капелюх та ходив з паличкою з тією доби»²³.

Під керівництвом Юліуша Кляйнера Богдан Ігор Антонич написав дві семінарські роботи, зокрема: «Фантастичний світ в "Зачарованому колі" Ридла, "Затопленому дзвоні" Гауптмана і "Балладині" Словацького» («Świat fantastyczny w "Zaczarowanym kole" Rydla wobec "Dzwonu zatopionego" Hauptmanna i "Balladyny" Słowackiego»)²⁴ та «Будова "Мазени" Словацького» («Budowa "Mazeny" Słowackiego»)²⁵. Т. Пачовський згадує, що Антонич «добре писав роботи на літературні теми. Так, проф. Кляйнер високо оцінив просемінарську роботу Б. Антонича, написану на тему: "Аналіз збірки Малчевського «Кої па wzgórz»", визнав її за семінарську роботу»²⁶. В архіві Антонича ми не знайшли свідоцтва, яке би підтверджувало саме таку тему його семінарської роботи. Натомість під керівництвом іншого професора, Євгенія Кухарського, Антонич двічі брав участь у роботі семінару з порівняльної історії польської літератури: працював над літературною бібліографією польських часописів «Варшавська бібліотека» та «Львівська газета»²⁷, а також написав роботу під назвою «Аналіз твору Є. Малчевського "Там, де світить остання шибениця"» («Analiza utworu E. Małaczewskiego: "Tam, gdzie ostatnia

świeci szubienica"»)²⁸. На жаль, жодна (за одним винятком) семінарська, а також і магістерська робота Антонича не збереглися. Можливо, Антонич не зберігав їх, можливо, він віддавав їх своїм професорам, можливо, вони просто десь загубилися. Збереглася лише одна семінарська робота Антонича – уже згадана «Будова "Мазени" Словацького»²⁹, яка міститься в архіві письменника.

Загальний курс славістики був великим за обсягом. Вступний предмет до нього – «Польська мова у сім'ї слов'янських мов». Курс складався із загальної частини, яка передбачала вивчення основоположних предметів («Праслов'янська мова»; «Староболгарська (старослов'янська) мова»; «Староболгарські (старослов'янські) писемні пам'ятки»; «Порівняльна граматики східнослов'янських мов»), а також конкретніший огляд деяких тем («Слов'янські складені слова»; «Болгарські діалекти»; «Сербсько-хорватські діалекти»). Теоретична частина курсу – «Вступ до слов'янського мовознавства» та «Огляд слов'янознавства».

Славістики та деяких аспектів полоністики («Зв'язок кашубських наріч із польською мовою»; «Деякі проблеми польських особових та географічних назв») Антонича навчав професор **Вітольд Ташицький** (Witold Taszycki; 1898–1979), фундатор впливової школи в слов'янській ономастиці, дійсний член Польської АН (з 1939), професор Львівського (1929–1941 і 1944) і Ягеллонського (з 1946) університе-

²³ Барагура В. Як я став журналістом. – С. 22–23.

²⁴ ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Від. рукоп. – Ф. 10. – Од. зб. 1. – Арк. 34.

²⁵ ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Від. рукоп. – Ф. 10. – Од. зб. 1. – Арк. 26.

²⁶ Пачовський Т. Наукові інтереси // Весни розспіваної князь: Слово про Антонича. – Львів, 1989. – С. 336.

²⁷ ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Від. рукоп. – Ф. 10. – Од. зб. 1. – Арк. 30.

²⁸ ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Від. рукоп. – Ф. 10. – Од. зб. 1. – Арк. 35.

²⁹ ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Від. рукоп. – Ф. 10. – Од. зб. 170 / 19. Опубліковано: Антонич Б. І. Повне зібрання творів. – Львів, 2009. – С. 752–756, 929–934.

тів³⁰. В. Барагура пише, що професор Ташицький «був україножером, вихованим на шовіністичному краківському часописі “Ілюстровани Кур’єр Цодзенни” і ставився негативно до студентів-українців. [...] Але за деякий час проф. Ташицькі змінив свій шовіністичний погляд на українських студентів. Він побачив, що ми працюватиме, пильні, здібні, ставимось до студіїв серйозно і що не всі ми “вивротофци”, як він вичитував у “Кур’єрку”»³¹.

Як і в кожному навчальному закладі, навчання на гуманітарному факультеті Львівського університету не могло бути лише профільним. Богдан Ігор Антонич слухав курси філософського («Головні засади філософських наук») та історичного характерів («Вступ до історичних наук»; «Історія елліністичного періоду»; «Польща в епоху Ягеллонів: детальний огляд політичної історії»; «Інтелектуальна та матеріальна культура в епоху Ягеллонів»; «Польща, Литва і Русь від XIII до XVI ст.»; «Дипломи і канцелярія Владислава Локетка»).

Лекції з філософії читав видатний польський філософ і логік, професор **Казимир Твардовський** (Kazimierz Jerzy Skrzypna-Twardowski; 1866–1938), а також його учень, професор **Казимир Айдукевич** (Kazimierz Ajdukiewicz; 1890–1963). Обоє – представники Львівсько-варшавської філософської школи³².

Історичні же курси проводили професори **Станіслав Закжевський** (Stanisław Zakrzewski; 1873–

1936), **Казимир Гартлеб** (Kazimierz Jan Hartleb; 1886–1951), **Кароль Малечинський** (Karol Maleczyski; 1897–1968), доцент **Луція Харевічова** (Łucja Charewiczowa; 1897–1943) і викладач **Константи Хилінський** (Konstanty Chyliński; 1881–1939).

Окрім цього, у заліковій книжці Антонича знаходимо кілька спеціальних курсів. Це: «Сучасні течії у дидактиці», «Нарис семасіології» та «Деякі проблеми індоєвропейського синтаксису». Перший з них читав професор **Казимир Сосницький** (Kazimierz Sośnicki; 1883–1976), другий – професор Г. Гертнер, третій – один із найвизначніших мовознавців XX століття, професор **Єжи Курилович** (Jerzy Kuryłowicz; 1895–1978)³³.

Під час навчання в університеті Богдан Ігор Антонич пройшов також курси деяких іноземних мов («Англійська мова, курс для початківців»; «Початковий курс грецької мови»; «Загальноуніверситетський практичний курс італійської мови»; «Початковий курс російської мови»; «Початковий курс чеської мови»). Англійську мову викладав **Шарль Ірвін** (Charles Irvine), грецьку – **Владислав Ходачек** (Władysław Chodaczek), італійську – **Ляура Галляйх** (Laura Gelleich), російську – **Болеслав Чурук** (Bolesław Czuruk), чеську – **Агатон Конір** (Agathon Koniř). Чеську та російську мову викладали, очевидно, у контексті загальної славістичної підготовки.

У такому ж контексті вивчав Антонич і українську мову та літературу. Про цей курс хотілося б сказати окремо. Річ у тім, що через згадані вже історичні обставини повноцінного курсу української філології у Львівському університеті в часі навчання Антонича не було. Всі курси, пов’язані із україністикою, Анто-

³³ Козицький А. Єжи Курилович // Енциклопедія Львова. – Львів: Літопис, 2010. – Т. 3 / За ред. А. Козицького. – С. 703-704.

³⁰ Енциклопедія українознавства: Перевидання в Україні / Гол. ред. В. Кубійович. – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 2000. – Т. 8. – С. 3141.

³¹ Барагура В. Як я став журналістом. – С. 21.

³² Зубрицька М. Інгарден Роман // Енциклопедія Львова. – Львів: Літопис, 2008. – Т. 2 / За ред. А. Козицького. – С. 543; Петрій І. Айдукевич Казимеж // Енциклопедія Львова. – Львів: Літопис, 2007. – Т. 1 / За ред. А. Козицького та І. Підкови. – С. 43-44.

нич слухав завдяки тому, що в університеті на посаді «керівника катедри української мови й літератури (офіційно – руської, згодом – русько-української)»³⁴ працював професор **Ян Янув** (Jan Janów; 1888–1952), польський філолог, головним зацікавленням якого були українські тексти XVI–XVII століть, здебільшого в порівнянні з польськими, та українська діалектологія Галичини. Янув закінчив Львівський університет, у 1925–1939 роках викладав у ньому східнослов'янську філологію, після 1945 року – працював у Краківському університеті. З 1946 р. – член-кореспондент Польської академії наук. Опублікував і досліджував багато текстів, як-от апокриф «Мука Христова» кінця XVI століття, «Учительна євангелія попа Андрія з Ярослава» (1585), «Слово о лютой смерти» (XVII ст.), «О вічності пекельной кінця» (XVII ст.) та ін. З діалектології опублікував монографію про наддністрянську говірку свого рідного села Сівки Мошковицької (1926), про форми множини іменників у гуцульських, бойківських, наддністрянських і лемківських говірках, але найбільше уваги присвятив гуцульським говіркам, де зібрав величезний матеріал³⁵. Олег Купчинський у своїй статті про Я. Янува так систематизує тематичний діапазон його наукових зацікавлень: «мовознавство (насамперед діалектологія й історія мови), літературознавство (старожитня світова писемність, загальна слов'янська література, релігійна і світська давньоукраїнська література з окремим наголосом на апокрифічну, житійну, літургічну, частково полемічну), історія з деяким виокремленням проблем історичної географії (факультативно)»³⁶.

³⁴ Барагура В. Як я став журналістом. – С. 18.

³⁵ Енциклопедія українознавства: Перевидання в Україні. – Львів, 2000. – Т. 10. – С. 3977.

³⁶ Купчинський О. Ян Янів (Janów) – польський дослідник україн-

Саме такі зацікавлення професора Янува й визначали тематику курсів, які він читав студентам: «Граматика руської мови. Описова фонетика. Словотвір»; «Огляд східнослов'янської діалектології»; «Вступ до староруської літератури»; «Староруське письменство»; «Історія давньої руської літератури»; «Слово о полку Ігоревім»; «Апокрифи у Польщі і в Русі»; «Руська паренетична і полемічна література XVI–XVII ст.».

Вивчення давньої української писемності, бувши обов'язковим у контексті навчальної програми, дало можливість Антоничеві ґрунтовно попрацювати із текстами, пам'ятками своєї старовини, адже проводив ці курси вчений українського походження*, українофіл. Я. Янув, як згадує В. Барагура, навіть «почав уживати терміну “руско-українськи”», а відтак «робив заходи, щоб міністерство освіти дозволило йому вживати терміну “український” і викладати українською мовою»³⁷. Проте це було безрезультатно. Але для розуміння постаті Я. Янува це важливий штрих, адже «як відзначають деякі біографи, він належав до тих особистостей, які ніколи не робили різниці між людьми за віровизнанням, місцем народження чи матірною мовою. Цінував насамперед “людяність особи і її

ської літератури та мови (З додатком бібліографії важливіших праць з українознавства) // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 2003. – Т. CCXLVI: Праці філологічної секції. – С. 533.

* Мирослав Семчишин називає Яна Янува «ополяченим русином». Див.: Семчишин М. З Книги Лева: Український Львів двадцятих-сорокових років / Наукове товариство ім. Шевченка. – Львів, 1998. – С. 31. – (Мемуарна бібліотека НТШ; Ч. 4). Володимир Барагура теж називає його «поляк[ом], можливо українського походження». Див.: Барагура В. Як я став журналістом. – С. 18.

³⁷ Барагура В. Як я став журналістом. – С. 19.

здібності"»³⁸. В. Барагура пише, що Я. Янув «знав польську, українську, російську, німецьку, литовську мови й санскрит, [...] був солідним науковцем-дослідником», але «як викладач був нудний і не вмів захопити слухачів, ані передати студентам чітко метод наукової праці. Одноманітним, тихим голосом читав свої солідно опрацьовані лекції...»³⁹. Тим не менше, як слушно висновує О. Купчинський, «Я. Янів багато зробив для української науки, для навчання та виховання української молоді [...] Досі для нас є загадкою, – що творило підставу для такого (українського – Д. І.) заангажування вченого. Разом із Я. Яновим у Львівському університеті працювало багато інших філологів-славістів, які, проте, не виявляли анінайменшого зацікавлення українськими науковими питаннями»⁴⁰.

Студент Антонич був активним учасником семінарів із руської філології, які проводив професор Янув, зокрема маємо два свідчення, що підтверджують його участь. Одне з них засвідчує роботу Антонича такого типу: «Фонетичні вправи, морфологічний розбір; словникова праця (виділення прикметникових суфіксів згідно укр.-рос. словника Б. Грінченка, том II, ст. 911-917); переписування 7-12 сторінок Тростянецького Євангелія»⁴¹. Довгий перелік того, чим займався Антонич у межах семінарів Янува, говорить сам за себе: це була ґрунтовна філологічна робота. Цікавими є тут два моменти. По-перше, словник Грінченка не вкладається у часові рамки так званого «дав-

³⁸ Купчинський О. Ян Янів (Janów) – польський дослідник української літератури та мови. – С. 523-524.

³⁹ Барагура В. Як я став журналістом. – С. 19.

⁴⁰ Купчинський О. Ян Янів (Janów) – польський дослідник української літератури та мови. – С. 523.

⁴¹ ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Від. рукоп. – Ф. 10. – Од. зб. 1. – Арк. 27.

ньоруського» періоду, однак чомусь професор Янув залучив його до навчального обігу (можливо, через свої українські симпатії). Врешті, це дало можливість Антоничеві добре освоїти українську літературну мову, адже Грінченків «Словарь...» – одне із найавторитетніших її писемних джерел. По-друге, як бачимо, Антонич переписував Тростянецьке Учителне Євангеліє. Така робота є цікавим свідченням залучення студентів до індивідуальної наукової роботи професора. Річ у тім, що якраз у час Антоничевого навчання, а саме у 1929-1931 рр., Ян Янув займався описом та частковим видання цієї пам'ятки⁴². Таким чином, Богдан Ігор Антонич, буди студентом, долучився до цієї важливої справи.

Друге зі свідчень Антонича щодо участі у семінарі з руської філології: він написав реферат про *Остромирове Євангеліє* та працю на тему: «*Проповіді Іпатія Потія*», а також читав і пояснював староруські тексти⁴³.

Усі семінарські роботи та іспити Антонич складав на «відмінно». У його дипломі магістра філософії зі спеціальності «польська філологія»* – теж лише «відмінні» оцінки. Звісно, такі результати – це наслідок наполегливої праці. Про те, наскільки ретельним був Антонич, говорить епізод, про який згадує О. Кізлик: «Я познайомився з ним (Антоничем – Д. І.) у листопаді

⁴² Енциклопедія українознавства: Перевидання в Україні. – Львів, 2000. – Т. 9. – С. 3264.

⁴³ ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Від. рукоп. – Ф. 10. – Од. зб. 1. – Арк. 25.

* До головного документа Антоничевої освіти увійшли такі дисципліни: «Описова граматика сучасної польської мови»; «Описова граматика старослов'янської мови»; «Основні відомості з історичної граматики польської мови»; «Історія польської літератури, теорія літератури, поетика і стилістика»;

1932 року цілком випадково. В тому часі я позичив у бібліотеці Львівського університету працю чеського вченого Вацлава Вондрака "Порівняльна грамати́ка слов'янська" (на німецькій мові). Якраз ця книжка була потрібна Б. І. Антоничу. Він мене відшукав на кафедрі класичної філології, і я зараз же задовольнив його прохання»⁴⁴.

Серйозність у ставленні до навчання підтверджують університетські конспекти Антонича⁴⁵, у яких окрім записів лекційного матеріалу, є багато різних нотаток, що свідчать про наполегливі та глибокі студії. Інші навчальні матеріали Антонича (великий список наукової літератури⁴⁶, схеми, процентні співвідношення вживання тих чи інших мовних форм, виписки із словників та наукових праць), які він складав при підготовці до семінарів чи які хотів самостійно опрацювати, є свідченням його ґрунтовної роботи над собою і водночас своєрідним прологом до подібної праці із художнім словом. Адже працюючи «над вивченням норм української літературної мови» він «виписував слова та словосполучення не тільки зі словників, а й із творів»⁴⁷. Йосип Шемлей (1897–1942), лектор української мови у Львівському університеті, який працював асистентом професора Я. Янува,

«Політична, суспільна та культурна історія Польщі»; «Головні засади філософських наук»; «Старослов'янська мова»; «Порівняльна грамати́ка слов'янських мов»; «Історична грамати́ка польської мови і діалектології».

⁴⁴ Кізлик О. Молодий назавжди // Весни розспіваної князь: Слово про Антонича. – Львів, 1989. – С. 350.

⁴⁵ ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Від. рукоп. – Ф. 10. – Од. зб. 170 / 1-21.

⁴⁶ ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Від. рукоп. – Ф. 10. – Од. зб. 50. Опубліковано: [Список наукової літератури] // Антонич Б. І. Повне зібрання творів. – Львів, 2009. – С. 742-748.

⁴⁷ Редько Ю. У колі студентів-україністів // Весни розспіваної князь: Слово про Антонича. – Львів, 1989. – С. 331.

згадує: «Що це за студент сліпає раз-у-раз над "Словником Грінченка"? Використовує час, коли в робітні немає сливе нікого, і з великою запопадливістю та з поспіхом, як той селянин, що копає восени картоплю, щоб її зісуха зібрати, виписує потрібне собі у зошиток? Просить дозволу – користати поза приписаними годинами, називає себе "Антонич"»⁴⁸.

Але, як уже зазначалося, відвідини лекцій та участь у просемінарах і семінарах не були єдиним заняттям Антонича під час навчання в університеті. Юліан Редько, український мовознавець, пише, що не може Антонича «уявити поза гуртком україністів, що існував у Львові в другій половині 20-х і в 30-х роках»⁴⁹. Цей гурток збирав всю тодішню творчу, національно орієнтовану молодь. Обговорювали проблеми літератури та мистецтва, зачитували реферати, рецитували власні твори. Серед відомих діячів української культури та науки в різний час до гуртка україністів входили той-таки Юліан Редько, а також Володимир Барагура, Ірина Вільде, Іван Ковалик, Петро Коструба, Теоктист Пачовський, Євген Юлій Пеленський, Богдан Романенчук, Ярослав Рудницький, Мирослав Семчишин, Йосип Шемлей, Степан Щурат та багато інших.

Справді, Антонич був членом гуртка студентів україністів при Науковій секції Товариства «Прихильників освіти» у Львові, навіть мав офіційне посвідчення⁵⁰. Власне, цей гурток створив умови для того, аби Антонич проявив себе як багатопрофільний літера-

⁴⁸ Шемлей Й. Про говоріві та старовинні слова в поезії (Як Антонич вивчав мову) // Життя і знання. – 1938. – Ч. 10, жовтень. – С. 295.

⁴⁹ Редько Ю. У колі студентів-україністів. – С. 328.

⁵⁰ ЛННБУ ім. В. Стефаника. – Від. рукоп. – Ф. 10. – Од. зб. 1. – Арк. 22.

тор. Адже «на сходинах студенти читали й обговорювали доповіді на теми української мови та літератури, а також зарубіжної літератури. Богдан Ігор Антонич брав дуже активну участь у роботі гуртка. Часто читав свої поезії [...] Брав активну участь в обговоренні українського правопису. Обстоював потребу єдиного українського правопису, обов'язкового для всіх українців»⁵¹. Водночас він «цікавився зарубіжною літературою, особливо повою помітних творів, і ділився своїми враженнями з товаришами»⁵². Як бачимо, Антонич проявляв себе як людина, якій не байдужа доля українського слова – з одного боку, та якій цікаво те, що відбувається у сучасному літературному світі – з іншого. Активна участь Антонича у студентському гуртку змусила заговорити про нього як про поета непересічно обдарування та ерудованого літературознавця. У гуртку Антонич готував себе до майбутньої роботи – письменницької та літературно-критичної.

Маємо підстави говорити про Антонича-студента як про перспективного науковця-філолога. Мар'ян Якубець згадує, що його «вражала логічність і ясність його (Антонича – Д. І.) міркувань»⁵³. Дивлячись на те, як охоче користується Б. І. Антонич «книжковими багатствами» бібліотеки «Оссолінеум», у М. Якубця виникло «переконання, що найвищою мрією Антонича була наукова праця»⁵⁴. Чому ж Антонич не продовжував своєї наукової діяльності, а пішов іншим шляхом, ставши одним із небагатьох, хто мав життя «вільного художника»?

⁵¹ Хомутник М. Його цікавили краса і сила природи // Весни розспіваної князь: Слово про Антонича. – Львів, 1989. – С. 335.

⁵² Там само.

⁵³ Якубець М. Слово про Богдана Антонича // Весни розспіваної князь: Слово про Антонича. – Львів, 1989. – С. 378.

⁵⁴ Там само.

По-перше, згадаймо сумнозвісний «*numerus clausus*» – обмеження при вступі до університету для українців. І хоча Антонич до університету вступив, цей принцип було застосовано до нього після завершення навчання. Ольга Олійник пише, що Б. І. Антонича хотіли «вислати [...] на державний кошт до Болгарії – студіювати славістику. До цього чомусь не дійшло, замість нього поїхав хтось інший, менш здібний. Подібна історія була з обіцянкою асистентури в університеті»⁵⁵. Відтак Антонич змушений буде заробляти на хліб літературною працею.

По-друге, цілком ймовірно, що потяг до творчої роботи перевершив в Антонича потребу постійного місця праці – чи-то викладацької, наукової, чи-то державної, яку теж «в цей час українцеві дістати [...] було дуже важко»⁵⁶. У своєму листі до Євгена Юлія Пеленського (22 липня 1934) Антонич писав: «Я аж досі сидів у Львові та непотрібно витратив час на всякі “сходини” та інші “організаційні” справи. За цих півтора місяця був би на селі написав не один новий вірш, а тут не повстало зовсім нічого нового. Знеохочений, лютий за змарнований час, виїжджаю вкінці на днях до себе на село»⁵⁷.

По-третє, показовим є те, що студентські роботи Богдана Ігоря Антонича – починаючи від семінарських і завершуючи магістерською роботою – залишилися у ролі навчальних матеріалів. Він не розвивав і не публікував їх. Студії Антонича – як з мовознавства, так і з літературознавства – були фундаментом,

⁵⁵ Олійник (Ксенжопольська) О. Забутий поет Лемківщини // Весни розспіваної князь: Слово про Антонича. – Львів, 1989. – С. 359-360.

⁵⁶ Ільницький М. Богдан-Ігор Антонич: Нарис життя і творчості. – Київ: Рад. письменник, 1991. – С. 24.

⁵⁷ Антонич Б. І. Повне зібрання творів. – Львів, 2009. – С. 717.

на якому він вибудовував власні візії щодо мистецтва, і які висловив у численних теоретико-літературних, літературно-критичних, публіцистичних статтях. Акцент, який зробив Богдан Ігор Антонич щодо свого навчання у Львівському університеті, допоміг йому в праці над удосконаленням української літературної мови та виробив інтелектуала, який не обмежується науковими рамками та стає учасником «живого» літературного процесу.

Цілеспрямованість Б. І. Антонича була результатом: ще будучи студентом, він став автором поетичної збірки «Привітання життя» (1931) та кількох статей. Так він почався як літератор і так увійшов у вир літературно-мистецького життя Львова 30-х років ХХ століття.

Гурток українців, АНУМ, УТБ

*Усі відійдемо натружені,
лиш слово наше й пам'ять наших вчинків,
горіння і скорботи вічний слід...
триватимуть у невідомість літ!*

Антонич

Вперше ми дізнаємося про Гурток українців у книзі Б. І. Антонич. Зібрані твори. (Нью-Йорк – Вінніпег, 1967. – С. 9, далі ЗТ). Автор передмови Святослав Гординський пише: «Свої університетські студії Антонич закінчив у 1933 р. з дипломом магістра філософії. Важливим фактом було те, що на львівському університеті майбутній поет попав в українське середовище і нав'язав контакт з Гуртком студентів-українців, що був секцією «Студентської громади». Члени того гуртка відбували сходи з доповідями, дискусіями, рецитаціями і читанням творів, важливе було теж товариське оточення». Та виявляється (за тим же Гординським), що про згаданий Гурток розповів у своїх спогадах Володимир Барагура ще в 1953 р. у газеті «Свобода» (ч. 104), а згодом у книзі спогадів «Як я став журналістом» (Торонто, не раніше 1987 р.). Він назвав цілий ряд студентів, що відвідували гурток: поет Роман Завадович, пізніші літературознавці – Ярослав Рудницький, Богдан Романенчук і Теоктист Пачовський, редактори – Мирослав Семчишин і Іван Дурбак. Між іншим, Барагура наводить один епізод із життя Антонича: «Хоч із вдачі був мізантропом, зокрема уникав гарної статі, то все – таки попав у тенета дівочого чару. Перше кохання, хоч і без взаємності, мало вплив на його творчість.

Залюбився в пустотливу, веселу студентку-красуню Ліду Ломацьку. Вона не поділяла його почувань і не брала їх серйозно, але була рада, що саме вона стала його жіночим ідеалом і творчим натхненням» (с. 72). Я маю застереження до означення «мізантроп»: замкнутість, несміливість чи скутість – це далеко від даної характеристики. Більше рації має Б. Романенчук, характеризуючи Антонича: «Сходили українців були для Антонича місцем товариського вироблення, бо він зразу був дуже ніяковий і не сміливий якийсь, наче б сором'язливий дуже. Пізніше він змінився, або, як то кажуть, виробився» (Літаври, с. 58). В іншому місці (с. 60) читаємо: «Своєю вдачею Антонич і був поетом. Тихий, часто замріяний, заглиблений у собі, трохи романтичний і... закоханий. Любився в поезії і трохи в дівчатах».

У пізніших виданнях творів Антонича можемо оглядати три світлини гуртківців, але тільки у «Віснику НТШ» (ч. 30 від 2003 р.) у Львові подано прізвище усіх (понад 30-ти осіб), зазначених у подвір'ї Академічного дому у Львові у червні 1931 р. (така дата у ЗТ, С. 355 і С. 398). Тобто усіх згадуваних В. Барагурою і ще не згаданих членів гуртка. У ПЗТ фрагмент цього фото датований 1932 р., а в спогадах М. Семчишина зазначено «шкільний рік 1932–1933»: це або рання осінь 1932, або літо 1933 р., судячи з пейзажу. На цій же світлині бачимо Лідію Ломацьку. Мирослав Семчишин у спогадах «З книги Лева. Український Львів двадцятих-сорокових років. Спомини» (Львів, 1998, Мемуари, НТШ) також розповідає про першу Антоничеву любов: «Від природи несмілий, він уникав ближчого товариського контакту навіть з нашими товаришками, однак між ними була дуже вродлива, завжди усміхнена Ліда Ломацька, дочка учителя з Гуцульщини. Саме вона припала йому

до душі. Але не довго тривало це кохання. Красуня Ліда не звертала на нього ніякісної уваги. Однак її тишило, що у неї закоханий поет» (С. 44).

Ліда Ломацька – дочка Миколи Ломацького, учителя і громадського діяча, відомого зі своїх нарисів «З Гуцульщини» (статтю в інтернеті «Учитель-патріот...» Івана Руснака). Володимир Овсійчук у книзі-альбомі «Олекса Новаківський» (Львів, 1998. – С. 250), посилаючись на Михайла Мороза, митця з Америки, пише: «Для образу «Дзвінки» Новаківський настирливо шукав відповідну натуру [...]. Новаківському після тривалих пошуків нарешті пощастило зустріти на вулиці Львова такої зовнішності дівчину, яку він виношував у своїй творчій уяві. Це була студентка філософського факультету. Однак лише після довгих умовлянь вона погодилась позувати і приходила до майстерні в супроводі свого батька. Звали її Ліда. Батько М. Ломацький [...]». Про це є згадка і в І. Руснака. «Дзвінка», шедевр О. Новаківського, датується 1931 р. Подальша доля Ліди Ломацької нам наразі не відома. В архіві Антонича, що в Національній Бібліотеці Академії Наук ім. В. Стефаника, зберігається рукопис (акуратним почерком, напевно самої авторки) оповідання Л. Ломацької «Жиліслива Анничка» на п'яти аркушах, але без дати і без дарчого напису (папка п'ята, од. зб. 129). М. Ломацький після війни опинився у Німеччині, де й помер.

До речі, Л. Ломацька зображена й на обкладинці першої збірки Антонича «Привітання життя» (1931 р.), оригінал рисунку був знищений у 1952 р. у Музеї українського мистецтва у Львові. «Першу Антоничеву скромну збірку поезій «Привітання життя» прикрашує віньєта роботи В. Ласовського. На ній зображене усміхнене личко Ліди й її піднесені

вгору руки на зустріч сонцю» (В. Барагура, С. 72). «Тут, – продовжує Барагура, – у гуртку українців, Антонич читав перші свої вірші». Це підтверджує Ольга Олійник у варшавському «Українському календарі» 1963 р.: «Перші свої вірші читає в Гуртку українців. Тут теж дає низку рефератів на літературні і мистецькі теми. Цікаво, що Антонич в цей час був немовби на роздоріжжі. Не знав, що вибирати, чому присвятити себе – музиці чи малярству. – «Про поезію, – говорив мені не раз – я якось не думав. Може, тому, що підсвідомо відстрашували мене труднощі, які прийдеться переломити при вивченні мови» (ПМ, С. 303).

Про Гурток побіжно згадує й Анна Кужельова-Невбаєрова, характеризуючи Антонича як особу досить маломовну і тиху: «Крім обіду, вечері та сніданку перебував або в своїм покої, або ходив на літературний гурток. З нами про це говорив мало» (ВРК, С. 335). У спогадах В. Барагури читаємо більш розлого: «Центром уваги й гордістю ГСУ [Гурток студентів-українців] була постать студента з Лемківщини, а незабаром одного з видатних новіших поетів Західної України – Богдана Ігора Антонича, який із польського оточення в Сяноці попав в українську стихію завдяки особистим контактам із колегами з університетської лавки – Богданом Романенчуком, Ярославом Рудницьким, Мирославом Семчишином, Іваном Дурбаком, які ввели його в ширше коло колег» (С. 70).

Що ж це за Гурток українців? Відповідь отримуємо і від М. Семчишина, і від Юліана Редька, і від Миколи Хомутника – членів цього Гуртка.

Ю. Редько згадує підпільний Український університет (1920–1925), де українську мову викладали Кирило Студинський, Іларіон Свенціцький, Михайло

Тершаковець, літературу – Михайло Возняк, Василь Шурат, Ярослав Гординський. Натомість «в державному польському університеті, де українці вчилися з 1925 року, існувала тільки кафедра «руської філології», очолювана професором Яном Яновим, правда, солідним ученим, який польською мовою викладав основні дисципліни з українського мовознавства (фонетику, морфологію, діалектологію) і літературу Київської Русі. Молодь хотіла більше, рвалася до сучасної літератури, намагалася самотужки здобувати знання, яких університет не дав. Студенти з запалом читали нові праці з українського мовознавства, що проникали з Радянської України (праці Тимченка, Кримського, Бузука, Синявського, Олени Курило, з літературознавства – Зерова, Дорошкевича, Драй-Хмари, Музички) [...]. Захоплювалися поезіями Рильського, Бажана, Тичини, «Усмішками» Остапа Вишні [...]. Обмінювалися думками, обговорювали новини сучасної наддніпрянської і західноукраїнської літератури. Так виник без відома і дозволу університетської влади «неформальний» гурток українців, що збирався приблизно раз на два тижні, переважно в «Академічному домі», на вулиці Супінського (нині вулиця Коцюбинського), 21» (ВРК, С. 328-329).

Доповненням до Гуртка українців були заняття в бібліотеці Наукового Товариства ім. Шевченка, «яка, можна сказати, була для багатьох студентів-українців катедрою української літератури. Хоч ця «катедра» не провадила викладів, але студенти находили там невичерпне джерело для своїх студій. А Іван Іванович (Кревецький) та Володимир Вікторович (Дорошенко) дуже студентам роботу влегшували» (Літаври, С. 54-55). Що стосується Антонича, то він «вільні від університетських зайнять хвилини проводив то в університетській бібліотеці, то в «Оссолі-

неум», то в бібліотеці Наукового Товариства, де його часто можна було побачити похиленим над збіркою чийхось віршів, підручником поетики, чи теорією літератури, чи над якимсь словником української мови [...] Він вироблявся, як то кажуть, з кожним днем, щиро працював над кожним рядком, дуже сумлінно перевіряв наголос чи не кожного слова, незвичайно уважно добирав слова й побожно культивував віршову форму. Це була вперта й послідовна праця людини, що хотіла бути добрим поетом» (Літаври, С. 60).

Структуру організації студентів-україністів львівських вищих шкіл роз'яснює М. Семчишин: «Правно-формальною організацією [...] була Студентська громада, зареєстрована при Львівському університеті, а у внутрішньо-українському секторі українське студентство Львова групувалося у своїх факультетських організаціях (Медична Громада, Правнича Громада; студенти Політехнічного інституту гуртувалися в товаристві «Основа», ветеринарного – у «Ватрі», а студенти україністики чи славістики – у Гуртку Україністів)» (згадані спомини, С. 32).

Усі вказують, що осередком, де концентрувалося життя українських студентів був власне Академічний дім (гуртожиток), просторий триповерховий будинок, збудований за кошти мецената з Полтавщини Євгена Чикаленка. «Це був гуртожиток з харчевнею, з два-, три- чи чотириособовими кімнатами та з просторою залею у партері, де відбувалися віча чи збори, виклади та вечірні дискусійні вечори» (Семчишин, С. 32). «Насправді Академічний Дім був найбільшим, найрухливішим студентським осередком. Тут були найрізніші студентські товариства, організації й установи, тут відбувалися всякі студентські сходи, відчити, доповіді, лекції, мітинги, з'їзди, конгреси, конференції тощо. І тут виховувала-

ся, формувалася і набирала заправи до громадського життя українська студентська молодь. Тут формувався націоналістичний рух серед студентства і тут готувалася студентська молодь до боротьби за майбутнє українського народу. Та сама студентська молодь відіграла в історії українського визвольницького руху 30. і 40. років незвичайно велику й особливу роль. Тут кипіло, хвилювало, бурлилось і виливалося буйне студентське життя, таке багате й крилате, та повне глибокого змісту, таке широке й розмашне, таке серйозне й ідейне!» – це далеко не повний витяг зі статті Б. Романенчука, що стосується опису Академічного дому. «В такому середовищі обертався потрохи й Антонич. І хоч громадсько-політичне життя того середовища не втягнуло його в свій вир, то все ж воно відбилося на його психіці і позначилося на його творчості. Антонич не був ні політиком, ні громадським діячем, він був поетом, але поетом свідомим своєї сили і того, що довкола нього діялось. Про це свідчить хочби одне тільки «Слово до розстріляних» (Літаври, С. 59). Автор має на увазі, що вірш навіяний звісткою про розстріл групи українських письменників (Г. Косинка, О. Влизько, Д. Фальківський, К. Буревій, Іван і Тарас Крушельницькі) 14-15 грудня 1934 р., вірш датований груднем 1934 р.

Олег Купчинський у статті «Ян Янів» (Вісник НТШ. – Ч. 30. – С. 34) уточнює роки виникнення Гуртка: «Власне на основі україністичного Семінару [при університеті]... з кінця 1929– поч. 1930 в Академічному Домі засновано Гурток україністів, що протягом 30-х років у різні періоди начислював від 30 до 40 осіб». Отож, виникнення Гуртка припадає якраз на час вступу Антонича до університету або дещо (за Ю. Редьком) скоріше. В. Барагура пише, що Гурток «постав у 1928 році з ініціативи Євгена

Юліяна Пеленського, який був його першим головою. Від 1929 року провід гуртка взяв Іван Дурбак» (Барагура, С. 69). Не подаючи дати виникнення Гуртка, М. Семчишин пише, що «серед студентської гущі Академічного Дому майже непомітно вирізнявся Гурток студентів-україністів – 15-20 осіб, які сформували своєрідне братство. Вони були знайомі з викладів чи семінарів, і всі відчували потребу зустрітися поза університетом, обмінятися думками, цікавою науковою інформацією, якої нам не давали в університеті. Раз чи двічі у місяць ми зустрічалися у невеличкій кімнаті Академічного Дому у неділю пополудні» (Семчишин, С. 43). Сходи могли відбуватися у теплі погодні дні і просто неба (Барагура, С. 70). Цей перегук із Редьком Семчишин доповнює характеристикою Богдана Романенчука, який мав організаційний хист і який слідував за мистецьким життям у Києві й Харкові. «Це було на початках другого року студій. Згодом наш гурток почав притягати не тільки студентів-україністів, але й інших студентів, які цікавилися культурним чи літературним життям Радянської України» (Семчишин, С. 43). Про це згадав і Редько: «На сходи гуртка міг приходити кожен, хто хотів, навіть студенти інших факультетів, але основний склад його був постійним і мінявся тільки в міру того, як старші залишали університет, а на їх місце прибували молодші» (ВРК, С. 329). «Сходи гуртка починалися переважно з інформації про мовознавчі або літературні новини, а потім гуртківці читали фрагменти зі своїх перших наукових праць» (ВРК, С. 330).

З усіх спогадів, наведених вище (О. Олійник, В. Барагури, Ю. Редька, М. Хомутника, М. Семчишина), переконуємося, що Антонич входив в основний склад – ядро Гуртка. Він виступає і як поет, і як

науковець з «низкою рефератів на літературні, мистецькі теми» (О. Олійник).

Ю. Редько згадує, як новий член Гуртка, студент-першокурсник Б. І. Антонич, виступив як поет – і захопив усіх слухачів (ВРК, С. 330). «[...] Антонич справляв на мене враження гордовитого. Він не пхався між старших студентів, не накидався нікому зі своєю дружною, бо не знав, як цей чи той до нього поставиться... З читанням віршів Антонич виступав на сходинах гуртка доволі часто. Всі вже визнавали, що він поет, якому ніхто з членів гуртка не дорівнює. Завадович уже ніколи не зважився виступати зі своїми віршами» (Юліан Редько. Статті. Спогади. Матеріали. – Львів: ЛНБ ім. Стефаника, 2006. – С. 175.)

Про це пише і М. Семчишин: «Найбільше нас цікавило читання власних творів Романа Завадовича [...], а також Богдана Ігоря Антонича (сина священика з Лемківщини). Антонич від перших читань своїх віршів привернув до себе увагу як великий самородний талант, а до того ж ще й ерудит, зокрема, у західній літературі (С. 43). Між іншим, він описує і зовнішність поета на той час: «В уяві виринає постать середнього зросту. Завжди погідний вираз обличчя. На фоні білої сорочки на шиї чорний метелик. Гладка зачіска і темний сурдут – ось такий зовнішній вигляд залишився у спогаді. М'яка хода підкреслювала скромність» (там же).

Згадує про Антонича, як поета, на Гуртку українців і Б. Романенчук: «Антонич і був одним із тих, і може перший, що виявився як поет на сходинах українців. Я не пригадую наголовку першого Антоничевого твору, зачитаного на тих сходинах, але деякі фрази, які я запам'ятав: «я вихаю руками, я вихаю ногами» пригадують, що це був вірш на спортові теми, що їх Антонич залюбки опрацьовував. В його

збірках є більше спортових віршів (напр. «Пісня змагунів», «Скок жердкою», «Ранок юнаків» та інші), і, треба сказати, дуже вдатних. Шкода, що наші спортовці не знають їх, вони дуже гарні і надаються до співів та маршів. Я не скажу напевно, але мені здається, що Антонич чи не єдиний, або бодай один з небагатьох, співець спорту в нашій літературі.

Перші Антоничеві вірші, зачитувані на сходинах, приймалися всіляко. Дехто захоплювався ними (найчастіше українцями), дехто сприймав їх байдуже, а хто й зовсім скептично ставився до них. Таке різне ставлення треба, можливо, пояснювати тим, що Антонич їх сам читав. А в нього був співучий голос, трохи перебільшений, а може неприродний патос, він і наголошував поганенько і виголошував неособливо. А може скептики не могли ще збагнути в тих віршах Божої Іскри, або ж не розсмакували поезії. В дійсності ж ці перші Антоничеві твори були ще дуже сирі і може трохи примітивні, хоч поетичний хист автора в них таки був помітний. Це були вірші талановитого початківця, який робив перші кроки. Та що частіше Антонич свої вірші читав, то більше слухачі зживалися з ними.

І врешті було видно, що Антонич аж ніяк не віршороб, бо майже кожний його вірш був кроком уперед. Видко було, що поет постійно працював і постійно досконалився. Назагал же перші вірші були помітно свіжі, і темою та формою оригінальні. Вони майже всі ввійшли потім до першої збірки, хоч деякі трохи перероблені» (Літаври, С. 55).

Член Гуртка Катря Матейко в 1990-х згадувала: «Часто виступав зі своїми поезіями в гуртку українців львівського університету. Я мала щастя бути присутньою як поет читав свою поезію «Привітання життя»... Він не читав, а декламував з експресією.

Тембр голосу в нього був приємний (тенор)». Вона також описала зовнішність Поета: «Все елегантно по-модному одягнений в ясних костюмах. Був середнього росту, синьоокий, темноволосий і короткозорий. Ходив в окулярах. Був лагідний, спокійний, мовчазний, не любив гуртів, держався вбільшості самотньо, самотньо й на самотійно бути собою!» (рукопис).

Принагідно звернемося до спогаду польського поета і перекладача Тадеуша Голлендера про Антоничеву манеру читання, що стосується дещо пізнішого часу, коли поет втішався славою: «Коли читав мені свої вірші, які я перекладав, просте селянське обличчя змінювалося і ставало якимсь іншим, одухотвореним. Голос, сама вимова при акцентах, таких характерних для провінційних українців, коли вони розмовляють польською, при читанні цих віршів українською мовою набули цілком іншого звучання. Голос звучав чисто й плавно, ламаючись у вимові, а уважні очі з-під окулярів – очі сільського священика чи вчителя – виблискували іншим вогнем, ніж звичайно» (ВРК, С. 376).

В. Барагура: «Сходи́ни ГСУ стали для Антонича сценою, на якій мав нагоду й відвагу виступати з читанням своїх поезій. Він мав звичай читати їх особисто, хоч із технічно-формального боку лепським читцем не був. Мав їх списані в грубому зошиті. Зате видно було, що поет під час читання переживав свої поезії не менше, ніж у моменті їх творення. Він попадав в екстаз, в самозабуття, відривався від оточення й увесь поринав у світ поезії. Був нею одержимий. Під час читання голос у нього тоном ставав високий, лице багровіло, очі блистіли. Ціла статура подавалася взад, голова була відкинена. Останні рядки кінцевої строфи закінчував співно. Тоді щойно будився з трансу й повертався до дійсності.

Хоч усі члени ГСУ й принагідні гості стояли під враженням його своєрідної життєвої філософії, що віддзеркалювалася в його творах еготично-автобіографічного характеру, хоч усі інстинктивно відчували його небуденність, то не всі зразу усвідомлювали собі, що з наших спудейських лав виростає один із найвидатніших західньо-українських поетів новішого часу. Деякі весельчаки кепкували з його поетично-символічних образів вроді – «Антонич був хрущем і жив колись на вишні», або «Антонич теж звіря сумне і кучеряве»..., чи в поезії «Божі фуркала» (дзиги), де плянети представлені як дзиги, що фуркотять угору і вниз. Деякі слухачі почали так сміятись, що ведучий ЖЛГ [Жива Літературна Газета] Іван Дурбак мусів закликати їх, щоб заспокоїлися. Популярно колеги називали Антонича «Хрущем», а потім «хлопчиною з сонцем у кишені...». Так Антонич став центральною постаттю не лише ГСУ за моїх часів, але й нашого літературно-мистецького життя, бо згодом виступав з читанням своїх поезій на ширшому форумі» (С. 70-73). Уточнимо, що на час участі Поета в ГУ вірші «Вишні» (Антонич був хрущем...) і «Весна» (Росте Антонич і росте трава) ще не були написані.

Згадувалося вище, що Антонич виступав на гуртку і як критик чи літературознавець. У Б. Романчука читаємо: «Антонич дуже цікавився сучасною східноукраїнською літературою і нераз давав короткі доповіді про неї. Вони були тим цікаві, що він пробував подавати характеристику окремих творів чи літературних груп, і часто та характеристика була доволі влучна. Антонич напевно був би вийшов колись і на доброго критика, бо мав бистре око і вникливість» (Літаври, С. 57).

У М. Хомутника: Антонич «брав участь в обговоренні українського правопису. Обстоював потребу

єдиного українського правопису. Обов'язкового для всіх українців у світі» (ВРК, С. 335).

Будучи студентом і членом Гуртка, Антонич, окрім публікацій у журналах, видає і свою першу збірку. Варто знову ж надати слово Ю. Редькові: «Був уже 1931 рік... І саме тоді вийшла перша збірка поезій Б. І. Антонича, його «Привітання життя». Годі було придумати кращу назву. А гарна синя книжечка всім сподобалась. На обгортці – дівчина з-поза ґрат простягає вгору руки, вітаючи новий день і молоде життя. Щось дуже знайоме було в постаті тієї дівчини.

– Та це ж Оля Олійник! – здогадався хтось. Так, це була Оля, про яку ми знали, що це Антоничева симпатія, а незабаром дізналися, що не лише «симпатія», а й наречена. Цю Антоничеву Музу, натхненницю його поезій, які рвуться з-за ґрат, вітаючи життя, дуже вдало зобразив В. Ласовський. Вірші були бездоганні, ніхто зі студентів таких не писав. Та й взагалі на всі Західні Землі було тоді, може, 2-3 поети, поруч з якими могло стояти нове прізвище – Антонич. Я написав рецензію на цю збірку. Здається мені, що не дуже мудра була ця рецензія, і не знаю, чи молодий поет був нею задоволений. Я не мав нагоди з ним про це розмовляти, бо закінчив університет і пішов на роботу у школу» (Редько, С. 176).

Мушу тільки уточнити, що Антонич познайомився з Ольгою Олійник влітку 1934 р. – це на підставі спогадів останньої (ВРК, С. 354). Сам Ю. Редько згадує про це через 57 років – у 1988 р.

Як подає той же Барагура, Гурток «видавав» щотижневу усну «Живу Літературну Газету». Її редагував І. Дурбак. Брав у ній участь Б. І. Антонич. Спеціальні випуски ЖЛГ були присвячені Т. Шевченкові, І. Франкові, Л. Українці, Б. Лепкому, П. Тичині.

Відбувались теж живі й цікаві дискусії. Були й гості з інших міст: «при ГСУ існували різні курси, які допомагали зокрема молодшим колегам увійти в методи університетського навчання та приготували їх до вступних іспитів на просемінари» (С. 69-70). В. Барагура називає серед студентів, які не були членами Гуртка, хіба його прихильниками, і Юліяна Тарновича-Бескида – уродженця Лемківщини. «Але вистачило б постаті Антонича, щоб ГСУ виправдав своє існування й діяльність» (С. 74) – так патетично закінчує він розділ про участь Антонича в Гуртку.

Б. Романенчук також розповідає, що на зібрання Гуртка приходили часто й інші студенти. «Одні послухати цікавої живої газети, інші молодих авторів, бо це декому із них додавало охоти пробувати свого пера, а ще інші цікавилися україністками, між якими було чимало красунь. А були й такі, що приходили фотографуватися разом із україністами, бо дуже часто сходили кінчалися спільною знімкою. Це вже ввійшло було якось у звичку. Антонич теж радо знімався, особливо ж, коли була нагода присісти біля одної дуже милої україністки, в якій він знайшов собі джерело надхнення. Курсували веселі легенди про Антоничеву любов і творчість» (Літаври, С. 57-58).

Цікаве твердження Б. Романенчука про те, що «Антонич почав друкувати свої перші твори щопісля після того, як упевнився під час своїх виступів у вузькому крузі слухачів, що не осоромиться перед ширшою публікою. Перші його твори друкувалися в журналі бувших пластунів «Вогні» 1931 року, потім також у «Студентському Шляху» та в інших журналах. Того ж року Антонич насмілювався видати першу збірну віршів п. н. «Привітання життя», куди ввійшли майже всі його перші твори, і з певною три-

вогою в серці вичікував відзиву критики. Україністи прийняли цю першу збірку привітно й тепло, хоч не бракувало скептиків та іроністів» (Літаври, С. 58).

Б. Романенчук єдиний, що нам розповів, як Антонич популяризував свою книжку: «Майже всі україністи поширювали цю книжку, бо Антонич всунув кожному по кільканадцять примірників для продажу. Йому дали гонорар книжками. Україністи поширювали книжку серед своїх знайомих. Користі з того Антонич мав дуже мало, бо віршів ніхто в нас не купував. Може найбільше книжок розійшлося таки серед студентів, які вже знали Антонича, як поета, особливо в Академічному Домі, де Антонич зробив собі маленький склад своїх книжок, бо там була і домівка україністів і там відбувалися всякі сходина, доповіді, лекції, тощо» (там же).

Я вже подавав зовнішній опис Антонича зі спогадів Ю. Редька чи М. Семчишина. А ось який Антонич у Б. Романенчука: «Його постать і досі дуже виразна в моїй уяві. Низького росту, круглий, радше широкий лицем, в окулярах, темне взад волосся, в темному трохи занедбаному одягу, постійно з течкою, або під пахвою – оце Антонич з університетських часів у Львові. Надзвичайно скромний, майже непомітний, тихий і лагідний, зовнішньо не дуже репрезентативний» (Літаври, С. 53).

Додам ще опис зовнішності і характеру Антонича зі спогаду Тадеуша Голлендера, що познайомився з Поетом по закінченні Університету: «Я знав, причому добре, поета Антонича. Низький, зі схильністю до товстіння, трохи незграбний, але незграбністю справжніх дітей села, які в першому поколінні мовби не можуть освоїтися з містом і його мешканцями, в окулярах, з добродушною і вибачливою усмішкою, нагадував радше сільського вчителя, аніж по-

ета і глибоко інтелігентну і чутливу людину, якою був передовсім. Антонич був письменником, якого спершу треба розкусити, пробитися через оболонку його сором'язливості, щоб пізнати його таким, яким він був насправді. Я сам поволі відкривав в Антоничеві поета, коли він приходив до мене і давав поради та вказівки при тлумаченні творів українських поетів, яких я перекладав, готуючи до друку велику антологію сучасної української поезії. Інтелігентність Антонича виявлялася тоді, коли в кількох словах окреслював мені характерні особливості поетів, звертаючи увагу передовсім на те, чи варто їх представляти польському читачеві. Тоді виявлялася жвавість його розуму й дотепність, деякі зауваження і характеристики були не тільки влучні, а й гострі та дошкульні» (ВРК, С.376). Цікаво, що нікому з українців не видавався Антонич дитиною села (та ще «з простим селянським обличчям»), бо ж самі переважно були сількими вихідцями. Не хотів би думати, що Голлендером заговорила національна пиха. Натомість польському літературознавцю Мар'яну Якубцеві дещо іншим видався Поет: «Вперше я побачив Антонича на семінарі професора Юліуша Кляйнера. Своїм виглядом, побутовими звичками, виступами в дискусіях він зовсім не скидався на поета. З-поза великих рогових окулярів дивилися очі дослідника-філолога. Він говорив спокійно, зв'язно, ясно, свої судження формулював прозоро, ідеально польською мовою, закрашеною співучою східною інтонацією. Його товариші-українці казали мені, що до шістнадцятого року життя Антонич не знав української літературної мови й користувався мовою, яку вивчив із віршів. Тут мало бути джерело його виняткової вразливості до цієї мови, старанності, що межувала з педанством. Але читаючи сьогодні його

вірші, не бачу й сліду штучності. Мова Антонича безпосередня і водночас одухотворено-поетична. Це мова великого майстра» (ВРК, С. 377).

Бачив Антонича на лекціях в університеті знайий у пізніші часи бібліограф Олександр Кізлик, який поділився своїми враженнями, які співзвучні попереднім: «Антонич зробив на мене враження людини оригінальної, інтелігентної, культурної. Нічого в нього не було штучного, напускного [...]. Його щирість і делікатність у поведінці, його снага до науки, працьовитість з'єднували йому симпатію всіх, хто його знав» (ВРК, С. 349).

Бачим Антонича на світліні у час виступу перед Гуртком. Всі слухачі в теплому зимовому одязі, лише він як доповідач у костюмі (темному) з метеликом. У ПЗТ це фото датоване 1934 роком – «у час видання «Трьох перстенів». На іншій світліні – літній, у подвір'ї Академічного дому – він сидить посеред інших гуртківців, на цей раз із білим метеликом. Датуються вона, як було сказано вище, червнем 1931 р. Добре, що маємо прізвища усіх присутніх. Детальніше про них можна довідатися зі згаданої статті О. Купчинського. Він підкреслює, подавши десятки прізвищ гуртківців, що «згодом багато студентів – членів Гуртка стали видатними діячами української культури і науки, відомими викладачами вищих навчальних закладів в Україні, Чехії, Канаді» (С. 34). Відомості про них знаходимо і в ЕУ. Є ще третя світлина, вона фіксує Гурток у теплу пору на повітрі, подана в ПЗТ, але не датована.

Знаведених спогадів та фотографій переконуємося, що з першого курсу і до закінчення університету, а, можливо, й пізніше Антонич відвідував Гурток українців. У збірникові наукових праць Інституту українознавства ім. Крип'якевича «Парадигма. Ви-

пуск 4» (Львів, 2009. – С. 314) Ірина Старовойт уточнює час перебування Антонича у Гуртку: «[...] на студії він потрапив у супереч тогочасній дискримінаційній політиці і не мав вибору, яку саме філологію вивчати, цей вибір було зроблено за нього. Саме тому упродовж університетських студій належав він теж до наукового гуртка студентів-україністів (що з політичних міркувань був розформований вже в 1934 р.), там ближче спілкувався і консультувався з української у проф. Василя Сімовича, який тим гуртком керував». Це цілком можливо, бо, як подає Людмила Ткач у книзі «Василь Сімович» (Чернівці, 2005 р. – Т. 1. – С. 14.), «від 1933 р. й до кінця своїх днів у Львові, він – активний діяч «Просвіти», Наукового Товариства ім. Шевченка, редактор, професор університету». Однак у двотомнику його творів не знаходимо згадки про Антонича чи про Гурток. Натомість Святослав Гординський зазначає, що «В. Сімович пережив у Галичині від 1933 р. типову галицьку трагедію: він не мав майже ніколи відповідної змоги передавати своє велике знання молоді. Українського університету за Польщі – не було» (В. Сімович. Т. 1. – С. 432).

В Академічному домі студенти мали можливість знайомитися. Там, у їдальні, Антонич зустрівся із Романом Савицьким восени 1928 р., про що останній пише: «Бо, як виявилось, він так, як і я, того ж дня був побитий пілсудчиками-корпорантами за те, що зробив місце під час лекцій студенту-євреїці. А в цей час корпоранти проголосили гетто для студентів-євреїв. Отже, полякам можна було сидіти (з правого боку) і українцям (ліворуч), а євреям тільки стояти. От і ми обидва, зробивши місце біля себе колегам євреям, потерпіли, і тому того ж дня нас обох визнали героями». Детальніше про розмову між ними можна

довідатись зі спогаду Р. Савицького (ВРК, С. 324-325). Цей же Савицький згодом запросив Антонича до левандівської «Просвіти».

Закінчуючи університет, Антонич напевно задумувався про своє майбутнє. Знаходимо чи не єдину згадку про влаштування на працю. І це власне у Степана Шаха («Між Сяном і Дунайцем. Спомин. Часть I», Мюнхен, 1960, С. 53-54): «Богдана Антонича знав я особисто; приїхав він був до Перемишля з батьком в 1933 р. з проською, щоби я прийняв його на безплатну педагогічну практику в перемиській гімназії. Я обіцяв прийняти його, він вніс навіть подання до Шкіл Кураторії, але опісля зрезигнував з Перемишля, бо не хотів на два роки відриватися від львівського літературного центру. Чи він дістав місце «практиканта» в Академічній гімназії, якось не пригадую собі». Та Антонич обрав собі долю вільного митця.

У 1933 р. Антонич став членом Асоціації Незалежних Українських Митців (АНУМ). Сама Асоціація, за ЕУ, як товариство українських митців, була заснована у Львові в 1931 р. М. Осінчуком, Я. Музиною, П. Ковжуном. Окрім урядження 14 виставок, вона видавала часопис «Мистецтво» (5 щорічників) та 7 монографій-альбомів, 11 каталогів виставок. АНУМ зліквідована радянською владою 1939 р. У журналі «Карби. Мистецький збірник», що вийшов до 10-ліття школи Новаківського, Антонич помістив статтю «Національне мистецтво», на яку Асоціація звернула увагу. Володимир Ласовський у 1939 р. у статті «Два обличчя Антонича» зазначає: «Мало кому відомо, що Антонич був членом АНУМ. Ця приналежність була не випадковою й мала глибший сенс. Прийнято його до АНУМ на основі прецікавої статті з обсягу теорії мистецтва в ефемерному

журнальчику «Карби» (вийшло лише одно число 1933 р)... Стаття двадцятидволітнього [насправді дещо старшого] юнака в «Карбах», що своєю світоглядною повнотою та зрілістю, своїм наскрізь сучасним підходом до капітальних мистецьких проблем мала в цьогобічній українській теоретично-мистецькій літературі мало рівних, була до останніх днів поета творчою програмою, якій він залишився до подробиць непохитно вірний. Факт, що не-маляр став членом малярської організації, знайшов своє повне виправдання в тих розмашистих полотнах, насичених незвичайною гамою кольорів поетичної палітри, що їх згодом розгорнув поет у своїх творах» (ПМ, С. 297-298).

У ПЗТ, звичайно, поміщена ця стаття Антонича з коментарями, а також фото обкладинки збірника «Карби». У щойно виданій енциклопедії Львова (Т. 1. – 2007 р.), на жаль, не знаходимо прізвища поета ні серед членів АНУМ, ні серед критиків і мистецтвознавців, пов'язаних з Асоціацією.

Новітня тритомна «Історія Львова» (див. Т. 3) серед співробітників Українського товариства бібліофілів у Львові (УТБ, засноване у 1929 р.) на чолі з Євгеном Юлієм Пеленським та журналу «Українська книга» як органу Бібліологічної комісії НТШ у Львові названо й Богдана Ігоря Антонича. «2 лютого 1937 УТБ провело в залі «Української бесіди» Народного дому у Львові книжковий ярмарок, що мав зблизити читачів з письменниками, поширити книжки з автографами» – подає ця ж «Історія Львова» (С. 107-108). Учасників ярмарку не названо. 12 лютого 1937 року в Сокалі був організований [також] «літературний ярмарок» на якому, крім Антонича виступили Ірина Вільде, В. Ткачук, С. Гординський, Б. Жарський та ін. В спеціальному «Запрошенні» вказано, що Ан-

тонич зробить вступне слово, прочитає твори «Черемха», «Пісенька до сну», «Слово про полк піхоти» (ВРК, С. 179-180). Дані з архіву Антонича.

Як згадувалося у попередньому розділі, він був членом гуртка при Науковій секції Товариства «Прихильників освіти», збереглося його посвідчення.

З Фонду НТШ (ф. 309, оп. 1, справа 41) дідуємося, що Антонича 3 лютого 1936 р. було прийнято у члени Мовної комісії НТШ – а це доволі високе поцінування Поета як знавця мови. Цікаве свідчення Ольги Олійник ще знайшлося у статті «Мій друг Богдан Ігор Антонич» у журналі «Лемківщина» (1982, ч. 2, С. 7), з якого про деякі речі довідуємося вперше: «Багато його творів співалося на мотиви народних пісень, вписувалися його вірші «на пам'ять» в альбоми. Організовувались вечори, присвячені творчості Антонича. Бувало, що в таких зустрічах на провінції брав участь і сам поет. З великою нетерпеливістю чекалося його виступів у передачах по радіо».

Йшов 28-й рік життя Антонича – ніщо не віщувало катастрофи.

Левандівська «Просвіта»

*Готуєм, гуртуєм роками
І труд починаєм з основи,
Щоб стала «просвіта» за камінь,
За цемент в майбутній обнові*

Антонич

Про участь Антонича у громадській роботі, зокрема у «Просвіті» на Левандівці, маємо згадку у спогадах музиканта і композитора Романа Савицького. Додамо на початку стисло про саму «Просвіту» з матеріалу, написаного п. Любою Олексів зі Львова на основі спогадів Лесі Нестор-Пазуняк і Катерини Журило-Личак і самої авторки.

Левандівка – західна околиця Львова, заселена переважно залізничниками. На початку ХХ ст. українські робітники не мали ні церкви, ні української школи. У жовтні 1909 р. заснували читальню, а в червні 1910 р. збудували приміщення по вул. Шевченка (згодом поляки переіменували на Широку), до будівництва якого долучилися й Митрополит Андрей Шептицький та архітектор Іван Левинський. Як пише виходець із Левандівки знаменитий футболіст Олександр Скоцень «З футболем у світ. Спогади» (Торонто, 1985), зала у приміщенні була на 400 місць. На жаль, цей будинок знесли після II Світової війни (ні у Львівському обласному архіві, ні у приватних, мені доступних архівах, вигляд будинку не вдалося знайти). При читальні «Просвіти» вже у 1914 р. був хор, два оркестри, драматичний гурток, бібліотека, об'єднання січовиків. Світова війна перервала надзвичайно потужну діяльність товариств. Але у

20-х роках «Просвіта» відроджується, стає ще масовішою, притягує до себе не тільки левандівську молодь. Як згадує О. Скоцень, драмгурток майже кожної неділі виставляв короткі п'єси, веселі ревії, організовував карнавальні вечори, танці. Сюди прийшов й Антонич. Серед цілого ряду драматичних вистав, які перераховує Л. Олексів, є «Сватання на Гончарівці», про яку згадує Р. Савицький. Цитуємо останнього: «Десь Антонич довідався, що я керую драмгуртком при читальні «Просвіта» на Левандівці (це була громадська робота серед українців-залізничників). Прийшов до мене, пропонуючи і свої послуги громадської роботи: може щось написати, а, може, грати на скрипці? А що в нас був оркестр маленький, ми радо погодилися, і Антонич почав приходити на репетиції драми «Дай серцю волю – заведе в неволю». Грав гарно на скрипці, захоплювався виставою і допомагав навіть малювати декорації. Кожний раз після репетиції відправляв мене додому, ми дуже задружилися, багато говорили про літературу, поезію. Потім ставили ще «Сватання на Гончарівці» та «Пошилися у дурні». Весною 1929 року ще давали для залізничників шевченківський концерт, Антонич грав соло на скрипці та написав вірш, присвячений Шевченкові, який читала учениця української дівочої гімназії. Потім робота припинилася: я готувався до державних екзаменів, Антонич закінчував I курс слов'янської філології» (ВРК, С. 326). Твір про Шевченка не зберігся – його не фіксує ПЗТ. Напевно Антонич також долучився до авторства сценок. У всякому разі про цікавість до цього жанру засвідчують окремі фрагменти, подані у ПЗТ. Безперечно, молодий хлопець-студент ще не мав у 1928–1929 рр. голосного імені і тому у спогадах левандівців він як Антонич не запам'ятався. Ім'я його стало відомим

згодом, у 30-х, коли він виступав як поет на Гірці у Станіславові перед українцями-залізничниками. Його туди запросив той же Р. Савицький. Це було у березні 1931 р. Художня рада читальні «Просвіта» доручила йому запросити поета виголосити вступне слово на Шевченківському концерті. «Поет, який тоді був широко відомий, – пише Р. Савицький, – зробив це з великим пієтетом до Шевченка і власними цитатами з творів Шевченка і власними віршами. Зал був захоплений Антоничем. Ночував він того дня в мене, а на другий день вечором читав для молоді українських середніх шкіл та робітників передмістя Гірка свої вірші із першої збірки «Привітання життя». По тій зустрічі керівники художньої самодіяльності клубу влаштували на його честь банкет, після якогодесь біля другої години вночі я відправив його на вокзал до поїзда Коломия-Львів» (ВРК, С. 327).

Повернемося на Левандівку. Цікавий факт розповів Іван Гнідець, доцент фармації, у газеті «Просвіта» від 31 травня 1997 р.: «В 1929 р. Левандівський курінь брав участь у святі Весни на Сагарі [так називали пустир на Левандівці], в травні місяці. Знаменно згадати, що на святі виступав Степан Бандера, гарно і чітко декламував патріотичні вірші». Пригадаємо, що на весні 1929 р. у роботі левандівської «Просвіти» ще брав участь Антонич як скрипаль, художник і автор поезії на Шевченківському вечорі. Цілком можливо, що юнаки могли там познайомитися і продовжити знайомство в «Академічному домі» (Супіньського, 21, тепер Коцюбинського), де мешкали, але й де збиралися у великій залі українські діяльні студенти і де також збирався Гурток українців у час навчання Антонича в університеті. С. Бандера мешкав у Львові з осені 1928 р. до половини 1930, а після Дублян від 1932 по 1934 р. знову

був у місті. «Ми зустрічалися майже кожного дня в Академічному Домі» – згадує про Бандеру Григор Мельник (Володимир Макар. Спомини та роздуми. – Торонто – Київ, 2001. – Т. 3. – С. 121). А Гурток українців збирався приблизно раз на два тижні, на сходинах Гуртка міг приходити кожен, хто хотів (Ю. Редько // ВРК; С. 329). Знаючи літературні зацікавлення С. Бандери (спогади того Гр. Мельника), знайомство його й Антонича могло відбутися й в Академічному домі.

На одній із світлин драматичного гуртка левандівської «Просвіти», правда, не датованій, один із скрипалів, напевно, Антонич. Цю фотографію надала мені мешканка Левандівки п. Люба Олексів. Порівнюю світлину з іншою, де Антонич серед членів журі Товариства письменників і журналістів у Львові (ПМ, С. 279), відважуся ствердити, що цей скрипаль Антонич. Опис Юліана Редька (ВРК, С. 331) відповідає зазначеному: «Невисокий, худорлявий, хоч досить як на свій зріст широкоплечий, прямий. Волосся пострижене короткою щіточкою (іжачком), в окулярах... Ходив завжди в чорному костюмі».

Подаємо обі світлини для порівняння.

У ПЗТ є ряд недатованих віршів, призначених і для «гуртової деклямації», і з нагоди різних святкових дат і, зокрема, пісень «Просвіта», «Угору стяг». Музику на ці тексти написали композитори – М. Колеса та Н. Нижанківський. Цілком можливо, що до цього причинилося знайомство поета із просвітянським життям на Левандівці. Там же буяло і спортивне життя. За О. Скоценем «Просвіта» стала центром всестороннього спортивного руху, був створений спортивний клуб «Богун». Це цілком могло послужити для написання цілого ряду (циклу) віршів на спортивні теми, які увійшли до збірки «Привітання

життя» і ще кількох поза книжкою і щойно поміщених в ПЗТ.

У рукописному відділі ЛННБУ в архіві Антонича знаходимо схеми-ілюстрації «Українські народні танці», що тепер опубліковані у ПЗТ. Цікаво, що розповідаючи про забави, карнавальні вечорниці і танці, О. Скоцень детально спиняється, як саме забавлялася просвітянська молодь на Левандівці: «Після пущення, у час м'ясиць, влаштовували по суботах вечори, карнавальні вечорниці-танці. Вони тривали цілу ніч, аж до білого ранку, під звуки оркестри, диригентом якої був батько нашого пластуна М. Малюха. Неслися мелодійні, чарівні пісні [...]. О дванадцятій годині ночі усі гості традиційно танцювали французький танець «Кадриль» [...] По «Кадрилі» музика мала одногодинну перерву, а після перепочинку починалися народні танці, які тривали аж до ранку. «Відходили» аркани, коломийки, гопаки і тому подібне. Кульмінаційною точкою були танці «навприсядки» – гопак. Тут змагалися усі парубки на витривалість, завзяття, красу й виконання танку. Колегія суддів присуджувала нагороду за перше й друге місце. Той, хто одержав першу нагороду, ставав «героєм танцювального вечора» і так протягом тижня ходив, мов пава» (С. 47).

Цілком можливо, що спонукою, а то й джерелом для таких записів в Антонича про народні танки були обґрунтовані (опрацьовані, напр., Василем Авраменком) танці у приміщенні «Просвіти» на Левандівці. У записах були і складніші танці, що створювалися вже як балет і які мусили мати й автора – знавця народної хореографії (напр., «Чумак», «Гонта»). Для всестороннього розвиненого і зацікавленого юнака такі речі не були чужими чи зайвими. Антонич як поет забезпечував себе знаннями з усіх

царин народознавства. Не випадково у «Привітанні життя» маємо «Коломийку про провесну». Напевно, вони стали йому у пригоді при написанні лібрета «Довбуш» («Балет»).

Зрештою, не тільки одна левандівська «Просвіта» могла виповнювати розваги Антонича-студента. Володимир Барагура у своїх спогадах перераховує тодішні зацікавлення молоді побіч навчання. Цитую: «До розваг товариського характеру належали – вечорниці, товариські забави з танцями, балі, пікніки, фестони, прогулянки... Площа «Сокола-батька» кишіла молоддю на здвигах «Соколів», «Січей», «Лугів» та на змаганнях «Запорожських ігрищ», свого роду нашої національної Олімпіади... На всіх імпрезах було завжди багато студентської молоді, яка брала в них активну участь, або була вдячними ентузіастичними співучасниками» (С. 77).

У цій же книзі В. Барагура характеризує поета з того погляду: «Антонич, який був самотником, майже мізантропом і з трудом зживався з людьми, почувався добре в нашому крузі. Гомінке, безтурботне студентське життя та дружня атмосфера ГСУ [Гуртка студентів українців] втягнули Антонича в свою бурхливу й одночасну корисну цілеспрямовану течію» (С. 70).

У Б. Романенчука натомість знаходимо: «Бувши дуже пильним студентом, Антонич ходив на всі виклади і вправи т. зв. просемінарі й семінарі, яких було дуже багато, і майже всі іспити здавав з дуже добрим вислідом. Вчився дуже інтенсивно, в карти не грав, на забави не ходив, в каварнях часу не мав. Увесь час працював» (Б. Романенчук, С. 54).

Принагідно додамо, що Поет не цурався зустрічей з людьми з інших середовищ, зокрема зі своїми крайанами з Лемківщини. Про це оповів мені Петро

Когутов (1919 р. нар.), що приїжджав молодим хлопцем на кооперативні курси до Львова десь у 1936 р. Антонич, довідавшись від редактора газети «Наш Лемко» про свого краянина, декілька разів приходив на розмову, не забувши прихопити для хлопця боханець хліба. Він цікавився сільськими новинами, кооперативними справами, піснями, а також, якого священика мають у селі. Юнакові інтелігентний Поет видався простим і скромним.

І гімназійне життя Антонича не давало підстав називати його самітником чи мізантропом, і коли він охоче віддався праці й розвагам у «Просвіті» (та й, можливо, у студентському товаристві), то тим більше не варто перебільшувати його риси несміливості, скутості й делікатності. Але, як би там не було, власний досвід розширював тематичне коло його ж поезії. І не конче він мусив бути залежним, наприклад, від книжки Казимежа Вежинського («Laure olimpijski») на спортивну тему.

Ольга ДЯДИНЧУК

Антоничі в Бортятині

1.

*Оте село у вільхах і ліщині,
де на дахах червона черепиця,
загорнеш, наче в плахту, в небо синє
та молодість загорнеш в таємницю.*

*Калинову чи пам'ятаєш кручу,
де пастухи в криниці сонце поять?
Напишеш повість:вечори пахучі,
задумав вільх, дахів багровий пояс.*

Антонич

Мальовниче село Бортятин розташоване на північному заході Мостиського району. З півночі село межує з Яворівським районом, зі сходу – з Городоцьким районом, з півдня – з селом Княжий Міст та містом Судова Вишня. Загальна площа села становить 11,4 квадратних кілометри. Перша письмова згадка про село відноситься до 1442 року.

Існує три версії щодо походження назви села. Перша – на місці сучасного села за княжих часів був двір боярського дружинника Бортяти. Друга – назва походить від слова «бортъ», що означає «вулик». Власне бортництво було основним заняттям давнього поселення. І третя версія – це народна етимологія: тяти (очищувати) бір.

Є у Бортятинському лісі дуб, який називають Святим. Існує легенда, що під цим дубом відпочивав сам Богдан Хмельницький. У часи радянської влади у ньому ховали церковні ікони. Згодом ці ікони наче вросли в кору дуба і дерево почали називати Святим. У 1999 р. старезний Дуб впав, а в 2000 р. посадили молоденьке деревце і поставили хрест. Коли у село приїжджав Богдан Ігор Антонич, то дуже зацікавився ним, хоч дуб ще не був святим. Для Поета це «Віщий дуб»:

*Сніг біліє в світлі ночі,
сніг блакитніє в світлі дня.
Цей дуб – то дерево пророче,
корява ліра з його пня.
Сніг попеліє в сірій вечір,
щоранку у вогнях цвіте.
Із рани сонця кровотечі
б'ють в царство снігу золоте.
Лиш дуб один крізь біле море,
дельфін рослинний, вдаль пливе
і лірою сніг-саван поре,
віщуючи життя живе.*

Недалеко Бортятин у Родатицькому лісі побудована капличка. Під час татарських нападів між двома горбами і криничкою часто ховалися люди. І згодом води в криниці не стало і люди тратили зір від спраги. Тоді усі почали щиро молитися і їм з'явилася Мати Божа. На місці, де впало проміння з'явилася вода і селяни врятувалися. Сюди й зараз ходять люди пити цілющу воду.

Бортятин – найбільше село Мостиського району. У книжці о. Петра Чавса «Мостищина та Судововишенщина» (Стемфорд, 1976 / Перевид.

Мостиська, 2009) зазначено, що у селі ще за австрійських часів засновано читальню «Просвіти», гурток «Сільського господаря» та спортивне товариство «Січ». «За польської займанщини створено там також кооперативу мішаних товарів. Населення було національно-свідоме. Село нараховувало майже півтори тисячі мешканців» (С. 305). Заснована читальня «Просвіта», у період війни вона була зачинена, але вже 1922 р. її відновили. На 1925р. читальня налічувала 81 член. Перша сільська рада у селі була створена 1939 р., а першим її головою був Іваньо Андрій Федорович, 1896 року народження.

14 січня 1990 р. замайорів синьо-жовтий прапор над Бортятином.

2.

*Хати, немов гриби червоні,
ростуть під вітром буйновійним.
У черепицю дощ задзвонить.
Моє село, ти ще спокійне?*

Антонич

«Не було б отця Антонича – не було б Бортятин», – зі спогадів сільських жителів. І справді, приїзд родини Антоничів до Бортятин, ознаменував окреме десятиріччя, сповнене духовного та культурного піднесення села, його відродження, яке навіть у подальші роки страшного лихоліття будитиме у людей почуття поваги, справедливості та щирої любові до Бога.

Припускають, що отець Василь Антонич, закінчивши Львівську семінарію, прийняв свячення

1906 року у Перемишлі, коли Перемиським єпископом був Костянтин Чехович (1847–1915 р.). Після Костянтина Чеховича Перемисько-Самбірську єпархію очолив Йосафат Коциловський, який був однолітком о. Василя Антонича, виховувався в оточенні К. Чеховича. Очевидно, завдяки єпископській протекції Й. Коциловського, переслідувана родина Антоничів (кореспонденцію цензурували, кару смерті для брата матері скасували лише у 1936 р.) змогла знайти пристанище у Бортятині, що належало до Перемиської єпархії.

Парафію у Бортятині і сусідньому Княжому Мості о. Василь отримав у 1927 р. Його згадують лише найкращими словами. Пані Ольга Бенъ (1916 р. н.) розповідає: «Щоби всі люди були такі, як отець Василь. Він дбав за Бога, за людей, а не за мастки. 100 гектарів церковного поля роздав бідним в оренду. Бідних ховав, хрестив і вінчав без грошей». А п. Євгенія Віняр (1933 р. н.) запам'ятала отця таким: «Був дуже строгий, на уроках релігії бив. Не дай Боже не знав хтось релігії! А як хтось просив у нього, то був би душу віддав». «А ще – знав багато мов, – продовжує жінка, – як починав говорити, то я трималася в тата за руку».

Отець Антонич заклав у Бортятині велику господарку. Селяни працювали у священника: одні доглядали за худобою, інші – за кіньми, були й жінці та косарі. Люди пам'ятають той день, коли не було що їсти, село голодувало. Тоді отець Василь привіз два вагони картоплі. Потім, хто мав гроші, то віддавав, а хто не мав – то для них було «на Боже». Згадують старожили, що й до тепер є люди, які не віддали. Священик часто помагав убогим хлібом, а інколи й грішми. При церкві була велике господарство. У стайні було кілька корів, а в конюшні – одні коні до роботи, а інші – «до свята». Кіньми займав-

ся Мороз Михайло, вони були такі гарні та чисті – «аж блищали». Євгенія Віняр, яка жила по сусідству, розповідає, що біля плебанії була величезна пасіка «більше п'ятдесяти вуликів», навколо церкви росли великі липи, сіяли медоноси. А ще згадують, що на подвір'ї була глибоченна криниця на дванадцять бетонів, а вода була такою крижаною, що відразу її пити не можна було. Пам'ятає пані Євгенія як мололи в Антоничів зерно: «був такий кірад – коло, яке мололо зерно і його водили коні. Але не довго так мололи, потім придумали щось інше».

З листа Ольги Антонич довідуємося, що «до нас приїздить Влодя з родиною (Володимир Волошинович). бо околиця здорова. залісена – ліса парохіяльного є до двадцять моргів» (КВ, С. 97).

Отець Антонич заклав касу взаємодопомоги і був головою каси. Позичав людям гроші, але проценти не брав. На доходи, які мала каса, вирішив розпочати будівництво нової мурованої церкви на місці старої дерев'яної (капсулу у фундамент старої церкви закладав ще сам єпископ Костянтин Чехович).

Батько Ольги Бенъ, сільський війт, разом з отцем Василем їздили до Львова замовляти проект храму. Вона згадує, що люди спільно дбали за швидке завершення будови – «цеглу по черзі возили кіньми. Чий коні сильніші – брали двісті цеглин, слабші – менше». Священик щодня був з людьми, допомагав у будівництві. Завершили будівництво в 1936 р., архітектор Василь Нагірний.

Першими у новозбудованій церкві Успення Пресвятої Богородиці взяли шлюб Ольга Іванівна Козак (дочка сільського війта) та Микола Васильович Бенъ. Пані Ольга добре пам'ятає день свого весілля, а було це «у четвер після Петра, – і продовжує далі: – вам дивно, чого в будень брали шлюб? А тому, що в не-

ділю люди ходили до церкви, а не відсипалися після забав. А тепер люди в неділю ходять на рибу або сплять. Подумайте, до чого дійшло!».

Після будівництва церкви залишилася цегла і люди хотіли збудувати дім «Просвіти», але польська влада не дозволила.

Разом з директором школи Олексієм Кулиничем отець Василь вирішили будувати ще й школу, в якій і дотепер навчаються бортятинські діти. А згодом збудували ще й крамницю, в якій зараз розмістилася початкова школа. Отець Василь і Олексій Кулинич були близькими друзями: Антонич навіть радився з ним, куди віддавати Богдана на навчання.

При церкві створили великий хор. Дякував Павло Орестович Тарасович (1904–1975 р.), який вчився в Перемишлі, крім того він був ще й секретарем при отцеві Антоничу. Дочка дяка п.Ольга Сенчишин згадує, що батько збирав великий вертеп, вони ходили по селах і заробляли гроші на будову церкви. Під керівництвом дяка Тарасовича бортятинський хор був найкращим на весь Мостиський повіт. Ольга Бень розповідає, що коли Богдан Ігор помер, то хор їздив співати на похороні: «мій чоловік Микола співав першим тенором у церковному хорі і всі чоловіки з хору їздили до Львова на похорон».

Отець Василь був активним громадським діячем на селі, організовував свята, вшанування роковин Т. Шевченка, дбав про освіту для молоді, наполягав, щоб здібніші продовжували навчання, допомагав матеріально. У книжці В. Шалайського «Пісні, які любив Антонич» (Львів, Каменярь, 2000) записаний такий спогад Ганни Войціцької: «Була Ганна з бідної сім'ї, проте дуже хотіла вчитися...Але директор школи переконував батька, щоб Ганна вчилася, і той позичав грошей у священика Антонича» (С. 7).

У вище цитованому листі до брата Олександра Волошиновича 1933 р. їмость Ольга Антонич пише, що вона вела Касу Стефчика – сільське щадничо-позичкове товариство для дрібних рільників (збір заощаджень, надання їм кредитів). «Початок був хороший, – пише вона, – маю дуже праці, бо до того проваджу Касу Стефчика з великим оборотом... Тепер наступила стагнація – побоїмось замороження капіталу» (КВ, С. 98). У цьому ж листі зазначає, що «на господарці цілковито ми збанкрутували». І таке траплялося у газдуванні священика.

Касу взаємодопомоги отець тримав на попівстві, як згадує Євгенія Віняр, «мав великий залізний ящик». Чотири рази, вже після смерті Богдана, нападвали на проборство, за словами Ольги Бень, «банди, не з Бортятини, бо тут всі шанували Антоничів», і грабували касу, забирали всі гроші, але священик знову її закладав. Коли прийшли вчетверте грабувати, то отця Антонича дуже збили, його навіть спараліжувало і він не довго після того прожив.

Їмость була дуже доброю господинею, як згадує Ольга Сенчишин, «пекла дуже смачне печиво, мала польські рецепти, завжди кликала до себе дітей і роздавала їм те печиво». Була вона короткозорою. Коли поляки відступали і підпалили верхню частину села, яку називають «Вархів», то згоріла і хата сім'ї Бенів, в якій було багато дітей. Отець Василь забрав їх на плебанію. Євгенія Віняр каже, що з правого боку хати був вхід до їмості і там жила сім'я Бенів або по-сільському Джуми.

Після смерті єдиного сина і тих страшних нападів отець Василь та їмость Ольга зовсім ослабли: «Отець-небіжчик сам бульбу ставив варити. Потім витягав з банячка по одній і їв ходячи. По-людськи не було кому йому зварити. Просять: «Прийди, при-

йди до нас». Прийду до них: бульба відціджена, на кухні стоїть, отець по одній бульбі бере, посолить і їсть» (зі слів Ганни Войціцької, записаних В. Шалайським (С. 11)). Ще Ганна Войціцька згадувала: «Небіжка їмость приходила до мене вже тоді, як Олечка (Ольга Олійник) поїхала. Стало тоді скрутно. Нема куди притулитися: прийшов до нас інший священик. За посаду вільну при Польщі великі гроші платили. Зголосився білорус Шикевич. Приходила мати Богдана Антонича, то я давала їй дещо попити, поїсти. Просить: «Дайте ще щось трошки і для отця. Бо отець мій голодний». А бувало, приходила і полемківськи просила: «Заспівай мені тоту співанку». І я співала Богдановій мамі:

*Там, де Чорногора шумно
Угрів край вітає...*

(В. Шалайський, С.12)).

За Шематизмом на 1939 р. о. Антонич залишався працювати на парохії. Про загадкового Шикевича там не згадується. У спискові священиків, що прийняли російське православ'я у 1946 р. о. Антонич не значиться (Матеріали Діяння Собору 1946 р., 1946, С. 32-40).

У 1947р. отець Василь Антонич помер. Це було величезне горе для усіх бортятинців. Їмость Ольгу забрала до себе Катерина Бенъ (вона відбудувала свою хату). Микола Бенъ, син Катерини, згадує, що їмость були дуже лагідні, завжди тихо говорили, зовсім осліпли, ще й мали велику рану на ногах. Померла вона 1953 р., на шість років переживши отця Василя. Обое Антоничі поховані на бортятинському кладовищі. 1956 р. громада спорудила на могилі пам'ятник, за яким їздили аж у Демню. Дорога до їх

могили і сама могила не заростає ніколи, бо жителі села пам'ятають і цінують все те, що сім'я Антоничів зробила для Бортятина.

3.

*Вернувся я, де вільхи й риби,
де м'ята, іви, де квітчасті стіни;
і знов цілую чорні скиби,
припавши перед сонцем на коліна.
Ой, похилилось надо мною,
як мати понад сином, полум'яне.
І знов мене земля напоїть,
мов квіт росю, поцілунком тьмяним.*

Антонич

Приїзд молодого Антонича до Бортятина завжди був і цікавим, і святковим для сільської молоді. Поет приїжджав до села лише влітку, оскільки навчався у Львівському університеті, і тому проживав у Львові. Богдан Ігор Антонич у листі до знайомого у липні 1934 р. нарікає, що мусить із редакційних справ сидіти у Львові: «За цих півтори місяця був би на селі написав не один новий вірш, тут не постало зовсім нічого нового. Знеохочений, лютий за змарнований час, виїжджаю вкінці на днях до себе на село. Вже біля 20 серпня буду знов у Львові» (ПЗТ.- С. 717). До Бортятина надходили і ділові листи. Ось що пише 1 липня 1936 р. польський поет і перекладач Т. Голлендер до Антонича: «Копію антології (машинопису, отже легку до прочитання) перешлю Вам до Бортятина, бо з передруком впораюся за якихось 10 днів. Можливо, що також під час канікул... сам

подамся до Судової Вишні, якщо не будете заперечувати проти цього, і ми побачимося й усно обговоримо справу перекладів. Коли б Ви могли постаратися вислати для мене антологію Пеленського...» (ВРК.– С. 386). На жаль, відповіді не маємо.

«Приїжджав він тільки літом завжди, – згадувала Ганна Войціцька. – І все розпитував про минуле – про звичаї, а як з «козою», зізодою на свята. Я кажу: «Приїдь, подивися». – «Та коли, я не маю часу. Та я мушу бути там». А яка то «коза», а яка то зізда, а який то вертеп? Всю різницю треба було йому розказувати» (В. Шалайський, С. 28). Ольга Бень згадує, що вся молодь села чекала приїзду Богдана-Ігоря. Коли заходило сонце, то усі збиралися у клубі – тоді відбувалися просвітянські вечори.

Дуже багато про Богдана Ігоря Антонича розповідала Ганна Михайлівна Войціцька (Захарко). Ця невеликого росту, сивоволоса, завжди із закрученими косичками, милою усмішкою і такими добрими очима жінка, була доброю подругою поета Антонича. У селі Бортятині і ще й до тепер вважають, що вони собі симпатизували. Навіть сама пані Ганна згадувала, що їмось Ольга хотіла, щоб вони були разом: «А їмось, мама Богданова, навіть була за тим: мовляв, як би то гарно було, ти така спокійна, працююча, як би то гарно було, коли б... А я кажу: «Прошу їмості, Богдан має дівчину. Ви що, хочете, аби я була ворог?» (В. Шалайський, С. 10). Пригадуємо, що мати Богдана не вельми толерувала Ольгу Олійник, бо та не була заможною. Але ж небагатою була й Ганна...

Євгенія Віняр згадує, як бачила Богдана-Ігоря у церкві: «Він був вищий від свого тата, завжди стояв з правого боку, часто сповідався. Гарно вбраний, а ми ходили босі».

Докладний опис поета подає Ганна Войціцька: «Був він (Б. І. Антонич) середнього росту, з короткою шиєю. Весь час в окулярах. Був короткозорим, мама його теж була дуже короткозорою. Ходив переважно в краватці, зачісувався догори. Усміхнений завжди, але все скритний» (В. Шалайський, С. 8).

Ганна, мабуть, прихилила серце поета своїм прекрасним голосом. А голос у неї був сильний – другий альт, який потім аж до сопрано дійшов. Мала пані Ганна і свій пісенник з гаївками, який вийшов у Львові. А ще ця мила жіночка чудово вишивала, її роботи побували на виставці у Чикаго і там їй присвоїли звання митця. «Дуже любив Богдан Ігор Антонич мій голос – як співачки. Він про це мені прямо сказав якось: «Я люблю, як ти співаєш. Чого ти не приходиш до нас?». Кажу йому: «Та нема часу. Тобі добре, а мені нема як...». До них я заходила, як ще була малою, молоко носила. Богдан завжди усміхався, цукерку мені винесе... І кожного разу вслід за мною дивився. А потім почув, як я співаю в директорському саду. Співала я й у церковному хорі. Згодом усе Богдан мене в хор цей запрошував. «Ні, Богдане, я не хочу, я тут буду. Не така я пані, щоб туди йти...» (В. Шалайський, С. 8).

Сільські діти відразу помітили особливу рису Антонича – він завжди ходив з паличкою, що було великою дивиною для простих людей. І Ольга Бень, і Євгенія Віняр на запитання «Яким Вам запам'ятався Богдан Ігор Антонич?» – вони відповідають: «Він завжди у руках тримав полечку». Також цю особливість згадувала Ганна Войціцька: «Богдан завжди ходив попід церкву. Там три дуби було, корови паслися там колись. І він там ходив. Завжди паличкою по землі бив, ходив і сам до себе говорив. Під дзвіницею, під церквою любив сидіти. Під дзвіницею отак

приляже на балькові і ноги догори. І по тій підлозі б'є, щось балакає до себе. Я йду і питаю: «Богдане. Що ти робив там? Ти чого, з ким сварився?» – «Я не сварився, – відповідає, – я не сварився». – «А що ж таке?» – кажу. «Я сам до себе так. Бо так треба.» – «Ну. Як треба, – кажу, – то балакай». Але завжди він любив палицею по землі стукати. І біжить, підбігає, і ходить помалу. А він своє гадає видно напевне те, щоб писати. Я то знаю, що він писав. Ми часто збиралися у директорським саду. Завжди сиділи і співали. Богдан любив стояти в мене за спиною і слухати мене найбільше. Бо я колись багато-таки співала. А любив Богдан пісні такі тужливі, вечірні. Любив «Ой не шуми, луже», «Ой не світи місяченьку, і ти, зоре ясна». А ще любив «Вечірній дзвін». Він мене відпроваджував, ми йшли додому догори і він по дорозі: «Ану заспівай ще раз мені «Вечірній дзвін» (В. Шалайський, С. 4). Як записала у своєму спогаді Катерина Матейко, Антонич «любив спів, хоча сам не співав. Пісні любив сумні, журливі. Грав на скрипці».

Співала Ганна Войцiцька пісню на слова і музику Антонича: «Він написав ту пісню, – зауважила вона, – І сам на скрипці акомпанував також. Ми з Олечкою (Ольгою Олійник) все співали:

... Та їхать ми ще не готові...

Богдан сам не співав... Він тільки любив, щоб хтось співав, а сам слухав» (В. Шалайський). Шкода, що ця пісня не збереглася у пам'яті селян.

Ще детальніше про пісні, які любив поет, розповідала Ганна Войцiцька: «Любив Антонич різні пісні: і сумні, і жартівливі. Отаку часто ми співали:

*Гарна, і багата,
І мала науку,*

*А все говорила:
– Тере-фере-ку-ку!*

І Богдан любив цю пісню, не раз прохаючи заспівати для нього. Скінчу пісню, а він сміється і запитує: «Чому вже “ку-ку-тере-фере”, а не “тере-фере-ку-ку”». А я йому на те відповідаю: «Бачиш, розсердився від такого дивацтва хлопець. Але з того є наука: як лізе хлопець в двері – то поховай всякі «ку-ку-тере-фере». Він ще більше з того сміється».

Від дівчини з Лемківщини, Юлії Ключник, що жила з Ганною в бурсі у Львові, вона навчилася співати пісню «Як-єм їхав з Дебрецина додому». І цю пісню дуже полюбив Богдан, вона надавалася для ходьби: «заспівай мені про ту курку лемківську».

«А ще просив Богдан: “Співай ту гуцульську, як то гуцул мусив тужити за тою дівчиною, тужив, що вона його не любить”:

В горах Карпатах, де вітер грає...

Він більше мав нахил до тужливих, поважних, сумних, а навіть трагічних пісень. Любив, щоб йому співали про якусь невдачу – то в любові. То в чомусь іншому. І особливо слухав притишено ті пісні, які були сумними аж до трагічності. І все було каже мені: «Заспівай для мене, заспівай оту про чорний колір, бо чогось тягне мене на сум»:

*Щоб співати кольор чорний,
Бо то кольор мій, бо то кольор мій...*

Часто казав: «Давай якусь козацьку – про козака якогось. Як вони любили дівчат, а як то їм виходило, як плакали ті дівчата за козаками». І я тоді співала:

*Козак від'їжджає,
Дівчинонька плаче...*

Дивлячись, який настрій, яка погода, але все Богдан загадає щось: «Співай мені ту...». По дорозі йдемо, попід дубки йдемо, походимо. І завжди – то ту, то ту... раз сумну, раз веселу, раз жартівливу... А як він гарно стояв, слухав з насолодою, коли ми співали в садочку всі разом «Садок вишневий коло хати».

«Можливо, – роздумує В. Шалайський, – саме там, в тім садочку... і народилися перші філософсько-розважливі рядки так вражаючого нині вірша «Вишні» («Антонич був хрущем...»). Журналіст декілька разів приїжджав до Бортятини і зробив чимало цікавих спостережень про вплив місцевої природи на народження окремих образів, а то окремих віршів Поета: тут і Святий дуб («Віщий дуб»), вільхи (вірш «Вільхи»), й інші «бортятинські штрихи» за висловом В. Шалайського, наприклад, у віршах «Дахи», «Хати», (С. 14).

Можливо, перед очима Поета розгорталися краєвиди Бортятини, коли він у романі «На другому березі» описував: «Коли ми на селі, волочимося нестямно полями, топчемо вигинисті круті межі та борозни, толочимо повісма скиб, талуємо зелені вигони й облоги, талабанимо мочаковиння, грузнемо наосліп у калюжі, манджаємо навмання непрохідними чагарями, чалапаємо навіпростець колочою гущею, а під вечір вертаємо додому покалічені, закривавлені, виснажені, утомлені, знесилені, обідрані, обхлюпані, замурані, заялозені, заболочені. Шукаємо цілющого ліку природи, а може, квітки папороті, синьої пташки, того, що недосяжне, не впіймане, нездійсненне. Утеча від себе самого. І одночасно погоня за своїм “я”» (ПЗТ, 484).

Антоніна Васів згадувала Антонича таким: «Завжди носив з собою велику книжку і читав. Ходив задуманий, вимахуючи прутом» («Аромат Євшан-зілля...», «Антонич теж з Бортятини...», С. 506).

Мороз Михайло оповідав, як Ігор вчив його читати. Пригадував окремі випадки з побуту поета в батьків: «Був єдиним сином, і батько з матір'ю дуже переживали за нього. Якось приїхав зі Львова, а коли треба було повертатися, почалася велика повінь. Отець Василь радив перечекати. А Ігор хотів їхати. Запряг я коні, під'їхали ми до ріки, а коні далі йти не хочуть... Мусили завернути. Батьки тішились, що вийшло по-їхньому...» («Аромат Євшан-зілля...», «Антонич теж з Бортятини...», С. 506).

Про замилювання Богдана-Ігоря піснями згадує і Ольга Бень: «Він ходив по селу і збирав старі пісні, записував, потім наспівував сам». Розповідає пані Ольга і про вірного друга Антонича: «Мав він друга Юлька, який був сином священика з сусіднього села Довгомостиська. Разом вони приходили у «Просвіту». Юлько з Богданом вчили молодь співати, танцювати, грали у виставах. Я сама брала участь у виставах «Сватання на Гончарівці», «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці». То були прекрасні вечори. Вся молодь з нетерпінням чекала наступних вистав».

Ми дослідили, що Юлько або Юліан – це син священика Рональда Никловича, патріотично налаштованої людини. У селі його називали «Гайдамакою». Саме у Рональда Никловича ночували Олена Теліга та Улас Самчук під час подорожі з Праги до Києва.

Пам'ятають у Бортятині і наречену Богдана Ігоря Ольгу. Ольга Бень та Євгенія Віняр згадують, що вона була дуже гарною дівчиною, невелика на зріст, завжди усміхалася.

Згадувала про поетову наречену і Ганна Войціцька: «Після Богданової смерті Олечка приїхала сюди, до його батьків. Була тут, наводила порядок. Як Олечка в нас була, то все мені розказувала, її тут, у Бортя-

тині не хотіли, Антоничі воліли її позбутися. Вона любила товариство, любила співати. Якось Олечка запросила гостей на Новий рік. Ми пекли пампушки, те та се, чай зробили. Приїхали гості. А то старим людям, знаєте, не подобалося. Приїхав...такий Онисько, магістр із Судової Вишні, він у кооперативі робив. У нього з Олечкою, може, що і вийшло б. Та Антоничі, видно, якось здогадалися: вона один раз, другий раз попросила вечірку зробити. А таким людям те не подобалося. Організували якісь курси, на ті курси випхали Олечку. Я ще шила їй спідницю і блузу швидко, наспіх, їмось дала на це свої старі суконки – одну білу, одну чорну. Я те пошила, і поїхала Олечка в Сокаль. Там вона працювала. Кликala мене туди до спільної праці» (В. Шалайський, С. 11).

У сусідньому селі Довгомостиська жив ще один друг Богдана Ігоря Михайло Помірко. Його племінниця Станіслава Андрусишин, 1934 р. нар., розповідає: «Мій вуйко Місько мав щирого задушевного друга Антонича (так він сам оповідав). В Антоничів у Бортятині була велика господарка: барани, коні. Було дві кухарки, слуга. Одного літа, коли Антонич приїхав на канікули, Михайло та Богдан взяли коні і поїхали у бік Самбора (або Дрогобича), здається, до нареченої поета. Коли поверталися, то було дуже спекотно і друзі-нерозлийвода вирішили викупатися в озері. Після того Антонич застудився і почав важко хворіти».

Також, старші бортятинці згадують, що за життя Поета передавали з рук до рук «Три перстені», аж поки вона десь не пропала.

Якщо запитати у старожилів: «Як помер Антонич?», то всі вони говорять, що його «струли поляки». Ніхто не хоче вірити, така людина померла через запалення легенів. Мовляв, таке не можливо, такі поети так просто не помирають!

Смерть молодого Антонича стала особистим горем кожного жителя Бортятини: отой промінчик світла, що зігрівав душу кожного – згас навіки. Але замислена постать Поета, з паличкою у руці і очима задивленими вдаль – назавжди поселилася у серцях бортятинців.

Після смерті батьків Антонича у плебанії розмістився гарнізон «стрибків». А згодом – початкові класи Бортятинської школи.

У 1989 р. у селі відкрито кімнату-музей Богдана Ігоря Антонича в будинку, де колись жили Антоничі. Була встановлена барельєфна меморіальна таблиця.

До 100 річчя славетного поета повністю відреставровано плебанію. Під час відновлювальних робіт відкрили велику піч та вуджарню, які були замуrowані. У п'яти просторах кімнатах розміщено експозицію музею, яку створювали працівники Львівського музею історії релігії. Цінним експонатом зараз є Книга відгуків, і першим, хто залишив у ній запис, був близький друг Антонича – Святослав Гординський, який написав: «Незвичайно радий, що міг відвідати Бортятин, де перебував мій щирий друг і літературний боєць Богдан Ігор Антонич. Тішуся, що зміг повернути творчість Поета Україні!»

У серпні 2010 р. у науковий працівник віднайшов фотографію Львівської духовної семінарії з написом «Львів 1906 р.», на якій отець Василь Антонич серед семінаристів. Фотографія відреставрована до 101 річниці від дня народження Антонича.

Завдяки Антоничам і досі розвиваються культурні осередки у Бортятині і пам'ять про родину Антоничів завжди буде у серцях вдячних бортятинців.

Публікації

*Оце вони: одна в обгортці сірій,
А инша чепурненька, наче пава.
І різний зміст: ця щира, повна віри,
і серця повна, писана горінням
і кров'ю писана, а та
важка надумою і правд насінням.*

Антонич

Уперше Антонич публікує свої вірші і статтю у журналі «**Вогні**» в 1931 р. (вул. Корняків, 1, другий поверх) Ще недавно це було пластове видання, засноване видавничою кооперативою у Львові у 1929 р. для видруку творів пластових авторів. Після заборони Пласту польською владою в-во згуртувало актив цієї організації і видавало ідеологічний місячник (1931–1939). До речі, редактором були знайомі або й друзі Антонича – Є. Ю. Пеленський і Я. Рудницький. Більше про цей молодіжний журнал можна довідатися в Енциклопедії Українознавства. У ч. 1 за 1931 р. молодий Поет дебютує віршем «Біг 1000 м», що було тематичною новинкою в галицькій поезії. І через рік (у ч. 4) друкує статтю «Дещо про нашу спортивну термінологію» за підписом «І. Ант.» Цю публікацію знаходимо і в ПЗТ. Словом, автор, виявляючи обізнаність зі спортовими змаганнями, розуміє потребу спорту для молоді. Тему «Антонич і Спорт» ґрунтовно опрацював Микола Ільницький («Філософія "Бронзових м'язів": Богдан Ігор Антонич і Казимеж Вежинський» – На перехрестях віку. – К., 2008. – Кн. І). Тема спорту – відлуння часу і молодий український націоналізм починається у спортивних організаціях «Сокола», «Лугу», «Пласту» та ін.

Ще дві поезії, що пасували б до циклу «Бронзові м'язи», поміщено у «Вогнях» того ж року (ч. ч. 2, 7), але які не увійшли до зб. «Привітання життя». У 1933 р. знаходимо вірш «Дороги» (ч. 10) – ця поезія увійде до «Трьох перстенів». І вірш «Стріла» (ч. 6 за 1934), що також буде поміщений у «Трьох перстнях». Це була остання публікація у «Вогнях». У 1932 р. у цьому виданні у рубриці «Літературні записки» Антонич подає замітки «Гете», «Карло Май» і «Райнер Марія Рільке», розуміючи актуальність цих авторів для молоді (твори другого – захоплююча лектура для підлітків; а третій – «чимало сучасних українських поетів, зокрема молодших, захоплювалися його творами»).

Отож, у 1931 р. Антонич друкувався ще тільки у «Вогнях», а вже наступного року у різних виданнях, але переважно у «Дзвонах». ЕУ мовить, що це літературно-науковий місячник католицького напрямку (1931–1939) за матеріальної підтримки митрополита Андрея Шептицького і ректора Йосифа Сліпого (вул. Японська, 7, другий поверх, друкарня «Бібльос»). Редакторами були о. М. Конрад, о. Г. Костельник, М. Чубатий, П. Ісаїв. Співробітники – знані письменники: Н. Королева, У. Самчук, Ю. Липа, У. Кравченко, К. Гриневичева, І. Антонич, К. Чехович, М. Гнатишак. Виходила бібліотека «Дзвонів» (книжки У. Самчука, Н. Королевої, І. Антонича). Часто (1932–1933, 1935–1936) у журналі Антонич друкує і свою релігійну лірику із книжки «Велика Гармонія», прозовий уривок і статті. У 1932 р.: «Головною подією французької літератури...» (ч. 10), «Криза сучасної літератури (ч. 12). Критик Антонич вбачає, що виходом із літературної кризи – поява католицької прози: «Маємо й відрадні явища. Рік за роком зростає нова католицька література» (Повне

зібрання творів ПЗТ. – С. 576). У 1933 р.: «Ще не минув відгомін «Кубла гадюк» (ч. 3) – ця ж тема.

Хтось (криптонім Т. Р.) у «Дзвонах» (1935, ч. 1) починає сумніватися, що Антонич сповідує ідеологію журналу: «Не скажу, що Антонич уже на дорозі відвороту від ідеології “Дзвонів” . Та все ж таки виключення із збірки “Три перстені” багатьох віршів, печатаних давніше в “Дзвонах”, викликає такі грішні думки на цю тему» (див. Детальніше: М. Ільницький, Кн. II, С. 47). А це були поезії, які Поет групував в окрему збірку «Велика Гармонія», що забарився із виданням. Вперше опубліковано у «Зібраних творах», 1967. І все ж таки він залишається у журналі аж до фатального 1937 р.

Одночасно з появою Антонича у «Дзвонах» зустрічаються його публікації у журналі з дещо поганською назвою «Дажбог». Читаємо в ЕУ: літературно-мистецький місячник (1932–1935) – журнал молодих письменників націоналістичного напрямку. Редагує Є. Ю. Пеленський (1932–34), Б. Кравців. Співпрацівники: Р. Завадович, В. Кархут, В. Ласовський, Б. Романенчук. «Літературна бібліотека» журналу: вишли книжки Б. І. Антонича, У. Самчука, Я. Дригича та ін. У листі до Антонича від 15 липня 1934 р. Володимир Ласовський висловлює незадоволення, що у редакції працює Б. Кравців: «Я мрію про незалежний від політичних впливів [...] журнал», хоч характеризує Кравцева як дуже симпатичну, але шкідливу для мистецького видання особу (Фонд Антонича, папка 1, од. зб. 22). Редакція журналу містилася по вул. Корняків, 1. Спрямування «Дажбога» як і «Дзвонів» не суперечить поглядам Антонича. Він друкує чимало своєї поезії, кілька перекладів, а також фрагмент роману «На другому березі». Статті «Монументальний реалізм (про Голсуорсі, 1932, ч. 2),

«Митець пристрасі» (про Льюренса, 1933, ч. 1) нагадують публікації Антонича про французьких письменників у «Дзвонах». Вони свідчать, що Поет уважно стежить за сучасною світовою літературою.

У 1934 р. (ч. 1-2) поміщено замітку про книжку Василя Кархута «Гомін з-поза нас», між іншим, видану у вид-ві «Вогні», з яким рецензент співпрацював. А за підписом «Дан Антонич» дотепний чи навіть саркастичний огляд сучасної української поезії у рубриці «Мішок веселого божка (Місячна хроніка)». Того ж року (ч. 6) без підпису видрукував замітку «Малий скандал з українською поезією в радіо». Цікаво, що це випад Антонича проти «Назустрічі» (а також «Діла») як джерела необ'єктивності у виборі поетів і також текстів поезії української літератури для польського радіо у Львові. У цьому ж числі ще знаходимо його репліку «Ярий та не ярий», але без підпису. У ПЗТ на с. 905-907 можемо довідатися, як зреагував на неї Ярослав Ярий (Вадим Лесич). У ч. 7 Антонич за підписом «Мігр. Йорик» спростовує неточності і спотворення, що мали місце у книзі статей про молодий літературний рух у Галичині у чернівецькому тижневику «Самостійність», докоряє редакції, що замість літературного фейлетону маємо «тільки сторінку літературної скандалістики». У цьому ж числі знайомимось з Антоничевою (без підпису) «Літературною порадою» – що мала бути від тепер для початківців.

У ч. 7 Антонич подає Відозву Першого Всеукраїнського з'їзду радянських письменників. Він друкує її без підпису. Його ж – спокійні вступний і підсумковий абзаци до самого тексту Відозви, яка сама за себе говорить про літературні справи в УРСР.

Такий щедрий і різний Антонич у «Дажбозі». Як член редакційної колегії він серйозно переймаєть-

ся фінансовими труднощами журналу, стосунками між співпрацівниками, навіть тим, чи Є. Пеленський відповідатиме на «їдкі натяки» «мабуть самого Зайцева» у Бюлетні Польсько-Українським («Buletynie Polsko-Ukrainskim»), скаржитися на те, що без потреби витрачає час на всякі сходи й організаційні справи (Лист до Пеленського, ПЗТ.– С. 716-717).

Про журнал «Дажбог» Антонич згадує у польським часописі «Sygnaly» (ПЗТ, С. 902): «Нарешті виступає наймолодше покоління. Найперше з'являється короткотривала група «Листопад» (1929) [...] після того, як група розпалася, більш енергійна й обдарована частина її учасників, поповнена новими силами, створює щомісячний орган «Дажбог», який виходить з осені 1932 р. Програмною рисою їх є певний юнацький романтизм [...]».

До видання альманаху «Карбів» у 1933 р., (вийшло тільки одне число) Антонич мав безпосереднє відношення, бо товаришував із молодими митцями, що створили групу «РУБ» і взялися за видання свого органу. Стаття «Національне мистецтво» прославило Антонича як теоретика мистецтва: «Мистецтво це окрема дійсність, яка викликає в нас переживання, потрібні для нашої психіки, а котрих не може дати нам реальну дійсність». Безперечно, можна наводити багато ще й інших довершених, афористично викладених думок про мистецтво, але це не наше завдання. Про це вже й написано немало. Антонича після публікації статті прийнято до Асоціації Незалежних Українських Мистців (АНУМ). Можемо шкодувати, що «Карби» більше не виходили. Але їх значення завдяки «Національному мистецтву» дійсно вкарбувалися й вкарбовуються в українську естетичну думку.

У цьому ж альманахові ще одна стаття, радше рецензія Антонича «Проти поменшування мистця»

(книжка про Новаківського)». Автор виявляє вміння побіч теоретизування дати конкретний аналіз окремого твору окремого митця.

Від 1932 р. Антонич друкується і в «ЛНВ» (Літературно-Науковий Вісник) – з кінця ц. р. і аж до 1939 р. «Вісник», (вул. Чарнецького, 3, помешкання 6). Єдиним видавцем і редактором був Д. Донцов. Окрім «вісниківської квадриги» (Є. Маланюк, Л. Мосендз, О. Ольжич і О. Теліга), авторами були представники різних мистецьких течій й напрямів. Серед них і Антонич. У 1932–1934 рр. друкує різного характеру поезії. У журналі за 1934 р. (т. 2) за підписом Зоїл публікує статтю «Примітивна європеїзація» (Зоїл – символ неприхильної, в'їдливої критики), спрямовану проти «совітофільства», русофільства та примітивної європеїзації. Закінчується стаття таким абзацом:

«Ми ("ЛВН" та "Вісник") вже від дванадцятьох літ обстоюємо духовну єдність з культурою Заходу, але шукаємо Європи не в кафе – шантанах, не в Драгоманова, не в Горького і не в Маркса, і – не в Фойхтвангера, ані в Людовіка-Кона чи Еренбурга» (ПЗТ, С. 618) Варто звернути увагу на початок абзацу – на слово «Ми» як вияв ідеологічної спокривності автора з позицією часопису. Тобто, у «Дажбозі» і «Віснику» у 1934 р. Антонич на той час однозначно визначився як представник націоналістичної творчої інтелігенції, як «вісниківець». Це засвідчує і публікація поезій у двох числах «Студентського шляху» (1933; 1934 рр.), що також був органом націоналістичної молоді (Орган Союзу Українських Студентських організацій у Польщі). Його редактором був Володимир Янів. Редакція була в Академічному Домі по вул. Супінського, 21. У 1934 р. часопис закрила польська влада.

Із того періоду належить публікація статті Антонича «По той бік барикади» у польському журналі «Sygnaly» (1934, № 4-5) про сучасну українську поезію після смерті І. Франка, зокрема, про наймолодших: «Ці юнаки з полум'яними очима, неспокійні, нервові, звеличники здоров'я і сили, вітають у своїх віршах невідомі шляхи, незнане життя, бурхливі дні, в'язничні келії, барвисті міста і місяць над конюшиною» (ПЗТ, С. 902) Виглядає, що Антонич також почувається приналежним до цього, йому симпатичного, гурту письменників. І про це заявляє в польському лівому часописі.

Антонич шле до редакції «Перемоги» репліку про те, що у попередньому числі цього видання появилася стаття про дискусію в українському числі «Sygnaly», в якому автор неправильно передав зміст антоновичевих слів щодо цензури тут, в Польській державі, «Ну, а за Збручем діє інша цензура» (ПЗТ, С. 718).

Але від 1935 р. Антонич перестає друкуватися в «Дажбозі» й «Віснику». Натомість він появляється у журналі «Назустріч». Майже двадцять публікацій у 20-ти числах часопису у 1935 і 1936 рр. ЕУ: «Назустріч – літературно-мистецький двотижневик, виходив у Львові (видавнича спілка «Діло») в 1934–1939 рр., редагували О. Боднарівч, В. Сімович і М. Рудницький, згодом С. Гординський. Редакція поміщалася на Площі Ринок, 10. Журнал всебічно інформував про українське і світове культурне життя з позиції насамперед естетичних. О. Олійник подає витяг із листа М. Рудницького (без дати) до Антонича, де мовиться: «Гадаю, що для Вас було б корисніше стати співробітником “Назустріч” і постійно працювати в тому журналі, ніж вступати між графомани, яких іще, як бачу, пробуєте боронити...

“Дажбог” добрий для 18-літніх юнаків, а не для Вас, що маєте талант». (ПМ, С. 345-346).

Від себе додам, що графомани атакують усі редакції, але якщо М. Рудницький мав на увазі поетів націоналістичного крила, то час свідчить не на користь цього критика. Свій перехід (чи входження) Антонич напевно заманіфестував у виступі «Становище поета», надрукованому вже у ч. 4, витягом якої часто послуговуються літературознавці – дослідники творчості Поета: «Я не мандоліст ніякого гуртка. Не вистукую верблів на барабані дерев'яного патосу. Знаю добре, що краще й бунтарство, котурни й сурми наших поетів це здебільше векселі без покриття». Та не моє завдання полемізувати, тим більше, з Антоничем. Достатньо, коли надам слова Данові («Дан») із ж. «Дажбог», ч. 2 від 1935 р.: «Зате ж ми вельми раді, що пан Богдан Ігор Антонич (колишній співробітник “Вісника” і “Дажбога”), який нарешті “пристосувався” і під вправною рукою пана Михайла Рудницького знайшов себе на сторінках “Назустрічі”[...]». Цитуючи Зоїла [Антонича] із «Вісника» за 1934 р., ч. 2, Дан наводить характеристики, які давав той тим письменникам, серед яких тепер сам опинився. «Ловко»? – запитує Дан. – «Що, пане Антонич? Не можна ж краще схарактерувати своїх нових друзів і... себе!» Або: «Добре писав пан Зоїл, правда, пане Антонич!» Данило Ільницький пише у коментарях: «Ця репліка поміщена у рубриці “Пером і шпадою”. Підписано “дан”. Оскільки головним редактором “Дажбога” у цей час був Богдан Кравців, можна припустити, що він і є автором репліки» (ПЗТ, С. 898). Справді.

Та нас більше повинно цікавити, що саме, окрім поезії, друкував Антонич у «Назустрічі» і чи міняв свої політичні й естетичні позиції.

Першою появилася публікація знаменитого слова Поета (1935, ч. 4) при отриманні літературної нагороди 31 січня 1935 р. «Становище поета». Воно настільки відоме знавцям Антонича, що не вдаватимусь до аналізу й рясного цитування. Вище був витяг про «мандолініста ніякого гуртка». Додам ще: «Основ свого світогляду ніколи не змінював [...]». Це не значить, що я національний стиль розумів як щось скам'яніле й невідсвіжувальне» (ПЗТ, С. 651).

У ч. 15 «Назустрічі»: «Як розуміти поезію – Розмова в редакції з Богданом І. Антоничем». Це зразок вміння Поета говорити про свою чи взагалі поезію, пояснювати майже непояснювальне у мистецькому творі. Розмова про естетичні уподобання, про секрети поетичної творчості тощо. Чогось «особливого» для ліберального журналу, аби сподобатися йому, Поет не мовить. Зрештою, він сам приносить честь виданню. І, взагалі, надто мало критичних чи літературознавчих матеріалів Антонича тут друкує. Чому не помістив таких своїх статей, як «Між змістом і формою» (про книжку Михайла Рудницького), «Літературна безробітна інтелігенція», «Ірина Вільде», «Куток для еротоманів»? Вони пасували до журналу, але так і залишилися у рукописах. За останні два роки критичних матеріалів Антонича було у порівнянні з попередніми двома дуже мало. Дорікати Поетові не маємо права, але повинні згадати ще про статтю у газеті «Діло» (ч. 156 від 1935 р.) «Сто червінців божевілья». Підзаголовок «До дискусії про світогляд і розуміння поезії». До певної міри стаття перегукується зі словом при отриманні нагороди «Як розуміти поезію». Наголос тут: «Чи письменник мусить мати світогляд?» Відповідь: «Не можемо вірити у мистців і поетів, що для них творчість – це тільки справа світогляду, що не зуміли б для того мистецтва посвятити самих себе,

виректися для цього так званого особистого щастя, не спати ночей і будитися серед сну в сьайві нових задумів» (ПЗТ, С. 660). Саме на сторінках «Назустрічі» велася палка дискусія про світогляд (публікації Р. Купчинського, О. Кульчицького), бо зіткнулися М. Рудницький з М. Гнатишаком: перший вважав, що світогляд непотрібний, а другий – конче необхідний.

Як Антонич почував себе у «Назустрічі», можемо довідатися трохи з його листа до Івана Огієнка (десь у 1935 р.). Він намагається погасити гіркоту образи професора на анекдот про нього у часописі, бо «видавець і власник «Назустрічі» О. Боднарович був незадоволений з тієї нотатки» про Огієнка. І далі: «Сама “Назустріч” не становить чогось одного, не має своєї “лінії”. Кожний з її редакторів (О. Боднарович, М. Рудницький, В. Сімович) та співробітників уявляє собою щось інше. Виступати проти “Назустрічі” як журналу недоцільно – тоді не знати, проти кого саме виступають» (ПЗТ, С. 719). Можливо, ця свобода влаштувала Антонича. До того ж, у редакції були його найближчі приятелі: В. Ласовський і В. Гаврилюк. Це до певної міри і є відповіддю «Данові»: «хочу й маю відвагу йти самітний й бути собою» (ПЗТ, С. 651). Антонич знімає зі себе колективну відповідальність. Наскільки це щиро, то знав це він сам. Зауважу, що у ч. 20 «Назустрічі» і сам Богдан Кравців видрукував два фрагменти свого переспіву з «Пісні пісень». Приятель Поета Б. Романенчук, видаючи у Кракові в 1940 р. «Вибрані поезії» Антонича, у вступній статті зауважує: «до ніякої ідеологічної групи себе не зачислявав», «щоб узагалі друкуватися, а де – не грало ніякої ролі». Уточнимо: оце «а де» означає виключно українську патріотичну пресу, бо ніколи він не публікував своїх творів у лівій (прокомуністичній чи прорадянській) українській пресі.

Між іншим, Антоничеві на його давніші колочі закиди у радянофільстві (у «Примітивна – європоїзація» та «Мішок веселого божка») або ще на чийсь С. Гординський у рецензії на збірку «Три перстені» («Назустріч», 1935, ч. 2) розважає, що «нова поезія в нас іде не так шляхом внутрішнього ліричного поглиблення, як більш у напрямку «героїчного реалізму» (коли цей погляд випадково зійдеться з подібною гадкою якогось соціолога – це не доказ, що я більшовицький агент)».

На користь «Назустрічі» можна віднести й те, що на його сторінках подавалися часто не один-два вірші, а ціла колонка, що рівнялося добірці.

Для Антонича як знаного уже поета фактично були доступні усі журнали, газети, альманахи й календарі: його поезія появляється повсюди. Ось назви часописів у Львові і поза ним, де він друкувався за життя: **Обрії, Нова хата, Українські вісті, Громадський голос, Життя і знання, Волинське слово, Українське слово, Жіноча доля, Наш приятель, Світ Молоді**, календарі «Просвіти» й «Червоної калини». Тобто такі видання, які не могли поспувати опінію Поета навіть в очах «Дана».

Додамо ще «Нашу Культуру» – науково-літературний місячник, що його видавав у 1935-1937 рр. у Варшаві І. Огієнко, який у популярному місячнику «Рідна мова» (1935, ч. 6) подав ґрунтовне дослідження про мову поезій Антонича. «Мовне чудо над Полтвою!» – висловився автор. Як подає О. Олійник, Огієнко у листі з Варшави 2.03.1936 р. пише, що «Наша Культура» друкуватиме у книзі третій окремо його статтю про Антонича: «Прийміть її від мене, як знак моєї пошани до Вашого такого небуденного поетичного таланту» (ПМ, С. 345). Стаття появилася.

Ми вже вище згадували про уривок із листа Антонича до Огієнка. Між іншим, там він пише: «Нашу Культуру» прийняли львівські літературні круги скоріше неприхильно (не вони її «роблять»). Досі тільки «Новий час» (з минулої неділі) помістив негативну нотатку Миколи Голубця. Перше число щиро вітаю. Маю тільки деякі дрібні застереження передовсім до зовнішнього вигляду. Він трохи занадто «популярний» (ПЗТ, С. 719).

Про повагу Поета до І. Огієнка може свідчити привітання до ювілею останнього 29 травня 1936 р. Там такі слова: «... Мені як поетові не один раз довелося відчувати добродійний вплив намагань Високодостойного Професора до усталення й кристалізації нашої літературної мови» (ПЗТ, С. 720).

Закінчую цей огляд журналом «Ми», що виходив у Варшаві (1933-1938) і був опозиційним до «Вісника», в якому Антонич всього один раз видрукував цикл віршів «Стяги в куряві» («Слово про полк піхоти», «Стяги в куряві», «На три шляхи») в 1936 р. (кн. 5). Та найцікавіше те, що Антонич зазначений як співробітник серед Я. Дригинича, П. Зайцева, Наталі і Петра Холодних. Одним із редакторів був письменник Андрій Крижанівський. О. Олійник наводить уривок із листа Крижанівського від 20 лютого 1935 р., що був захоплений останньою збіркою Поета, його безупинним ростом тощо. «І радісно відчувати в Вас дух справді нової української генерації» (ПМ, С. 342). Крижанівський у листі від 27 листопада 1935 р. (Фонд Антонича, папка 1, од. зб. 25) звертається до Поета: «Від наступного року я маю великий замір видавати двомісячник (...) Перед тим буду мусів з Вами і Гординським спеціально порозумітися, бо хочу Вас вважати разом з собою за організаторів і основоположників нового видання». Відповіді не

збереглося. «Ми» не забули Антонича після його відходу із земного буття. Зрештою, як багато і інших галицьких видань.

Як згадує О.О., Антонич був великим книголюбом – купував книжки. То ж довідуємося, що «обертає всі гроші, що їх одержує від батьків як студент, на свої витрати, як поет – гонорари, що їх вряди-годи дістає за свої твори» (ВРК, С. 364). Отож, були іноді гонорари. Історик Олександр Бодревич-Буць, що знав особисто Поета, розповідав, що коли працював у газеті «Мета» (1935–1939), то одного разу Антоничеві «навіть виплатив якийсь гонорар чи грошову премію» (О. Бодревич-Буць. Національна пам'ять України. Львів, 2005, С. 477). У листі до Антонича редакція «Дзвонів» 4 січня 1933 р. пише, що «Адміністрація хоче вислати Вам гонорар («святоче»), але не знає напевно, де Ви тепер перебуваєте» (Фонд Антонича, папка 1, од. зб. 16). Іван Огієнко («Наша культура»): «Попильную й якийсь гонорар вислати, хоч це мені, майже безробітному, не легко» (Фонд Антонича, папка 1, од. зб. 32).

Тепер про публікацію книжок Поета. Інколи відомості про видання збірок губляться посеред самого аналізу їх, якщо не звертати увагу на Коментарі чи Примітки до творів Поета.

Збірка **«Привітання життя»**: книжка поезій. Видавництво «Дажбог», Львів 1931. З друкарні Вид. С-ки [Видавничої Спільки] «Діло», Львів, Ринок 10 – 64 С. – (Дажбог, ч. 2). Так подано у ПЗТ. У ПМ додається «обгортка художника В. Ласовського». Що робив із тиражем Антонич, ми згадували у розділі «Гурток українців...»: «йому дали гонорар книжками». Є там і про зображення на обкладинці.

Збірка **«Велика Гармонія»** частково друкована у «Дзвонах», окремою книжкою за життя Поета не

виходила. Вперше у ЗТ (Зібрані твори, 1967), Поезіях (1989) і ПЗТ (2009).

Збірка **«Три перстені»**: Поеми й лірика/ Обгортка й оформлення Володимира Ласовського – Львів: Накладом Богдана Дороцького, 1934, – 80 с., друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка. «Авторська примітка: Дружам юності й творчості: Богданові Кравціву «Дороги», Володимирові Ласовському «Село», Володимирові Гаврилюкові «Ліс» присвячує автор. «Над книжкою поезій» з числа «Дзвонів», присвяченого Богданові Лепкому. Поезії з літ 1932–1934. Найбільше з весни 1933 р. Книжка друкована в грудні 1934». Який тираж, як продавалася, не відомо. У Фонді Антонича збереглися дві квитанції на оплату друкарні у сумі 140 золотих. Але знаємо, що книжка видрукувана коштом ровесника Антонича Богдана Дороцького. Він, як подає Володимир Мороз ув Енциклопедії Львова, родом із Нижанкович, діяч українського студентського руху у Львові, член управи студентів Львівської політехніки «Основа» (закінчив рільничо-лісовий факультет), видавець журналу «Студентський шлях», де друкувався й Антонич. Б. Дороцький був членом ОУН. Загинув на Лемківщині, вбитий у 1945 р. польською боївкою – його втопили у річці Сян. Отже, віддав життя за рідимий край Антонича.

Антонич отримав премію Товариства Письменників і Журналістів ім. Івана Франка. (ТОПІЖ). Виголосив промову «Становище поета», яку помістив у журналі «Назустріч» (1935, ч. 4). ЕУ: ТОПІЖ – професійна організація у Львові у 1925–1938; об'єднувало близько 60 членів і кандидатів. Від 1933 р. влаштовувало конкурси і призначало нагороди за найкращі літературні твори року. Товариство очолювали: А. Чайковський, В. Стефаник, В. Щурат, Б. Лепкий, Р. Купчинський (з 1934 р.).

Члени журі: В. Сімович (голова), О. Боднар-
вич, М. Гнатишак, Вол. Дорошенко, К. Малицька,
М. Матіїв-Мельник, М. Рудницький, Ю. Шкрумеляк.

Літературні нагороди за 1934 р.:

1-а – Улас Самчук за «Волинь».

2-а – Юрій Косач за «Черлень»
і «Сонце в Чигирині».

3-я – Б. І. Антонич за «Три перстені».

За цей рік були ще вирішені: Юрій Липа «Ко-
заки в Московії», Євген Маланюк «Земна Мадонна»,
Василь Софронів «Липнева отрута». У Фонді Ан-
тонича (папка 1, од. зб. 43) є документ від 23 січня
1935р. про нагороду у сумі 300 золотих. С. Гордин-
ський відгукнувся двома дружніми шаржами: Сам-
чук і Антонич із мішками грошей – відповідно на
мішках суми 600 і 300, очевидно, злотих.

«Назустріч» (ч. 4) подає сторінку «Голоси членів
журі». М. Гнатишак: «Для мене особисто великою
сатисфакцією є також призначення нагороди Б. Анто-
ничу, – бо ж саме мені минулого року закинули, що
в своїй статті про лірику в Галичині я висуюю того
самого Антонича як поета виключно, мовляв, тому,
що він пише в «Дзвонах». А Юра Шкрумеляк: «Вкін-
ці зверну увагу на ту цікаву обставину, що цього
року дві нагороди припали двом волинякам, а одна
(третя) мабуть уродженцеві Лемківщини» («Назу-
стріч», 1935, ч. 3»). Тільки не «мабуть», а таки так.

Також не відомо про тираж і розпродаж. Із ч. 20
«Назустрічі» довідуємося, що кошти на фонд «Лі-
тературні нагороди» вносили українські установи і
приватні громадяни.

У Фонді Антонича (папка 1, од. зб. 25) зберігають-
ся листи Андрія Крижанівського, редактора варшав-
ського часопису «Ми», з яких видно, що Антонич вів

розмову про свою нову книжку, можливо, «Книгу
Лева», хоч на таку книжку вже чекало католицьке ви-
давництво. Крижанівський 1 липня 1935р.: «Книжку
Вашу я можу випустити в кількості 250 примірників.
Як «гонорар» можу вам запропонувати 100 примір-
ників». А 27 листопада 1935 р.: «Збірку Вашу з цілою
певністю видам десь на початку наступного року.
Окладинку зробить Холодний. Не більше трьох ар-
кушів». Така збірка не вийшла.

Збірка «**Книга Лева**». Обгортка Святослава Гор-
динського, Львів: Друкарня НТШ, 1936 – 64 с. (Біблі-
отека Дзвонів, ч. 18). Авторська примітка: «Поезії з
часу: грудень 1934 – жовтень 1936. Книжка друкова-
на в листопаді 1936. Вірш «Площа Янголів» дедико-
вана мистцеві Іванові Іванцеві». І. Іванець, про яко-
го ми згадуємо у розділі «Портрет», – живописець,
фотограф, мистецький критик (1893–1946). Гімназія
у Львові, право на Львівському університеті, Вільна
академія мистецтв. У легіоні УСС, в «Артистичній
горстці», російський полон, УГА. АНУМ, ряд виста-
вок. Заарештований в 1945 р., помер у Солікамську
(Пермська обл.). У 1952 р. у Національному музеї у
Львові було знищено 17 олійних полотен.

В архіві Антонича маємо такий запис: «В середу,
18 листопада 1936, згодили ми (з М. Добрянським)
друкарню (на 330 зл.) і я віддав до складу першу гла-
ву «Книги Лева» (на перший аркуш), в п'ятницю,
20, віддав я решту «Книги Лева» (три чергові арку-
ші) до друкарні й обгортку С. Гординського забра-
ли Ісаїв і Добрянський, щоб дати до клішарні. Дру-
ковано в вівторок, 1 грудня 1936» (ПЗТ, С. 792). ЕУ:
М. Добрянський – це певно Добрянський-Демкович
Михайло (1905 р. н.), громадський діяч і журналіст,
співробітник «Мети» і «Христос – Наша сила», зго-
дом емігрант. Петро Ісаїв (1905 р. н.) – освітянський

і суспільний католицький діяч, журналіст, дійсний член НТШ, редактор «Дзвонів», потім на еміграції. Отож, вони, представники «Дзвонів» і Українського Католицького Союзу сприяли виданню цієї збірки. У Фонді Антонича зберігається документ видавництва «Дзвони», що воно «посвідчує оцим, що отримало від п. Богдана Ігоря Антонича 100 (сто) золотих на покриття видання «Книги Лева» (папка 1, од. зб. 6).

О. Олійник: «При кінці 1936 року видає третю найбільшу свою збірку «Книжка Лева», за яку одержує нагороду Українського католицького Союзу» (ПМ, С. 295). У Фонді Антонича є повідомлення УКС від 18 лютого 1937р. про нагороду у сумі 200 золотих (папка 1, од. зб. 44). ЕУ: Український Католицький Союз (УКС) – суспільно-релігійна організація, заснована 1931 р. у Львові з ініціативи митр. А. Шептицького з метою забезпечити релігії належне місце у прилюдному житті. З УКС співпрацювало вид-во «Мета», тижневик «Мета», місячник «Дзвони» (ред. Ісаїв) та ін. Пригадуємо, як Ольга Олійник писала влітку 1936 р. «не думати про лібрето, але скінчити драму і конечно збірку для католиків». «Католики» чекали на таку книжку від Антонича.

Другу нагороду розділено між Богданом Ігорем Антоничем («Книга Лева») і Д. Мосендзом («Засів») – така інформація у «Дзвонах» (1937, ч. 1-2, С. 63). Правда Мосендз не Д., а Леонід. «Засів» – повість.

Так само не відомо про тираж і розпродаж.

Останні дві збірки видані вже після смерті Поета. До видання причетні Ольга Олійник, Володимир та Ярослава Ласовські, Оксана Керч, Євген Юліян Пеленський. У журналі «Назустріч» (1938, ч. 1-2, С. 4) примітка: «До друку готуються два посмертні видання поезії Богдана Ігоря Антонича. Завдяки прихильності рідні покійного маємо оце змогу помісти-

ти в цьому та в дальших числах нашого журналу ще недруковані вірші». (ПЗТ, С. 858).

Антонич Богдан Ігор. **Зелена євангелія** (посмертне видання) / Портрет роботи Володимира Ласовського; Обгортка Святослава Гординського. – Львів: Видавництво, «Ізмарад», 1938. – 56 с. Слово «євангелія» з малої літери, бо так є в рукописі вірша «Зелена євангелія».

О. Олійник: Антонич «Хотів видати свою найбільш улюблену збірку під назвою “Зелена євангелія”, присвячену мені як його дружині» (ВРК, С. 368). Вона тактовно цієї присвяти не дала. В. Гаврилюк: «Несподівана смерть відданого друга поета Антонича була для покійного [Ласовського] не тільки трагічним переживанням, але й пов’язана з відповідальністю за літературну спадщину поета» (Альбом «Володимир Ласовський», С. 24). Бажання Ласовського видати збірку було спільним з найближчими людьми до Антонича. Збірка «була зредагована О. Олійник, Славою і Володимиром Ласовськими. Загальна редакція була «в руках Є. Ю. Пеленського» (ЗТ, С. 14).

О. Олійник: «Як ходить о посмертну збірку Богдана п. н. “Зелена євангелія”, то на видання її родичі Богдана дали гроші. Я приготувала всі поезії з бруднопису і спільно з Пеленським ми узгіднили уклад такий, як в збірці “Книга Лева”. Хиба в мене заховалася навіть кореспонденція з того часу, проваджена з Пеленським. Він власне зайнявся друком і все полагодив, що було потрібно в друкарні» (Шкраб’юк, Виноградник Господній, С. 126). Дуже важлива є згадка про «уклад» збірки: видавці взувалися на «Книгу Лева» і побудували книжку із глав й інтермеццо.

Все, що нам відомо про видання «Зеленого євангелія», стосується і «Ротацій».

Антонич Богдан Ігор. **Ротації** (Посмертне видання). Обгортка Володимира Ласовського. – Львів: Видавництво «Ізмарагд»; Друкарня НТШ. 1938. – 20 с.

О. Олійник зазначає, що Антонич «одночасно [зі збіркою “Зелене євангеліє”] підготовляє ще одну збірку з зовсім відмінною тематикою – урбаністичну. Вона вийшла щойно по його смерті разом із «Зеленою євангелією» під назвою «Ротації» (ПЗТ, С. 856). Обидві збірки вийшли у видавництві «Ізмарагд». ЕУ: видавництво і випозичальна книжок М. Матчака у Львові (1923-1939) видавали повні збірки творів М. Черемшини (у 3 томах) і В. Стефаника, антологію української поезії, збірник «Екслібрис», твори молодих письменників, класиків для шкіл.

Михайло Матчак (1895–1958) – громадський діяч, публіцист і видавець. Власник вид-ва «Ізмарагд» у Львові. Загинув у ГУЛАГІ.

Про тираж і розпродаж невідомо.

Всі ці збірки збереглися у кількох примірниках у деяких поважніших бібліотеках Львова та в окремих приватних осіб. За радянських часів вони вилучалися до спецвідділів або знищувалися: чужинцями з ненависти, а своїми – зі страху чи обережності.

Опера «Довбуш»

*Палає скрипка, тихне, в'яне,
і серце бубна співом плаче.
І про опришка в сотий раз
оповідає в пісні бас*

Антонич

За свідченнями самого композитора Антона Рудницького, ще в 1935 р. зайшла мова з поетом на тему опери. До цього часу вони не були знайомі. Тому тішився зі знайомства і відразу запропонував поетові три сюжети: подію з італійського ренесансу (конкретну), фантастичну казку і легенду про Довбуша. Композитор признається, що недавно прочитав повість Івана Ольбрахта «Шугай-розбійник» [«Микола Шугай – розбійник», у січні 1934 р. «Українська бібліотека» видала роман у двох томах] і перебував під враженнями від твору. Ці теми композитор і поет, за висловом Рудницького, «обговорювали годинами». Антонич зупинився на темі Довбуша. Вирішили писати одночасно і текст, і музику. Про це ми довідемося з некролога А. Рудницького на смерть поета «Лебедина пісня Богдана Антонича (грудка на свіжу могилу поета)» (Діло. – 9 липня. – 1937 р.).

Ось як описує цю першу зустріч з поетом Рудницький: «Два роки тому, на початку липня 1935, за порадою двох наших відомих знавців сучасної літератури, я звернувся до Антонича – якого досі ще не знав – з пропозицією писати зі мною оперу, чи пак: для мене лібрето до опери. Пам'ятаю цей день, немов би це було вчора: знайомство в редакції “Назустріч” [редакція містилася на Площі Ринок, 10], звідкіль ми

зараз пішли геть, щоб говорити свobodно і спокійно і цю першу, більше як двогодинну розмову, під час якої ми ікс разів перемирили нашими ногами, проходячися туди й назад, малий кусник Гетьманських валів, між Віденською каварною і Марійською площею [тепер Проспект Свободи]. Антонич слухав уважно і мовчазно, як це було його звичкою, не перериваючи, не кидаючи ніяких завваг, ні запитів; слухав все те, що в мене було на серці від кількох літ, себто в першу чергу: бажання писати оперу, та в дальшу чергу знайти відповідного лібретиста. Вислухавши усе, він заявив, зразу, що ця думка його цікавить і хоча цього ніколи не робив, спробує взятися за це діло. З'ясувавши це засадничо, почали ми обмірковувати тему [...]. В низці дальших зустрічей і розмов ми призадумалися передовсім над загальною концепцією "нашого" "Довбуша". Познайомившись з цілою існуючою літературою про "Довбуша" і найшовши скрізь – як у народних піснях та переказах, так і в штучних творах на цю тему великі нелогічності та ще й психологічно не висвітлені, чи пак: фальшиво насвітлені події та моменти з життя-буття і загибелі нашого героя гір, нам стало ясно, що з цілого того існуючого матеріалу можемо взяти тільки один одинокий факт: смерті Довбуша в наслідок його любови до Дзвінки, жінки Степана [...]. Врешті Антонич почав писати лібретто і в найближчих місяцях перша дія (вона у двох відслонах) була готова; я майже одночасно писав до неї музику...» (Там же).

Варто знати, що композитор був на сім років старший від Поета.

Безперечно, Антонич мусив ознайомитися з матеріалами про життя Довбуша. Ось свідчення літературознавця Теохтиста Пачовського, члена Гуртка українців: «З великою увагою ставився Антонич до

джерел, що їх творчо використовував. Поки писав лібретто до опери «Довбуш», детально вивчив фольклорні твори про Олексу Довбуша (за «Етнографічним збірником» та іншими публікаціями)» (Жовтень. – 1988. – № 8 або ВРК, С. 337).

Як згадує композитор Роман Савицький (Жовтень. – 1988; Ч. 8 або ВРК, С. 327-328), «ми з Антоничем роздумували над лібретто опери «Довбуш». Він того і приїхав [до Шешор], бо знав, що я знаю гуцульський побут, і просив допомоги й поради. Сиділи в мене тоді декілька днів [літо 1935 р.]: ми обидва напружено працювали над «Довбушем».

Антонич з радістю віддався праці. Про це свідчить спогад Володимира Барагури «Як я став журналістом» (Торонто, С. 74): «Був весняний ранок... Хотілося жити! Я поспішав через парк до університету. Навпроти мене надійшов Антонич. Ми поздоровили себе, але я зауважив, що він робив рух, наче б бажав зупинитися на розмову. Я пристанув. Він у приступі несподіваної радості й одвертості, що в нього було рідкістю, сказав: – Знаєте, пишу лібретто до опери «Довбуш». Антін Рудницький має скомпонувати музику. Гординський читав текст і оцінив, що лібретто знамените. Але мушу ще попрацювати.

Я хотів запитати про деталі, але Антонича опустила вже перша хвиля щирості й він замкнувся в шкаралупі своєї самоти. Збував мене уриваними реченнями. Ми погугурили ще хвилину про поточні справи, я погратулював і побажав йому успіху й ми розпрощалися».

Перший варіант лібрета має цілком літературну вартість, він самостійний як літературний твір. Зрозуміло, що композитор став вимагати іншого варіанту відповідно до жанру опери. Антонич погоджується. І перші дві частини, як згадує Ольга Олійник,

переписує на ново, хоч робить це не радо, але мусив погодитися з думкою композитора. Цікаво, що Рудницький награвав йому постійно (не забуваймо, що Антонич мав талант музики, тому співпраця мусила бути успішна). І все-таки робота затягнулася до літа 1937 р. У цій роботі траплялися довші перерви. Історик Іван Красовський пише, що А. Рудницький був занепокоєний мовчанкою Антонича і висловив припущення, що поет навмисно затягує з працею над «Довбушем». У фонді Антонича в ЛНБ ім. Стефаника знаходимо три його поштові листівки з дуже емоційним текстом, густо всіяним питальними й окличними знаками: словом, «Не розумію, що з вами діється?!», «Ваша мовчанка є для мене цілковито загадкою і у всякому випадку вона є доказом, що або не можете, або й не хочете продовжувати кінчати працю над Довбушем». Листівки датовані 15 липня 1936 р., 16 січня і 21 травня 1937 р. Справді, влітку (серпень) 1936 р., коли поет відпочивав у горах, Ольга Олійник у відповідь на, напевно, розпачливий його лист, що не йде жодна праця (застій!), радить: «Я від себе раджу – не думати тепер про лібрето, але скінчити драму і конечно збірку для католиків... Не журися тим, що маєш багато роботи (я вже знаю Тебе), тільки працюй над тим, до чого в Тебе настрої і охота» (ЛННБУ ім. В. Стефаника від. рукоп. – ф. 10, од. зб. 172). Тобто не над лібрето.

У червні 1937 р., будучи в санаторії, викінчує відповідно до бажання Рудницького другу дію. Антонич «малі, незначні поправки робив уже в санаторії по операції, ледве перед місяцем [до смерті]. На жаль, музику до другої дії Антонич у санаторії не почув. Щодо 3-ої дії було між нами полагоджено – поет був переконаний, що напише цю дію ще цього місяця (червня) під час реконвалесенції [період видужання]».

Ольга Олійник: «Ця праця затягається аж до часу його хвороби, до червня 1937р. Вже в санаторії робить останні поправки й диктує мені, бо сам не може писати. Скінчив дві дії, а третю мав писати вдома по вакаціях». А. Рудницький у згаданій статті дав оцінку праці поета: «ці дві дії написані справді чудово, залишилися не тільки його лебединою піснею».

Третю дію написав Святослав Гординський, дотримуючись задумів обох митців (на думку О. Олійник). Гадаємо, що зробив це невдовзі по смерті Антонича. У журналі «Ми» (червень. – 1939. – С. 16) читаємо: «третю дію «Довбуша» написав остаточно С. Гординський, і в цьому піде опера на сцену. Всі перерібки, що їх робив покійний поет на домагання композитора були зумовлені суто технічними оперними вимогами».

Отож, була надія на сценічне життя опери. Напевно, третя дія була готова до другого від'їзду композитора за океан у 1938 р., бо він практикував награвати авторові лібрето, тобто писати разом. Гординський тоді жив у Львові. Остаточно опера, як зазначає сам композитор, була закінчена 1938 р., тобто музика писалася в 1936-1938 рр. (Антін Рудницький. Українська музика. – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1963 р. – С. 176).

Варто тут подати, що пише про лібрето той, що закінчував його, – Святослав Гординський – у великій прекрасній передмові про Антонича до книги «Богдан Ігор Антонич. Зібрані твори» (Нью-Йорк – Вінніпег, «Слово»). На той час він міг узагальнити усі відомості про лібрето: «Лібрето було почате в 1935 р. і було опрацьоване упродовж наступного року, однак Антонич у цій новій для нього ділянці, створення поетичного лібрета, ще не мав потрібного досвіду, тож перша редакція лібрета вийшла заширока і на-

гадувала радше віршовану п'єсу. Обізнаний з тодішніми нашими сценічними й вокальними спромогами, композитор порадив Антоничеві увесь матеріал скоротити і більш висунути на перший план деякі вокальні партії. У висліді цього вийшла друга, вже коротша редакція «Довбуша», до якої й була створена музика Рудницького. Однак Антонич не встиг закінчити своєї роботи над переробкою лібрета, написавши тільки дві перші дії, третю дію доповнив за вказівками композитора автор цієї статті незабаром після смерті поета. Вперше фрагмент лібрета був надрукований у львівському «Ділі» з 8 липня 1937 р., зараз після смерті поета... Другий більший фрагмент лібрета появився в частинно присвяченій пам'яті Антонича 3-ій книжці журналу «Ми» за 1939 р. Цілістю лібрето 1-ої редакції було надруковане у львівському журналі «Жовтень», 1965, ч. 9».

І ми додамо, що тепер маємо повне видання із двома варіантами «Довбуша», скоріше була публікація у книзі «Твори» (Дніпро, 1992 р.). На жаль, Гординський нічого не згадує про музику, про саму оперу, її долю.

Прощальний концерт у зв'язку з першим (1937) виїздом до Америки на гастролі співачки Марії Сокіл і Антона Рудницького відбувся у залі Товариства ім. Лисенка 13 листопада 1937 р. Людкевич у рецензії (Діло. – 14 листопада. – 1937 р.) цей концерт, про що мене ласкаво поінформувала музикознавець Ніна Дика, оцінює як вдалий: «Значну частину оплесків і признання треба нам віднести також на адресу артистичного супровідника концерту з п. А. Рудницьким, який до того на концерті виступив як композитор пісенного й оперного репертуару з двома справді вдатними та цікавими, під оглядом фактури сольними обробками народних пісень та що більше – з двома

аріями Дзвінки з опери «Довбуш». Щодо цих останніх – ми по одноразовім вислуханні не беремося визначити їм місця у літературі, ані не означувати їх стилю (здається, автор схиляється в них до напрямку «веристів»): можемо тільки сказати, що як-небудь дехто з поклонників «національної» опери не міг дослухатися в них залятого в Чорногорі «гуцульського колориту», то проте не можна відмовити тим аріям точности звуку і цікавих прикмет у виразі й фактурі».

Сам автор А. Рудницький так характеризує манеру опери: «... З оперою «Довбуш» я вступив на шлях, який називаю «Новочасним національним музичним реалізмом» чи пак «модерним романтизмом» і в цьому стилі komponую й досі» (Антін Рудницький, «Українська музика», С. 176). Мається на увазі у порівнянні з його попереднім напрямком – імпресіонізмом і романтизмом. Більше про свою оперу у цій книзі автор не згадує.

Можемо доповнити Людкевича в оцінці музики опери «Довбуш» сентенцією Івана Світличного (Іван Сірко, ПМ, С. 326): «Мабуть, нелегко писати музику, що була б на рівні такого лібрето і водночас мала печать оригінальності творця-композитора, а не варіювала лише мелодію, закладену в тексті лібрета».

До речі, одноіменна опера «Довбуш» самого Людкевича за власним лібретом, дуже плутаним, що влітку 2009 р. прозвучала вперше у Львові (світова прем'єра) у постановці оперної студії Львівської музичної академії, також була позбавлена «гуцульського колориту» на подив присутніх слухачів.

З афіші, яка збереглася у Словаччині (або скоріше всього була запропонована для пряшівського видання Антонича Ольгою Олійник) і яка була опублікована у цьому ж виданні, довідуємося, які саме фрагменти з опери «Довбуш» виконувала Ма-

рія Сокіл. Це «Пісня до соловейка» й арія з першої дії. «Пісня до соловейка» – це п'ять пісенних строф (у першому варіанті – шість), а сама арія – це, мабуть, «Мій князю! Матінко, чи мені наснилося». Виконувалися ці фрагменти вперше. Наразі не відомо про подальші виконання.

Василь Барвінський високо оцінив талант Марії Сокіл, яка емігрувала з Радянського Союзу, після її першого концерту у Львові у червні 1932 р.: «На обрії українського вокального мистецтва, на якому досі яким світлом палали імена Мишуги, Менцінського й Крушельницької, зійшла нова зірка першої величини – Марія Сокіл». (А. Рудницький. Українська музика. – С. 273). У США і Канаді Рудницький як акомпаніатор і Марія Сокіл дають понад 100 концертів. Після війни залишаються як емігранти.

Як тепер знаємо, опера сцени не побачила. У репертуарі Львівської української опери за німецької окупації вона не зазначена. Не згадують про неї у своїх спогадах про театральне життя діаспори ні Михайло Голинський, ні Валеріян Ревуцький. Та все-таки була спроба композитора пропонувати арію з опери знаменитому співакові на еміграції Йосипові Гошулякові. У листі від 29 серпня 1955 р. Антін Рудницький пише йому: «На всякий випадок пішло Вам басову арію з моєї опери «Довбуш». Ніякої винагороди за свої твори не беру...» (Йосип Гошуляк. Його не цурайтесь. – Львів: Каменяр, 1995. – С. 248). А 14 серпня 1962 р. він ще раз, спростовуючи якусь неточність у Гошуляка, пояснює співакові: «Щодо «Довбуша», то ніякої арії старого опришка, коли вносять Довбуша на Чорну гору, в моїй опері немає. Є велика «балада» цього старого опришка, чи пак крамаря Пилипа, в першій дії, але партія Пилипа баритонова, висока, не басова. Думаю для Вас була

б зависокою. Але маю арію самого Довбуша, дуже ефектно транспонована для баритона» (С. 249). Наразі нічого не вдалося знайти і про концерти Марії Сокіл за океаном – треба було б опрацювати українську заокеанську періодику або архів Марії Сокіл у США. В «Українській музиці» Антон Рудницький у розділі «Виконавці» розповідає про М. Сокіл, її творчий шлях. Серед перелічених найкращих партій оперного репертуару нема нічого з опери «Довбуш». Співачка записала в Нью-Йорку альбом платівок, де були 8 народних пісень в обробці Рудницького, різні арії світових опер. Про концерти та про виконання фрагментів з опери «Довбуш» співачка не згадувала і Мирославі Скорикові, який мав можливість познакомиться з нею у США у 90-х. У моїх же пошуках контакту із сином композитора, відомим піаністом Романом Рудницьким, я власне і вийшов на М. Скорика, доброго знайомого з ним – і далі, виявилось, не було потреби в цьому контакті. Як поінформував мене Скорик, опера була тільки у клавирі – і тим пояснюється її відсутність у музичному театральному житті. Композитор помер у 1975 р. На прохання Марії Сокіл на початку 90-х Скорик оркестрував оперу, але старенька співачка (померла 1999 р.) не довела справи до завершення – до постановки опери. За її старанням в середині 90-х була поставлена в Києві опера А. Рудницького «Анна Ярославна» (від грудня 1995 до 1999 р. 16 вистав). Як зауважив М. Скорик, музика «Довбуша» має більшу мистецьку вартість, аніж «Анна Ярославна». З цим погоджується народний артист України, провідний диригент Київської національної опери Іван Гамкало, що бачив клавир, бо і вважає, що «Довбуша» творила молода людина серцем, а «Анну Ярославну» вже у поважному віці розумом. Однак «Анна Ярославна» мала успіх, ши-

року пресу. Були і розкішні декорації, був запрошений режисер із Франції. Арію Анни можна почути і тепер на поважних концертах. До речі, Гамкало був постановником цієї опери. Правда, у Києві допрацьовували оркестровку.

Цікаво, що у спогаді Миколи Колесси нічого не згадується про Рудницького та його оперу – спогад написаний у 1988 році і композитор на той час мусив знати про «Довбуша». Натомість читаємо: «Ми багато говорили [з Антоничем] про літературу, про поезію, як теж про музику і народні пісні. У нас виникла навіть ідея, щоб спільно створити оперу, тобто Антонич написав би лібрето, а я музику. На тому ми розпрощались, пообіцявши собі справу про оперу, її сюжет насамперед обдумати і найближчим часом знову зустрітися [зустріч була 18 грудня 1936 р.]» (ВРК, С. 353). Як ми знаємо, на той час Антонич мав уже домовленість із Рудницьким. Колесса продовжує: «І справді, через деякий час Б. І. Антонич разом з Ольгою знову завітали до нас. Річ ясна, що головною темою нашої розмови була справа створення опери. Антонич признався, що в нього ще не скристалізувався якийсь конкретний сюжет, який надавався би на оперне лібрето». Антонич тоді розповів Колесі про сільського майстра, що будував дивовижні церкви. Нам пригадується поезія «Портрет теслі», «Теслів син» із «Зеленого Євангелія», але композитор не міг конкретно відповісти – він хотів бачити текст лібрета. Так виглядає, що поет про «Довбуша» не признавався Колесі. Більше вони не зустрілися (ВРК, С. 353-354). Колесса не написав жодної опери. Відомо, що він створив квартет для голосів на текст Антонича «Простуємо шляхи», видану Товариством «Просвіта» у Львові і репродукований у книзі «Привітання життя» (С. 283-286). Про ще якусь співпрацю поета з львівськими композиторами не досліджено.

Творчий процес

*А ніч, мов мати, над тобою долоню
на чоло кладе.
Тоді, щасливий, навіть кривди забудеш
і простиш найгірші,
Тоді думки квітками пахнуть і чуєш
серце молоде,
Тоді слова найзвичайніші складаються
самі у вірші.*

Антонич

Найбільше про те, як творив Поет, сказала Ольга Олійник у статті «Надгробку на могилі щастя»: «Нормально писав що другий день. Звичайно рано. Записував поодинокі фрази, потім щойно будував цілість. Брав до рук паличку й ходив по кімнаті, скандуючи якусь мелодію. Потім із поодиноких фраз записував вірша – або тільки частину – й далі ходив по кімнаті. Любив при цьому ритмічно вдаряти паличкою. Та часто бувало таке, що вранці відразу записував цілого вірша – і саме ці речі здебільшого не потребували вже поправок. «Знаєш, часом маю враження, якби мені хтось нашіптував до вуха. Дослівно нашіптував». Так оповідав він про своє поетичне натхнення. Справді, від тієї хвилини, як почав писати, дає багацько – щораз більше. Немов хтось «нашіптував». (ПМ, С.294).

Про ритмічне вдаряння паличкою згадує і двоюрідна сестра Богдана Ігоря Ольга Іванівна Кот: «з дітьми-однолітками забавлятися не надто хотів, але, навіть бавлячись, говорив з нами до складу – вирішував. Коли залишався сам, то ходив переважно з прутот і, як у нас казали, «цвікав» (рукопис у мене).

А ось згадка із 30-х років: «Завжди паличкою по землі бив, ходив і сам до себе говорив. Під дзвіницею, під церквою любив сидіти. Під дзвіницею отак приляже на балькові і ноги догори. І по тій підлозі б'є, щось балакає до себе... Але завжди він любив палицею по землі стукати» (Ганна Войціцька).

Володимир Ласовський, незалежно від Ольги Олійник, свідчить: «Вранці півсонний Антонич накладав окуляри, вставав із ліжка та як стій сідав за розхитаний столик, щоб успішно записати поезію, яка назріла уві сні. Записано. Тета приносила сніданок (це був злий день, коли тета зашвидко принесла й зашвидко знівечила «сонну екстазу»), і від цього моменту починався день сірої людини» (ВРК, С. 370).

І там же: «Думаю, що наприклад, снотворний процес (назв'їм його так), в якому зроджувалися та оформлювалися здебільшого всі поезії Антонича, – це не часте явище у поетів і варте розсліду критика й психолога» (ВРК, С. 369-370).

Святослав Гординський у передмові до ЗТ пригадує, що «Ласовський звернув увагу й на те, що Антонич опрацьовував свої поезії здебільшого вранці, і були вони результати, так би сказати, снотворного процесу. Ці спостереження особи, яка добре знала Антонича, мають свою вартість для пізнання Антонича – людини і метод його поетичної праці, хоч, звичайно, можна сперечатися над тим, чи це цікавимо більш літературного критика, чи психолога» (ЗТ, С. 16).

І далі продовжує, посилаючись на відомого французького філософа Жака Марітена, «який займався проблемою первісних джерел, з яких випливає поезія», що «спостереження Марітена можуть бути прикладені до кожного доброго поета, вони стають

особливо актуальними при поезії Антонича, наче розкриваючи механіку його творення. Спочатку сновидний процес, нащупування «в прозорій темряві» поетового Я і речей у поетичному образі, що дає відкриття нової істини» (ЗТ, 17). Жак Марітен – філософ, «який займався проблемою первісних джерел, з яких випливає поезія» (ЗТ, 16).

Зрештою, сам Антонич у статті «Як розуміти поезію» (Назустріч, 1935, ч. 15) зауважує: «Хоч в очах декого мали б стратити на вартості, мушу признатись, що значна частина моїх, і то бодай найкращих поезій повсталала напів у сні [...]. Найкраща пора писати для мене, це ранній ранок. Напівпробуджений, ще в ліжку складаю вірші. Тоді уява викликає образи небагато ріжні від сонних мрій, тоді маю дослівно враження, мовби мені хтось у сні нашіптував якісь дивні слова. Буджуся вже цілком, одягаюсь і записую якнайскоріше зложені в цей спосіб поезії. Так повсталі вірші здебільша не потребують згодом майже ніяких поправок і змін. Все на своєму місці, нічого не можна переставити. В інших порах дня, при повній свідомості пишу на загаль важко й багато виправляю. Мав я цікаву пригоду. Одного ранку пробуджуюся і маю враження, що саме народжується бодай найкращий мій вірш. Встав, одягся, хотів записувати, але закликали до снідання. Коли згодом вернувся й сів писати, переконався, що вірша зовсім забув, не пам'ятаю ні одного рядка. Довгий час ходив дослівно в розпуці, що забув, що не встиг записати свого досі найкращого твору».

Богдан Рубчак, представник молодшого покоління, на підставі аналізу творчості Поета, підійшов досить близько до секретів його поетичної творчості: «образне мислення... проникає, пласт за пластом, аж до найглибших основ онеїричного народжен-

ня світу». І дає визначення терміну «Онеіричний»: пов'язаний із сновидіннями, з підсвідомістю пам'яті. Цитуючи французького філософа, мистецтвознавця і психолога Гастона Башляра, що «Стан легкого запоморочення дозволяє поетові [...] перейти від словника людей до словника речей», Б. Рубчак унаслідок ґрунтового аналізу творчості Антонича висновує: «Щоб знайти шлях «до дна слова», а отже й до надр, корення землі, треба мову повернути назад, у її дитинство:

*Ой, нахилися, нахилися тільки,
почуєш найтайніші з всіх слова»
(ВРК, 237, 265, 271).*

Тут варто зацитувати М. Неверлого: «В добу, що в ній жив і творив Антонич, вся культурна Європа захоплювалася вченням Фрейда про психоаналіз, зокрема про підсвідомі асоціації, фантастичні марення і т. д. Більш ніж певно, що Антонич, який багато читав і був допитливий, з цим вченням був знайомий і не виключено, що й сам попав під його вплив. Про це свідчить факт, що багато своїх віршів він записував із своїх конкретних снів, надаючи підсвідомості великого значення» (із доповіді з нагоди 80-ліття від народження Поета). Далі дослідник розвиває думку про сюрреалістичні тенденції у творчості Антонича. Мені здається, що Поет «контролював» свій творчий процес – він зумів вияви своєї підсвідомості працювати на ідею твору, на зміст. Тобто він був ближче до Франкових «Із секретів поетичної творчості». Сам Антонич у поезії не вказує на свій сон, не цитує його буквально. У таких творах як «Дружня гутірка», «Ars poetica», «Ars critica» чи інших Поет не виділяє його як

елемент творчого процесу. Хіба у вірші «Примари» йдеться конкретно про сон, що описується:

*Брудні та упирні обличчя
Все будять мене серед сну.
В ніч темну зриваюсь і кличу,
бо бачу примару страшну.*

Ще в першій збірці «Привітання життя» знаходимо вірш на тему підсвідомості – він так і називається «Підсвідомість». У романі «На другому березі» читаємо: «Це говорить підсвідомість, але ми її мови не розуміємо. Чуємо дивний стукіт до дверей свідомості, але його значіння не вміємо схопити. Хто стукає? Хто кличе? Навіщо?». (ПЗТ, С. 484). Зрозуміло, що це витяг не з наукового трактату, але ці слова звучать як поетичне узагальнення спостережень К. Г. Юнга.

Не моє завдання (та й мені це не під силу) заглиблюватися у проблеми несвідомого, щоб запитати услід за Юрієм Гаврилюком: «Хто ж був автором «Привітання життя», «Трьох перстенів», «Великої гармонії», «Книги Лева», «Зеленої євангелії», «Ротацій»? Що це за дух, який вільно літав над просторами, де у вічних кублах побіч себе звірята, люди і комети? Що це за дух, який нишпорив по корчмах, де сажотруси, лупії і горлорізи співали гімни над склянками і сповідалися горілці? Що це за дух, котрий заглядав у алькови дівчат, яким млосно, болісно і любо, та які в обіймах мліють, ячучи? Що це за дух, який все це «побачив» та ранками нашпитував напівсонному Антоничеві? А може це не дух, може Антонич знайшов десь тріщину, через яку із океану юнгівського колективного підсвідомого вихлюпують всі міфічні образи, всі метафори, отже поет не мусить вже нічого «вигадувати»... Воно здається

таким «простим», що багатьох каже: «І я міг би таке написати». Але ніхто не пише...» (Над Бугом і Нарвою, 2010, ч. 4, С. 24). Правда, є ще дещо інше у цій статті, але не матиму далі нагоди не погодитися з автором, коли він пише: «...Антоничеві герої страждають не із-за національного гніту та класової нерівності» (там же, С. 23). Тому назву декілька визначних творів із «Третьої глави» «Книги Лева»: Слово до розстріляних, Слово про чорний полк, Слово про золотий полк, Слово про Альказар, Колискова, На три шляхи, Стяги в куряві, Слово про полк піхоти. Навіть цього достатньо.

Оскільки завдяки приятелям Поета відомо про спосіб записування вірша, надалі вдамся до цитування відповідних місць із їхніх спогадів. Читаємо у листі О. Олійник до о. Кладочного: «Богдан мав ще звичай дуже цікавий. Над одним словом писав не раз друге, третє і т. д. Для приміру подам першу стрічку вірша «...дівчино, хмелю весняний» – то над словом «весняний» писав майовий, зелений, п'янкий і т. д. Так повставали цілі поверхи над одним словом. З них треба було вибрати найвідповідніше чи то для повнішого образу, чи зміцнення вражіння. Так, Богдан свої поезії в бруднописі читав у Ласовських. І як зайшла така потреба, що вибрати відповідне слово, то Влодко чи його жінка Славця dokonували цього. Богдан при такому слові зазначав першою буквою імени – хто то вибрав. Коли, назв'їм то, я з'явилася в життю Богдана, то він читав мені новонаписані твори. І, власне, мене питав – яке слово залишити в поезії. При вибранім мною слові теж ставив букву мого імени. Вже Ласовських не питав. І немов навіть тїнь заздрости появилася у Ласовського. Говорив до мене: «Олю, ти забрала нам Богдана». Але то неважне, бо часто в чвїрку читали твори Богдана. Те, що

хтось читає твори комусь близькому і то в бруднописі – не є новістю і так діється на цілому світі. Ніхто, однак, не має претенсії, що є інспіратором». Славця, вона ж Оксана Керч, писала в «Альбатросах»: «Кожний рядок читав у трьох – чотирьох варіантах і, дивлячись на нас, питав: «Який?». Єдиний з-поміж нас Ласовський не розгубився. Вислуховув усе, не перемішавши варіантів, і за кожним разом висловлював свою думку. Антонич підкреслював варіант, який Ласовському видавався найкращим, і позначав його початковою буквою Ласовського імені».

Отож, Антонич хотів чути думку довірених друзів про накидане в чернетці і згоджувався на «таку» співпрацю. Вибір залишав, очевидно, за собою.

У гімназії, як згадував М. Кудлик, він не хотів показувати написаного. Але на вечорах у вчителя В. Чайківського читав свої вірші. Не соромився виступати з читанням на Гуртку Україністів, з читанням досить артистичним. Навіть їздив із виступами, про що сповіщали афіші.

С. Гординський, в якого зберігалися два рукописні зошити поезій Антонича, мав змогу заглянути у поетичну лабораторію Поета. І навіть пропонував видати факсиміле з огляду на важливість для студії не тільки творчості Антонича, але й взагалі поетичної школи 30-их років. Він писав: «Антонич підходив до своїх поезій дуже сумлінно. Написавши якийсь рядок, він брав його пізніше на мовно-поетичний верстат, вишукуючи не раз кілька варіантів слів, передовсім епітетів, на те, щоб знайти найвлучніший. Це був творчий пошук нового, напр.: сите сонце, ошадне щастя, квола барва, ялова зоря, зелене весілля, блюзнірська башта. В «Молитві до зір» у рядку «Не дотепів грайливих сіль» Антонич зазначує кільканадцять варіантів: спершу було

написано «крилатих, розкішних», а далі інші можливості: пікантних, фривольних, мінливих, куслива, пекуча, злослива, леслива, гаряча, червона, майли-вих, колючих, химерна, палюча, болюча, гризлива, вогненна... Подібно творить він поетичні образи.»

До моменту запису вірша передувала колосаль-на робота над словом. Знаємо, що в юності Антонич сумнівався, чи бути йому поетом, чи опанує доско-нало літературною мовою. Всі, хто знав Антонича і залишив бодай скупий спогад, одностайно ствер-джують про наполегливу систематичну працю над мовою. І то завжди і повсюди: вдома, в читальнях, в товаристві, навіть у трамваї (науковець Михайло Шкільник подає, що «поет, їдучи трамваєм, пере-гортав свій записник і вчив у словах українські на-голоси». Дзвін. 2010, ч. 5-6, С. 83).

Ольга Олійник : «Терпеливо виписує одне сло-во з кількох словників, студіює важніші українські словники. Високо цинив журнал «Рідна мова», що виходив у Варшаві. Сумлінно і послідовно студіював кожний номер. Зберігав річники навіть тоді, коли опанував українську літературну мову, як ніхто в За-хідній Україні. Вказуючи на журнал, часто говорив: «Це спомини моїх перших кроків». (ВРК, 360). В ін-шому місці: «Працює без упину. Щоденно сидить до години 2-ої вночі. Робить виписки з творів найкра-щих письменників, групує синоніми й звертає увагу передовсім на наголос, що з ним мав багато клопоту, бо лемківський діалект, яким говорив в дитинстві, дуже різниться наголосом від літературної мови» (ПМ, 294). Журнал «Рідна мова» виходив у Варшаві в 1933–1939 роках.

А ось що пише Іван Огієнко про словники і про Антонича: «Словник – це поле правдивої творчості поетів, і ступінь багатства словника – то ступінь сили

й зросту поета. З цього погляду сучасні наші поети в більшості своїй – дуже вбогі» (ПМ, 323). «Але пе-ред нами факт довершений: на наших очах сталося чи не найкраща казка наших днів : знайшовся наре-шті поет, що не тільки зрозумів усю велич гасла: для одного народу – одна літературна мова, але й гли-боко зреалізував його. Мовне чудо над Полтвою!» (ПМ, 318).

Богдан Романенчук : «Вільні від університетських зайнять хвилини проводив то в університетській бі-бліотеці, то в Оссолінеум, то в бібліотеці Науково-го Товариства, де його часто можна було побачити похиленим [...] над якимсь словником української мови... (Літаври, С. 60).

Я вже звертався до зауважень С. Гординсько-го, який зберігав рукописи Поета і мав можливість вникнути у його лабораторію. Тому його спостере-ження дуже цінні і їх не можна опустити. У журналі «Ми» в 1939 р. він пише: «Антоничеву уважливість до слова показує найкраще його сумлінність, з якою він вишукував та перевіряв мовний матеріал; поето-ві чернетки, які ми маємо під рукою, незвичайні під-цим оглядом цікаві і дають зразки поважної у цьому напрямі роботи. Там подані цілі десятки сторінок виписаних слів з їх відмінами та наголосами, слова мало вживані, нові рими тощо, – за словниками Ізю-мова, Голоскевича, Огієнка, Грицака та Кисілевсько-го, Паночіні та ін., не згадуючи числених цитат із су-часних українських та польських поетів. Самі нотат-ки нових рим на полях поезій – чого варті [...] Обік цього різні слова із словника чужомовних слів [...]. Найважливіше, що ця робота була перероблювана зовсім систематично; поет безупинно збагачував свій мовний матеріал, чому на руку йшла, незалежно від поезії, спорідненість його студій із ділянки мовоз-

навства» (Ми, 1939, ч. 3, С. 29-36). В іншому місці: «Од-ночасно він виписував з чужомовних словників різні рідковживані слова, вроді: ігуана, канупер, дендроліт, бігаміт, біосфера, ахтеоптерикс, амоніт тощо. Ця робота була ведена систематично, поет безнастанно збагачував свій мовний матеріал...».

Вже не раз згадувалося і про працьовитість Поета. «Творить багато, немов би поспішаючи – намагається використати кожний день – аж дивуються друзі». (О. Олійник, ПМ, 295). Хоч, зрозуміло, це не була праця заради праці: це була натхненна робота – «тесав із срібла строфи». «Як кожного поета, Антонича незвичайно цікавив сам процес творення поезії, той процес, що його Валері вважає найважливішою темою його поезії» (С. Гординський, ЗТ, 22). О. Олійник переконливо передала нам той процес: «Антонич творив під впливом внутрішнього непереможного гону. Ніколи не прибирає пози моралізатора, політика чи доктринера. Живе в країні світлих барв, звуків, ліній, ритмів і не відривається від дійсності. Глибший і бистріший від інших обсерватор життя, психіки і природи. Для нього може бути темою: сонячний промінь, перелітаючий метелик [...] Вичаровував слова. З тисячі слів умів підібрати одно найбільш властиве, що западало в душу» (ВРК, 360). І що найважливіше – «У нього було вже вроджене почуття моральної відповідальності за все, що пише» (О. Олійник, МП, 301).

Друзі

*Ми друзі, вірні побратими,
Не роз'єднає нас життя.
Ми іскрами вогню святими
Напишемо свій глузд буття.*

Антонич

У цьому розділі не доведеться «виводити на кін» осіб, які б не згадувалися у попередніх. Тільки там вони говорили про Антонича, а тепер казатимемо про них. Почнімо з анонімного приятеля дитячих і отроцьких літ, про якого довідуємося із фрагментів роману «На другому березі». Погоджуюся, що йдеться про художній твір, де домисел чи вимисел найважливіші. Та все таки хочеться вірити, що Марко та Ігор мали реальних прототипів, якщо це не одна і та ж особа, наприклад, Антонич. Бо й справді читаємо у монографії Миколи Ільницького: «... Між особою літературного героя Мартовича і його творцем Богданом Ігорем Антоничем – є прямий зв'язок». І далі: «Ми виразно бачимо, що устами своїх героїв говорить сам Антонич, говорить його вічний сумнів: голос одного героя – Антоничеве заперечення, голос другого – його ствердження» (На перехрестях віку. – К., 2008. – Кн. II. – С. 137, 139). Та будемо вважати, що письменникові завжди легше опертися на факти та вражіння від них, аніж все ідеально вигадати. Історії товаришування, як це є у романі, нам дуже бракує для зачину теми. Надаємо слово Антоничеві:

«Справді вже не пам'ятаю, коли ми вперше пізналися [...]. Доки сягає моя пам'ять, відціля в ній ти. В її найтемніших закутках, де переховую спомини най-

раніших днів, захиляється твій дитячий образ. Трохи туманний, обкутаний імлою двох десятків [Антонич почав писати роман на початку 30-х років] літ, споловілий, мов старий гобелен [...]. Але все ж таки ношу його невпинно на порозі свідомості й стережу, мов найдорожчу пам'ятку. І буду берегти постійно» (Повне Зібрання Творів, далі ПЗТ. – С. 521).

«Можна сказати, що ми виховувалися разом удвох. Хоч ти син села, а над моєю колискою підносило місто долоні димарів [...]. До сьомого року мої батьки їздили літом до вас на село. Пізніше навпаки. Тебе привезли до нас, до містечка в школу. З цього часу ми майже не розставалися» (ПЗТ, С. 521).

Марко – з міста, Ігор – зі села, як і Богдан Ігор Антонич. Між іншим, Ігор стає хеміком, як, наприклад, дідусь Антонича Микола Волошинович. Ігор покінчив життя самогубством. У плані роману є цікавий момент: «XXIV. Епілог (Антонич приходить до Марка, говорить про його [Маркову] повість, Марко віддає її, про глузд життя» (ПЗТ, С. 469). У розділі «Гімназія» я вже писав про свій здогад, що приятелем дошкільних літ, а згодом гімназійних міг бути син судді Августина Безухи Іван.

Читач із розділу «Гімназія» довідується про декілька епізодів із життя і дружби хлопців із розповіді Марка. Їх не будемо повторювати, але додамо ще такі:

«Була це осінь перед двома роками. Чудовий вересень напередодні наших університетських студій. Ми стояли в вашім саді на селі» (ПЗТ, С. 525). Іван Безуха став студентом юридичного факультету львівського університету. (фонд 26, опис 1, справа 2669, на жаль, сама справа загублена).

«Тоді мимохідь пригадав собі, як колись у дитинстві було навпаки, як ти приносив мені до шпиталю свіжі квіти, а з ними запах весни» (ПЗТ, С. 486).

Але якщо дійсно був прототип такого гімназійного товариша, то можливо, що Богдан Ігор і замешкував у Сяноку в нього. Список учнів-українців, греко-католиків міг би щось додати до теми. З часів гімназії маємо дві фотографії гімназистів-українців, серед яких присутній Антонич.

Та нехай ця дружба у романі цілком вигадана – на ній варто таки зупинитися. І ось чому:

«Хто зуміє бути приятелем так щиро й просто, як ти? Хто зможе любити й ненавидіти без застережень і без хитань, як ти? Хто зуміє так спокійно пожертвувати собою для друга, як ти? Хто зможе без слова скарги відійти для добра близьких осіб, як ти відійшов назавжди» (ПЗТ, С. 529).

Або: «Такий друг, як ти, трапляється один раз у житті. Уже такого другого не знайду. Щойно від тебе я навчився, що на світі справді існує приязнь та любов. Інакше не повірив би. Поза тобою я її досі ще не знайшов [...]. Так, ти був сильний, ти мав стійку, витривалу непсовану волю селяка, спроможність захоплення поета, первісну простоту виховання природи й рівновагу людини високої культури» (ПЗТ, с. 530).

Все це стосується «селяка» Ігоря. Зрештою, Антонич – також «селяк».

Отож, маємо розгорнуті епіграфи до розділу. Якщо й не було такої дружби в Богдана Ігоря, то він її шукав. Таке приятелювання мусило бути настільки міцним і вірним, що виключало будь-які підозріння: «Мимохідь виринула радісна думка, що все ж таки наше побратимство сильніше від жінки» (ПЗТ, С. 485).

Хочеться вірити, що гімназист Антонич мав добрих друзів у школі. Знаючи про його доволі активний спосіб «мантачити безтурботно час»: гурток

при вчителів В. Чайківському, шевченківські свята, спроби творити музику (наприклад гімн гімназії), малярська виставка з «найсміливішими» картинами (напевно за часів учителювання Л. Геца), навіть спорт тощо – важко уявити Богдана Ігоря відлюдком, самотнім, хоч і був тихим і скромним.

Не сміємо поминути гімназіального викладача **Лева Геца**, який був із 1896 р. нар. тобто старшим на 13 років, але якого Анна Кужельова-Невбаєрова (ВРК. – С. 356) зарахувала до поетових друзів. Ми знаємо, як він згадував свого учня, але додамо витяг з його листа від 22 січня 1935 року. Отримавши чудовий подарунок від Антонича – «твої вірші» (можливо, це була книжка «Три перстені»), він закінчив отак:

«Я вітаю Тебе, Друже, у світі краси на спільних стежках мистецтва» (ВКР, С. 381). На «спільних», бо навчав свого молодшого приятеля, окрім української мови ще й малювання.

Лев Гец народився у Львові, був учасником визвольних змагань як січовий стрілець і як стрілець УГА. Був удостоєний честі ще з іншими вивісити на Львівській ратуші 1 листопада 1918 р. наш прапор. Як полонений відбував ув'язнення побіля Кракова у Домб'ї до осені 1919р., був студентом Академії Красних мистецтв у Кракові. Викладав рисунок у Сяноцькій гімназії ім. Королеви Софії. У 1931–1944 рр. вибирався директором музею «Лемківщина» у Сяноку. У 1950–1958 рр. був професором АКМ у Кракові. Помер 16 грудня 1971 р.

Виставка АНУМ (Асоціація Незалежних Українських Мистців) була присвячена його творчості. Мав виставки у Відні, Празі, Берліні. Поляки тепер пишуть «польський маляр і графік із походження лемківського». Ні більше, ні менше.

Переступимо поріг Львівського університету. І першим, кого там зустрінемо, буде **Роман Савицький**. Коли Антонич перебував на першому курсі славистики, він – на останньому курсі історичного факультету гуманітарного відділу. Отож, один рік міг приятелювати з Антоничем у Львові (я вже раніше згадував про їхнє знайомство в їдальні Академічного дому в той день, коли обоє солідаризувалися з єврейськими товаришами, яких бойкотували польські студенти, а також як він привів Богдана Ігоря до левандівської «Просвіти»). Він згадує, що Антонич, після знайомства, «коли відчув мою повагу до його таланту, щиро мені дякував за наше знайомство та **зародок дружби** [виділення моє – І. К.] між нами» (ВРК, С. 325).

Народився Роман Савицький 1904 р. на Старосамбірщині. Закінчив Академічну гімназію у Львові. Тут варто наголосити, що був одним із найкращих солістів гімназійного хору. Після університету був без роботи, з невеликими труднощами влаштувався на посаду вчителя історії у приватній гімназії у Станіславові. Власне він запросив тоді Антонича на зустріч із станіславівськими залізничниками. Вони також були разом у Шешорах у Карпатах у рідні Савицького на прохання самого Антонича. Там Поет разом із студентом Краківського університету Геніком-Березовським виступали у домі «Просвіти». Антонич читав свої поезії із «Трьох перстенів». «Та коли обидва продекламували «Три менти» О. Олесь, зал гримів від оплесків» (ВРК, С. 328). Це власне найбільше вкарбувалося в пам'ять Романа Савицького. Його спогади засвідчують товариську і контактність «скутого» Антонича. Було й таке.

За радянської окупації вчителював (був і директором, і завучем) у школах у Станіславові та селах

стрийського району на Львівщині. Помер у 1974 р. у Моршині.

У збірникові «Весни розспіваної князь» Р. Савицький зазначений як композитор. Мусимо уточнити, як самодіяльний композитор, бо власне музичної освіти не мав. Цілий ряд його чудових пісень були та й є широко знаними: Лелеки, Червоні маки, Вівчарики, Квітка з полонини, Задума, Розлука тощо. Він автор одного з найпопулярніших варіантів «Гуцулки Ксені» (першим композитором на цей текст був Ярослав Барнич). У 1973 р. вийшов збірник пісень Романа Савицького. До видання цього збірника причетний антоничезнавець Микола Ільницький.

Товаришів, переважно однокурсників і ровесників, могло бути немало. Один Гурток українців збирав не менше 30-ти осіб, більшість із них здобули собі визнання ще в часи Антонича. Але котрі з них були найближчими, з якими не надто відкритий Поет міг мати приятельські стосунки? Допоміг це визначити В. Барагура, що зберіг немало фактів із життя поета, правда, дотримуючись думки про неконтактність останнього. Антонич, пише В. Барагура, «попав в українську стихію завдяки особистим контактам із колегами з університетської лавки – Богданом Романенчуком, Ярославом Рудницьким, Мирославом Семчишином, Іваном Дурбаком, які ввели його в ширше коло колег» (Барагура, С. 70). А це вже немало, якщо врахувати несправедливу характеристику, яку Антоничеві давав цей автор спогадів. Кожен із перелічених щось та залишив нам про Антонича.

Богдан Романенчук (чомусь відсутній в Енциклопедії українознавства), поважний вчений літературо-мовознавець, народився 23 лютого 1908 р. на Гуцульщині. У 1940 р. у Кракові видав «Вибрані поезії» Антонича зі своєю вступною статтею. Книжка

зі серії «Бібліотека сучасних українських письменників» – вибрані твори Антонича вийшли під числом 1. Висловлювання Романенчука про Поета, як товариша по перу, наводить Ольга Олійник у пражському виданні в 1966 р. У 1947 р. в Зальцбурзі у журналі «Літаври» (ч. 4/5) Б. Романенчук помістив статтю «Про поета, що був хрущем» (Спогад про Антонича в 10 роковини смерті). У 1969 і 1973 роках у Філадельфії видає два томи «Азбуковника. Енциклопедія української літератури». У першому томі чимала стаття про Антонича (с. 118-122) з літературою про нього і портретом (з групової знимки Гуртка Українців). У передмові до другого тому зазначає, що «Азбуковник» аж ніяк не може вмістити навіть у трьох томах ним підготовлений матеріал. Маємо, на жаль, тільки А-Г. Ці томи засвідчують про найповажніший авторський словник у всіх галузях літературознавства (історія, теорія, критика тощо), про глибоку ерудицію вченого.

Після Львівського університету працював в Академічній гімназії у Львові. На еміграції, перебуваючи в таборах для переміщених у Лінці, брав участь у виданні ж. «Орлик», в Інсбруці у 1946 видав книжку «Українське письменство» (ч. 1 Стара доба). Після чотирирічного табірної життя з родиною переїздить до Америки. Столярує. У 1958 р. стає доктором філології у Пенсільванському університеті. Від 1950 р. редактор часопису «Київ» і однойменного видавництва. Знаний як поважний бібліограф. Помер у Філадельфії в 1989 р.

За те **Ярослав Богдан Рудницький** в ЕУ займає доволі поважне місце, подана й фотографія вченого. На рік молодший від Антонича, вчився у Львові, а від 1938 р. ще в Берліні, Парижі й Празі. Знаний у світі славіст-мовознавець. Професор Українського

Вільного університету, Манітобського університету, співредактор багатьох наукових видань, в т.ч. іноземних. Автор першого друкованого українського етимологічного словника англійською мовою, різних підручників тощо. Бібліографія його праць видана у Вінніпезі в 1972 р. англійською мовою. Не маю потреби дослівно переписувати з ЕУ, щоб окреслити його потужну творчість, тільки додаю, що повсюдно (й в Комісії ООН, міжнародних конгресах) ставив українські питання. Тому й зазначено, що він відомий громадський діяч. Цікаво, що 21 квітня 1955 р. він разом із іншими членами Української Вільної Академії Наук, як сповістив мадридський щоденник «Я», передали в Іспанії генералові Москардо фотокопію і еспанський переклад поеми Антонича «Слово про Альказар», який був видрукований в журналі «Поесія Еспаньоля» (ч. 42 за 1955 р.), а фотокопія і переклад поміщені в окремій вітрині Альказарського Музею у Толедо.

Я згадував, що від університетських товаришів на похороні Антонича промовляв Ярослав Рудницький, вже тоді з науковим титулом «доктор». Його щире слово було видруковано у журналі «Життя і знання» (1937, ч. 9).

Помер 19 жовтня 1995 р. у Монреалі.

Мирослава Семчишина не знаходимо в ЕУ. У попередніх розділах ми зустрічалися з витягами з його «З книги Лева. Український Львів двадцятих – сорокових років. Спомини» (Львів, Вид-во НТШ, 1995). У передмові до цього видання маємо його доволі розлогу біографію, написану Олегом Романовим. Народився М. Семчишин 26 серпня 1910 р. в с. Почани на Золочівщині, у Золочеві вчився в гімназії, у Львівському університеті в 1928–1933, як і Антонич. Учителював у гімназіях та учительських семінаріях

у Львові, викладав у Львівському університеті в 1939–1941 рр. За німецької окупації – шкільний референт при Українському Центральному Комітеті. Після війни опинився в Англії (1947–1955), там викладав у польському приватному коледжі. Був редактором тижневика «Українська думка». З 1955 р. – у Чикаго, там редактор «Українського життя». Професор Іллінойського університету. Член НТШ (ще у Львові до війни) в Америці. У 1981–1993 рр. очолював Чиказький осередок Товариства. За часи Антонича друкувався у тих же часописах, що й Поет («Назустріч», «Рідна мова» та ін.). У популярному підручнику «Українське письменство» (Львів, 1938) знаходить поважне місце для творчості Антонича:

«В останньому десятилітті можемо відмітити дуже гарний і буйний розвиток найновішого письменства [...]. В ділянці поезії вибилися тут: Євген Маланюк, Юрій Липа, Богдан Ігор Антонич (+1937), Богдан Кравців, Святослав Гординський, О. Ольжич та ін.»

В грудні 1997 р. ще жив.

Останній із цієї університетсько-гуртківської четвірки – **Іван Дурбак**, що мав як журналіст десятки псевдонімів. Народився 20 січня 1903 р. у Тернополі. Помер 16 серпня 1994 р. у м. Вотерліт (США). В ЕУ не значиться, чомусь відсутній в Енциклопедії Львова, але знаходимо про нього в «Українські журналісти в іменах» (Л., 1999 р., випуск 6). Вчився у Львівському університеті (1927–1932), а що був старшим від Антонича, тому встиг перед тим воювати у лавах УГА, вчитися у Таємному українському університеті (1922–1925), двічі посидіти у польській тюрмі за політику (1923, 1924). Працював у редакціях львівських газет «Нова зоря» (1932–1935), «Мета» (1935–1939), «Краківські вісті» (1939–1941). Був членом Товариства українських письменників і журналістів. Автор

книги «Пам'яті вождя УГА» (1939). Вийшов до Австралії (працював у газеті «Вільна думка»), потім у США (громадянство від 1964 р.). Співробітник газет «Свобода», «Українська думка», «Гомін України», «Шлях перемоги», «Новий шлях» та ін. Редагував збірник «Теребовлянська земля».

Дійсний член НТШ, член Спілки українських журналістів Америки, член ради для справ культури при Світовому Конгресі Вільних Українців.

На початку 30-х Антонич набуває товаришів і з-поза університету й ГУ. Найпершим із «посторонніх» напевно був **Володимир Ласовський**. Із подальших контактів з Антоничем можемо з певністю сказати: це був дуже близький товариш Поета. У «Портреті» я вже посилався на Миколу Бараболяка, якого В. Ласовський, як студента, «втягнув у хори Олекси Новаківського у його віллі недалеко св. Юра. Він, хоч один із наймолодших тоді учнів Новаківського, розумів вагу мистецьких середовищ, вогнищ [...]. Вечірки у Новаківського, якими він провадив і звичайно говорив про мистецтво у загальному, або коментував свої твори, були досить людні. Бувало на тих вечірках кільканадцять молодих мистців, з яких я ближче пізнав тоді Мороза, Смольського, Луцика й Антонича. Але душею тих зустрічей був Влодко Ласовський, їх організатор. Таким організатором мистецьких сил й ентузіястом залишився Ласовський до смерті, очолюючи Радку Культури при СКВУ; він усе збирав мистців до гурту і створював для них середовища, які допомагали б їм рости» (Альбом «Володимир Ласовський», С. 28). М. Бараболяк не вказує часу вечірок у Новаківського. Вдамося до інтерв'ю Івана Зайця, яке він провів на еміграції з В. Ласовським в 1976 р. Митець розповідає, що він народився в 1907 р. у селі Сороки, повіт Бучач (Тер-

нопільського воєводства) у родині народного вчителя, що була евакуйована російськими військами на Велику Україну, де у Бахмуті, в Донбасі вчителював. У 1919 р. сім'я вертається в Галичину і Володимир продовжує навчання в Бучацькій гімназії. По закінченні вступає до мистецької школи Олекси Новаківського у Львові, де перебував п'ять років (від 1928 до 1933). Серед учнів називає Володимира Гаврилюка, що був «прекрасний товариш» (ВЛ, С. 9). Отож маємо окреслений час, але гадаємо, що з Антоничем знайомство відбулося в кінці 20-х – на початку 30-х років. Вже в 1931 р. художник оформляє першу збірку Антонича «Привітання життя». Десять перед 1933 р. група молодих художників створюють гурток «РУБ» і вже в 1933 р. видали альманах «Карби». Серед ініціаторів гуртка й альманаху, звичайно, В. Ласовський і Володимир Гаврилюк. Автором знаменитої статті «Національне мистецтво (Спроба ідеалістичної системи мистецтва)» у «Карбах» був уже Антонич. Оксана Керч уточняє ролі В. Ласовського і Поета в цих подіях: «Молода група новаківців рішила видавати журнал. Ласовський назвав групу «Рубом», разом з Антоничем устійнив назву журналу «Карби», перше число якого вийшло з гарячою участю з репродукціями його праць, з Антоничевою статтею, що її просто вислухав з уст поета Ласовський» (ВЛ, С. 27). До речі, рукопис статті не зберігся. Зрештою, у згаданому інтерв'ю В.Ласовський сам каже: «В добі Новаківського я був організатором групи «РУБ» з учнів Новаківського і редактором журналу цієї групи «Карби». На жаль, вийшло лише одно число «Карбів» через брак фондів (ВЛ, С. 11).

У тому 1933 р. В. Ласовський поїхав до Парижу, зокрема, навчався і в Леже один рік, в якому він розчарувався. З інтерв'ю: «По повороті до Львова я мав

великі успіхи. Мав добрі критики-огляди в польській і жидівській пресі, і поляки запросили мене, єдиного українця, на міжнародну репрезентаційну виставку по балканських країнах. АНУМ [...] влаштувала мені індивідуальну виставку у Львові. На жаль, з вибухом Другої світової війни все це урвалося. Большевики наказували нам малювати соцреалістично величезні портрети «вождів», і я перестав малювати. З приходом німців до Галичини я намалював кілька портретів. Опісля – еміграція: табори у Куфштайні і Грацу, де трохи малював і організовував мистецькі виставки. У таборі в Ляндену трохи малював і був викладачем композиції в табірній мистецькій школі.

В році 1946 переїхав до Парижу, де розмальовував церкву св. Володимира, але для заробітку мусив іти працювати до фабрики. Все таки був співосновником і головою Товариства прихильників Мистецтва. В році 1948 переїхав з родиною до Аргентини. Тут мусів знову йти працювати до фабрики. Лише по 8-літній перерві почав трохи малювати, і перед виїздом до Нью Йорку влаштував індивідуальну малярську виставку в Буенос Айресі.

По приїзді до Нью Йорку в році 1959-му намалював кілька портретів і почав розмальовувати зі Святославом Гординським церкви. На жаль, konieczність утримувати малих дітей змусила мене піти до швальні. Все таки удалося влаштувати в Нью Йорку дві індивідуальні виставки, і взяти участь у численних збірних виставках [...]. Але обіцяю, що коли перейду на емеритуру, посвячу весь свій час малярству, бо це ж моє покликання» (ВЛ, С. 10). Так і сталося, правда, емеритура була недовгою.

Активною була і його громадська праця. Був Головою Ради в Справах Культури при СКВУ. Помер 10 листопада 1975 р.

Як пише Богдан Стебельський, В.Ласовський «належав до малого числа визначних постатей українського мистецтва, що вивели його з провіанцилізму на шлях передового мистецтва Заходу. При тому не залишався за мурами Парнасу» (ВЛ, С. 6). Ця характеристика пасує і до творчости Б.-І. Антонича.

Мій читач довідається про портретування Антонича Ласовським, його ініціативу у виданні посмертних збірок Поета. У 1939 р. написав спогад «Два обличчя Антонича».

Іван Іванець, говорячи про портрет Антонича у повний ріст, зазначає: «Таким цінним документом нашої бурхливої доби, своєрідним пам'ятником є портрет поета Б. І. Антонича, що жив у **великій дружбі** [підкреслення моє] з Ласовським» (ВЛ, С. 20).

Невіддільна від В.Ласовського у Львові була **Ярослава-Оксана Гаращак**, його дружина. У листі до Є. Пеленського від 22 липня 1934 р. Антонич пише: «А propos, власне відбувся шлюб Ласовського з Славкою Гаращак» (ПЗТ, С. 716).

Народилася 24 жовтня 1911 р. у Переворську недалеко від Ряшева в інтелігентній родині. Навчалася у жіночій гімназії сестер Василіанок у Львові, яку закінчила у 1929 р. У 30-х роках пробує себе як журналіст і письменниця. Одруження з В.Ласовським сприяє її зближенню з львівським мистецьким світом. Як згадує Остап Тарнавський, «дім Ласовських в горішній частині Львова, в дільниці Личаків [тепер Кутова, 26], стає осередком для молодих мистців і літераторів. В затишному партеровому домі, у формі літери «Г», за дерев'яною фірткою, кипіло мистецьке життя, сповнене все новими задумами активного Володимира Ласовського і його завжди бадьорої, сповненої свіжою думкою, приправленою часто добірим дотепом, дружиною Славою. Ці творчі по-

ривання молодих мистців і літераторів у Львові в передвоєнний зафіксувала Оксана Керч у своїй першій і чи не найкращій повісті «Альбатроси», змалювавши творчі поривання молодих ентузіастів, як злет буревісних птахів, які крізь океани несуть свою життєву снагу. В середовищі цих молодих творців виростав письменницький талантизм Оксани Керч і для нього вона віддала найкращі моменти свого життя» (О. Керч. Наречений, Л. 2006. – С. 257).

Оксана Керч – це власне Ярослава (Славця) Гаращак, що під цим прибраним іменем вже на еміграції після Другої світової війни видала в Буенос-Айресі в 1957 р. згаданий роман. Згодом вона переїхала до США. У час війни вона розлучилася з В. Ласовським і одружилася зі сином драматурга Миколи Куліша Володимиром. Товариських і творчих стосунків з Ласовським ніколи не поривала. Їй ми завдячуємо видання альбому «Володимир Ласовський» (Торонто, 1980), який так був потрібен мені у цій праці. Вона – авторка повістей «Вулька», «Ленка», романів «Наречений» (1965) і «Такий довгий рік» (1971). На еміграції в 1970-80 роках О.К. належала до Асоціації Діячів Української культури (АДУК). Відомо, що була секретарем комітету, який висував Василя Стуса на здобуття Нобелівської премії: ось несподівана нитка, що в'яже покоління Антонича з поколінням шестидесятників.

Померла 13 березня 1991 р. у Філядельфії. В англійському словникові «Ukrainians in North America» О. К. подана під гаслом «Куліш Ярослава-Оксана». Згадана в УЕ.

Якщо дослухатися до В.Ласовського, то все таки найближчим приятелем Антонича був їх спільний друг **Володимир Гаврилюк**. Спочатку дещо із біографічної довідки, яку склав Іван Гречко про нього

до книжки О. Керч «Альбатроси». Зрештою, у першому томі Енциклопедії Львова є немала стаття Романа Яціва та Лілі Сироти про В. Гаврилюка. Згадує його і ЕУ.

Народився 19 липня 1904 р. в с. Зарваниця у священничій родині. Гімназію закінчив у Львові 1923 р. Тоді вступає до школи О. Новаківського. Згодом студіював малярство в Краківській Академії Мистецтв, яку закінчив у 1931 р. Учителював у гімназіях і школах на Волині. У Львові немало часу проводив у підвальчику «Качиноного долу», який був прибіжищем його приятелів з «РУБу» (тепер Котляревського, 39). Брав участь у збірних виставках АНУМ. На жаль, його мистецька спадщина, за незначними винятками, пропала у час війни. Скитаючись опісля по зруйнованій Європі, В. Гаврилюк врешті опинився в Канаді, проживав у Монреалі. Творив (статті, поезія), брав участь у громадському житті (наприклад, в АДУК). Там і помер 15 лютого 2000 р., там і похований.

В. Гаврилюк – автор поетичних книжок: «Сольо в тиші» (Львів, 1935), «Тінь і мандрівник» (Нью-Йорк, 1969).

В.Ласовський надав нам (краще сказати, подавав нам) відомості про дружні відносини Гаврилюка з Антоничем. Ось дещо із його статті «Володимир Гаврилюк. Два русла творчості» (Альбатроси, С. 232). Цей матеріал я запозичив із журналу «Естафета» (Нью-Йорк – Торонто, січень 1970, С. 153-155). Читаємо: «Вже з перших днів свого знайомства обидва поети взаємно відчували свою поєднаність і спільність. Антонич, запізнавшись з віршами Гаврилюка, поки ще вони були тільки в рукописах, вигукнув зі щирим захопленням: Це поет грубого калібру! Гаврилюк, нездатний на емоційні висловлювання, хо-

вав і досі ховає щирий подив **для друга** [виділення моє, І. К.], незмінний культ його пам'яті, коли цей згас передчасно.

Антонич, вже на початках свого знайомства з Гаврилюком, присвячує йому один із кращих своїх віршів «Ліс», у таких словах: «другові юности й творчости». З таким дарчим написом Антонич звертається і до інших близьких йому людей. Це у збірці «Три перстені» є така «Авторська примітка: «Друзям юности й творчости» – Богдану Кравцеву «Дороги», Володимирові Ласовському «Село», Володимирові Гаврилюкові «Ліс» присвячує автор. «Над книжкою поезій» з числа «Дзвонів», присвяченого Богдану Лепкому. Поезії з літ 1932–1934. Найбільше з весни 1933. Книга друкована в грудні 1934». Додамо: обгортка й оформлення Володимира Ласовського. З цієї присвяти виходить, що Антонич із Гаврилюком знали більше, аніж два роки.

Гаврилюк у своїй новій збірці у вірші «Пам'яті Б. І. Антонича» висловлює меланхолійно: «... і сумно мислити мені, що ти – зоря уже, не лірик». А далі з емоцією: «Зоря троянд небесних над шкаралущемою землею. Трояндних двадцятьківка весен, трояндних двадцятьківка літ».

«Два роки тривала приязнь обох, два роки вони перечитували свої вірші. В тих двох роках обидві буйні індивідуальності почали діяти на себе дуже помітно. Коли одного разу прочитував котрийсь свій вірш Антонич, і там я помітив чи в метафорі, чи в образі схожість на Гаврилюка, я вигукував з посмішкою: що ж це, підсмикуєш, Богдане, Гаврилюка? Він поважно відповів: чи ж це дивно? А по хвилі надуми додав: я цього зовсім не соромлюся.

Вплив Антонича на Гаврилюка діє незмінно й до сьогодні [до 1970 р.], в чому наш поет наче засвідчує

свою незмінну пов'язаність з побратимом. Годиться пригадати, що першу збірку Гаврилюка редагував Антонич [...]. Антонич з обуренням ремствував на всіх і вся», бо не міг втиснути усіх поезій Гаврилюка у книжечку, яка мала обмежену кількість сторінок. «Бо кожний [вірш] з них вартий стільки, що попередній, а тут вибирай щодесятий!.. – казав Антонич».

І далі в В. Ласовського: «Колись дослідники обидвох поетів, що були не тільки схожі на себе в поглядах на питання культури й поезії, але й зближені взагалі світоглядом, хоч розмов у них не було, здається, на ці теми багато, матимуть чудовий дослідницький матеріал в порівнянні віршів, де наголошено в обидвох філософічні питання». І Ласовський не міг опертися спокусі, щоб не вдатися до порівняння фрагментів віршів обох поетів. І закінчує: «Можливо, що в пересаді я не прав. Проте в ній я здійснюю якби відчуте послання Гаврилюкового побратима вигострити момент поєднання двох творчих індивідуальностей, долі яких склалися так страшенно по-різному, так дуже скривджуючи обидві» (Альбатроси, С. 234-235).

І я також не можу опертися спокусі, щоб не зачитувати бодай один вірш із триптиху В. Гаврилюка від 1946 р. «Тінь Антонича» (1. Ходить тінь Антонича за мною ... 2. До Антонича підемо на обід ...)

3.

*Я: - Без тебе я незрозумілий
І соняшний твій ключ
Уперто дзвонить в жилах
Моїх, мов клич*

Окриленого слова.

*Він: - Це я – твій приятель
Поет Антонич,
Як ти, немов.*

Я: - Чи зможу перами
Поезії твоєї
Я описати
Сонний сад
Душі моєї.

Він: - Послухай, як ростуть рослини,
Учися в каменях шукати мрію.

Я: - Скарби, що під ключами мрій
Сплять, наче сонні квіти,
Чи зможу я розкрити.

Він: - Учися – снити.
Надхнення снів, каміння соковите
Пити.
Учися таємниці мови
Від риб, дерев, звірів.
Люби горіння й спів.

(Естафета, Нью-Йорк – Торонто, січень 1970, С. 30-31)

Прагнучи дружби, побратимства, В. Гаврилюк, у той же час заявляє: «Хочу бути сам. Серед усіх сам». Чи це не віддзеркалення натури його друга Антонича?

Добре було б закінчити на Гаврилюкові, але чи це буде справедливо? А **Святослав Гординський**? Про нього ми знаємо якнайбільше: поет і художник. І не тільки. Історик мистецтва і літератури, критик, перекладач, літературознавець... Вийшли тепер його книги, є і про нього. Відсилаю читача до сучасної «Енциклопедії Львова», ЕУ тощо. Народився 30 грудня 1906 р. у Коломиї, вчився в Академічній гімназії, згодом – у школі О. Новаківського, у 1927–1928 рр. в Академії мистецтв у Берліні. Кілька років потім у Парижі. Належав до АНУМ. Від 1939 р. – у Кракові, Львові, Мюнхені, а з 1949 р. і до смерті – у США. Помер 8 травня 1993 р. Популяризував твор-

чість Антонича (наприклад, Зібрані твори. Нью-Йорк – Вінніпег, 1967). Перед смертю передав ЛНБ ім. Стефаника рукописи Антонича, які були у час війни вивезені за кордон. Але чи це ті, які мав Є. Пеленський (Перстені молодості, С. 358)? А передав рукопис збірки «Велика гармонія» (ПЗТ, С. 815). Судячи з його згадок, був у помешканні Антонича за життя Поета, виглядає, що був на похороні. Не вступав у полеміку з Антоничем, коли той іронічно зачепив його поезію (див. ПЗТ сс.. 610-611, 614-617) у журналі «Дажбог» (1934, ч.1-2) та «Віснику» (1934, ч. 2). Друга стаття підписана була псевдонімом «Зоїл», який розкрито через рік у ж. «Дажбог»

Третя збірка Антонича «Книга лева» (1936 р.), власне, оформлена ним. Через усе життя проніс пошану, подив і любов до Б. І. Антонича.

Старшим від Антонича на 5 років був поет, журналіст, науковець і громадський діяч з націоналістичного табору **Богдан Кравців** (1904 – Богдан Ігор присвятив йому вірш «Дороги» – гімн юності у «Трьох перстенцях» – ось остання строфа:

*Бо в дорогах врода
(О, зелень! О, юність, о, мріє!),
Наша молодість, наче природа
Колосистим ще літом доспіє.*

У статті «Поезія по цей бік барикади» Антонич пише: «Найобдарованіший з них Богдан Кравців [...], може, найкращий виразник ідеалів, турбот і проблем сучасної української молоді» (ПЗТ, С. 902).

У листі до Є. Пеленського від 22 липня 1934 р. Антонич називає членів редколегії «Дажбога»: «Кравців, я та Ласовський [...] Як одначе співпрацюватимуть Кравців з Ласовським від «Назустрічі»,

мені самому невідомо. Мені припадає роля чогось у роді посередника» (ПЗТ, С. 716). Зближення Антонича з Кравцевим відбувалося на тлі донцовського «Вісника» та й, як бачимо, ідеологічно зближеного до останнього «Дажбога». Напевно Антоничеві не конче вдалася роля посередника, бо вже в 1935 р. у «Дзвоні» (ч. 2) «Дан» (а це міг бути Богдан Кравців) не утримався від ущипливих слів про Антонича, коли той «знайшов себе на сторінках «Назустрічі» (про це більше – у розділі «Публікації»).

Б. Кравців після війни перебував у Німеччині, від 1949 р. у США. Активний співробітник преси, громадських об'єднань. А передовсім поет і перекладач. Про нього можна довідатись з ЕУ та сучасних видань його творів в Україні.

Не сміємо оминати і **Євгена Юлія Пеленського** (1908-1956), до якого зберігся вже згаданий лист Антонича від 22 липня 1934. Вони на «Ви» (Поет звертається «Високоповажний Пане Товаришу»), хоч ровесники. Пеленський брав участь у виданні книжки Поета як редактор. Згідно з Б.Романенчуком (див. Б. І. Антонич. Вибрані поезії. Краків, 1940, С. 75), цю і попередню («Зелене євангеліє») видав Є. Ю. Пеленський, який мав усі рукописи Поета (Перстені молодості, далі П. М, С. 358). Можливо, що саме ці рукописи послужили для видання творів Антонича С. Гординським у 1967 р.

В ЕУ є відомості про Є. Ю. Пеленського. Родом зі Стрия. Чи вчився у Львівському університеті? Бо нема його серед гуртківців-україністів. У 1927-1938 рр. працював у Національному Музеї у Львові, у 1929-41 рр. вчителював у Львові, Ярославі та Кракові. Доцент УВУ у Празі з 1943, згодом у Мюнхені. Еміграція в Німеччині й Австралії. Член НТШ ще з 1938 р. – поважна наукова спадщина. Помер у Сіднеї.

Товариські стосунки нав'язувалися між Антоничем і **Дарією Полотнюк** (Іриною Вільде – 1907-1982). Позналилися в університеті – вони були однокурсники, але в Гуртку Україністів її не зустрічаємо. Власне вона у рецензії на «Три перстені» (Світ Молоді, Коломия 1935, ч. 5) згадувала про «дивну» українську мову студента Антонича. У тім же часописі, але від 1937, ч. 7-8, пише, що «вістка про смерть Богдана зробила на мене тим жахливіше враження, що я довідалася про цю болючу подію аж у три тижні пізніше від дня катастрофи» (ВРК, С. 65). У рукописному фонді Антонича знайдено його статтю «Ірина Вільде (Спроба портрету)», яку чомусь (не встиг?) не опублікував, але яка досить ґрунтовно і переважно позитивно окреслювала тогочасний доробок письменниці. Можливо, у листі до Вільде, з якого маємо уривки, Поет інформував її про статтю. А, може, хотів зробити їй несподіванку, сподіваюся, приємну. Але нас цікавитиме останній абзац зі статті:

«Тим, що бажають приватних інформацій про письменницю, не зумію багато [підкреслення моє] сказати. З часу, коли застряла в Коломию, не бачив її. В університеті ходила в шапочці á la «козачок», на викладах постійно сміялася і взагалі була «хімерна» (ПЗТ, С. 672).

Була відрахована з університету, працювала домашньою вчителькою і літературним співробітником журналу «Жіноча доля» в Коломиї (1933-1939), тому навіть не знаємо (з уривків листа Антонича), чи були вони собі на «Ти». Вона єдина з письменників Львова у 1964 р. знала, на якому цвинтарі і полі похований Антонич. Але про стан могили (точніше, її відсутність) вона не здогадувалася.

З поваги до відомих, поважних і набагато старших митців **Богдана Лепкого** і **Івана Іванця** Антонич

присвячує першому вірш у «Трьох перснях» і другому – «Книзі Лева». Він міг бути знайомий з ними.

Безперечно, близьким другом Поета була наречена – **Ольга Олійник**, про яку мова ведеться окремо. Додамо тут: її познайомили з Антоничем В. Ласовський та Оксана Гаращак у 1934 році (О. Олійник. «Мій друг Богдан Ігор Антонич», ж-л «Лемківщина», 1982 р., ч. 2. – С. 7).

Отож, до друзів Поета я зачислив усіх тих, про яких певно чи тільки принагідно знаємо, що такими були.

Це не означає, що не могли бути й інші, можливо, на короткий час, які, на жаль, як приятелі ніде ніким не означені. Зрештою, деякі із названих не конче відповідали антоничівському ідеалові друга, висловленому в романі. Але ми мали до справи з людьми іменитими, безперечно, порядними, які залишили більший чи менший слід у нашій культурі. Тобто були достойними його імені. Вони творили оточення Поета. І він входив, зокрема, у середовище кожного. Не мали вони легкої долі, не кожен зумів виявити себе вповні. А це вже ставимо на карб драматичної долі нашої Батьківщини. На жаль (чи на їх щастя) всі, окрім Р. Савицького й Ірини Вільде, опинилися на еміграції. А в Україні не легко було навіть тлінним останкам Поета і його Творчості.

Епіграф до «Друзів» я фактично не шукав. Я взяв Повне Зібрання Творів і відкрив книгу – вона розгорнулася на с. 309 і моє око чомусь відразу вихопило вище наведену строфу. Аж тоді я прочитав цілий вірш і зрозумів, що йдеться про лицарське побратимство. Але хто заперечить, що всі названі особи не були лицарями честі, обов'язку та й абсурду?

Недуга

*Від'їду вже. Тут був я тільки
принагідним гостем ...*

Мабуть, мій дім не тут

Антонич

Антоничеві зробили операцію на сліпу кишку (апендицит). Анна Кужельова-Невбаєрова, родичка тітки Богдана Параскевії Волошинович, вважає, що він запізно погодився на операцію. Це єдина заувага з-поміж усіх згадок про операцію, що, мовляв, відбулася запізно. Однак це не може вважатися основною причиною смерті. Дати операції ніхто не вказує. Напевно, це сталося десь на початку червня. «Діло» у некролозі подає пізнішу дату: операція сліпої кишки у половині червня. У тої ж Кужельової є згадка, що оперував Антонича найкращий український хірург у Львові, прізвище, на жаль, їй призабулося, адже спогад писала майже 30 років згодом для книжки «Богдан Ігор Антонич. Перстені молодості» (Братіслава, 1966). Антон Рудницький у некролозі стверджує: «Малі незначні поправки [до лібрето] робив у санаторії в кілька днів по операції, ледве перед місяцем [до смерті]» («Діло». –9 липня. – 1937). За місяць до смерті – початок червня. Найкращим українським хірургом у Львові вважався Тит Євгеній Бурачинський, він був керівником хірургічного відділу Народної лікарни ім. Митрополита Андрея Шептицького від 1925 р., Українські лікарі. – Т. 1. – Л. – 1994) Цей відділ ще задовго до закінчення будівництва Українського шпиталю (1938) містився в амбулаторії на подвір'ї. Лікарем-хірургом у термінових випадках при Т. Бу-

рачинському був Ярема Малис (Українські лікарі. Т. 1), але операцію робив все-таки «найкращий український лікар»! У листі від 29.08.1967 р. до **М. Неверлого** А. Кужельова пише, що Ольга Одійник (отож, вони листувалися) пригадала їй, що операцію робив доктор Бурачинський, а лікував Гинилевич. Вона також пригадує, що тета Волошинович оповідала, що Богданові видалили апендицит розміром як голубине яйце. Щодо Ярослава Гинилевича (1891–1980), то він закінчив Віденський університет у 1916 р., бо як учасник подій у львівському університеті у липні 1910 р. був зарештований. Працював у поліклініці Народної лікарни (внутрішні хвороби), практикував на Левандівці. Викладач Медичних фахових курсів у Львові у 1942–1944 рр. Після війни мав приватну практику у Мюнхені. Громадський діяч і меценат.

Лікар Богдан Надрага вважає, що Антонича могли покласти у будь-який санаторій (напр., польський, як от «Червоний хрест» на Личаківській) і туди запросити бажаного спеціаліста. Після операції поет знову ж опиняється в тому санаторії (чи іншому) через кілька днів.

Судячи зі спогаду А. Рудницького, операція пройшла вдало, адже поет, потрапивши до санаторію, тут же береться до праці над лібретом опери «Довбуш». Архів лікарни, як не прикро, не зберігся.

Але чому раптом Антонич потрапляє до санаторію?

Ганна Войціцька, знайома поета із Бортятини, згадує: «Він як вийшов з лікарні, вже був на квартирі у свого вуйка, почав голитися. Десь сусідка відкрила двері, його зачепив протяг. Після того сильного протягу – біда. Рана відновилася, гангрена – і смерть» (ВРК, С. 344). Спогад написано аж через 50 років опісля. Отож, все-таки виходить, що після операції Антонич побував у своєму помешканні, а тоді по-

трапив до санаторію. На це, певно, була причина. Анна Кужельова подає її: «після операції з'явилися ускладнення – запалення легенів». У родині Івана Кота пам'ятають, що їмось Ольга Антонич розповідала, що до Богдана у лікарню прийшла наречена Ольга – вони довго стояли на сходах. Отоді Богдан застудився і почалося запалення легень.

Що це за санаторій? Співзасновником Народної лікарни був відомий лікар Мар'ян Панчишин, перший професор медицини у Галичині, фундатор Протитуберкульозного диспансеру у Львові. Ще в кінці 20-х років він придбав велику ділянку землі на околиці Львова, на Новому Львові – збудував санаторій (зараз на тому місці Дитяча музична школа № 5, є там сторічний будиночок – власне санаторій)⁵⁸. Не маємо певності, що саме там у червні перебував Антонич. Єдина згадка – характеристика санаторію: там були «плюскви і шваби» (записка Антонича до матері). М. Неверлий обурений: «доводиться дивуватися, що досить організоване в ту добу українське громадянство у Львові не спромоглося влаштувати до кращої санаторії свого тоді найвизначнішого поета» (Дукля. – 1967. – № 2. – С. 67).

М. Неверлі пише про це через 30 літ. А українцям не було аж так легко у міжвоєнний період. Був ще один санаторій аж за Львовом – на Голоску. (Про Черче чи Підлюте мова не може йти.) Можливо, це був і польський санаторій – цього нам не вдається

⁵⁸ Олександра Цилія. Сковані одним ланцюгом любови до музики // За Вільну Україну. – 16 квітня. – 2009. – С. 11. Згодом довідуся, що О. Цилія запозичила ці відомості з довідки Лідії Холковської, яка до пенсії працювала екскурсоводом. А їй дуже конкретно про санаторій Панчишина розповідав художник Степан Коропчак. Але у музеї М. Панчишина не знають про такий заклад.

довідатися. Але плюскви були повсюди. Та Антонич пробував творчо працювати. Про це згадує і Ольга Олійник: «вже в санаторії робить останні поправки [в лібреті] й диктує мені, бо сам не може писати. Скінчив тільки дві дії, а третю мав писати вдома на вакаціях. Вірив, що буде жити. Нікому й на думку не приходило, що може бути інакше» (ВРК, С. 368). Збереглися дві записки хворого до матері, в обох він заспокоює рідних, аби не журилися, бо «Гарячку ще трохи маю, але невелику. Олечка дуже мене пильнує. Коли б не вона, не знаю, чи дав би-м собі ради», просить маму приїхати до Львова. Згадує якогось Андрія, що «нарешті поїхав додому» (чи не свого двоюрідного брата Андрія Кота?), а також пише про «авантюри з Нузькою» (чи не Анна Кужельова?).

Його відвідують рідні і знайомі. Анна Кужельова: «Із санаторія, де я його відвідала разом із Богдановим батьком та родичкою Ольгою Медвідь, тітка знову забрала додому. Нікого вже до нього не допускали, бо йому холонули ноги. Постійно прикладали йому теплі пляшки, але це вже не допомагало. Невдовзі Богдан помер». О. Медвідь нам не відома. А в листі до М. Неверлого від 24.11.1985 р. Кужельова пише про Ольгу Олійник: «Я пам'ятаю її молодістю дівчиною, як вона доглядала за Богданом у моєї тітки» (копії листів у мене – І. К.).

«Діло» подає і годину смерті – о 10.30. Це сталося 6 липня вдома, на помешканні поета. Невже така знаменитість як доктор Панчишин – видатний лікар-інтерніст і рентгенолог – не зміг утрутитися у лікування Поета?

Львівські газети подають причини смерті: запалення легочної. Тобто, плеврит. У «Ділі» від 7 липня читаємо: «І коли вже молодечий організм переборовцю недугу, відмовило послуху перевтомлене серце».

Знаний етнограф Іван Красовський пише, що Антонич помер від хвороби туберкульозу легенів (ВРК, С. 180). Український журналіст – емігрант Дмитро Бучинський у газеті у «Хрисиянському голосі» в 1957 р. зазначив: «...смерть, наслідком туберкульозу легенів, скорочувала нитку його життя».

І чи не перші ми з Ярославом Гнатевим, відомим дослідником-науковцем і письменником, зупиняємося на сторінці книги, де є запис смерті Антонича (міський архів у Львові, фонд «Церква св. Юра. Смерть з 1921–1939., № 206, книга 2, С. 277»). Читаємо:

№ 71

6.VII – 8.VII. 1937

вул. Городоцька, 18

Богдан Ігор Антонич

маг.[істер] філософії, (поет)

с.[ин] Василя і Ольги Волошинович

родом з Новиці пов. Горлиця

вільний

кат.[олик]

муж.[чина]

Вік: Жив 28 літ 10.9.1909

Недуга –

похоронив о. прал.[ат] Леонтій Куницький, парох

Поминаючи помилковий запис дати народження, найдивніше зі всього – не зазначено недуги. Це виняток серед записів у книзі смертей: більше ніде у книзі не зустрічаємо прочерку у рядку «недуга». Виглядає, що не могли рідні чи близькі ствердити, від якої хвороби помер Антонич. На наше прохання академік Михайло Павловський і професор Олександр Кіцера, дійсні члени НТШ, дали нам лікарський висновок, що подаємо тут повністю.

Недуга Антонича

«Як розповідав Семен Васильович Стефаник, який особисто знав Б. І. Антонича і, якщо не помиляюся, вчився з ним, поет був хворобливим юнаком, стан його здоров'я не дозволяв чинно займатися спортом, що він "компенсував" поетичними творами на тему спортивних дисциплін. Щось подібне, як у випадку Ернеста Гемінґвея, який, будиши дуже вразливим і емоційно нестійким, старанно приховував ці риси творами про сильних людей.

У випадку Антонича причиною обмежених фізичних можливостей могла бути природжена вада серця і/або туберкульоз, про який, зрештою є згадка в наявних матеріалах. Підкреслюємо, це гіпотеза, побудована на наявних, дуже скупих матеріалах, передусім – на спогадах.

Отже, операція видалення червоподібного відростка. Діагноз на операції міг не підтвердитися, міг співіснувати апендицит і туберкульозне ураження органів черевної порожнини, що могло б бути причиною млявого загоєння післяопераційної рани. Документація про це, на жаль, відсутня.

Якщо ж це був таки апендицит, то, за наведеними даними, операцію проведено «запізно», через вагання пацієнта. Отже, був уже флегмонозний або гангренозний апендицит – можливо – утворився запальний інфільтрат (уцільнення навколо запального вогнища). Правдоподібно виникли місцеві запальні ускладнення (згадка про погане загоєння рани, можливо, нагноєння). Нагадаємо, що того часу в арсеналі лікарів ще не було антибіотиків, які були б дуже вказаними для профілактики ускладнень. Очевидно, в запальному вогнищі дійшло до тромбування вен, їх інфікування, відриву кусників тромбів-емболів, які венозною системою потрапили до правого передсердя, тоді – шлуночка (інфікуючи по дорозі внутрішню обо-

лонку серця – ендокард), а далі – у мале коло кровообігу. Цей стан називають сепсисом – популярно "зараженням крові". Отже, в кінцевому результаті, інфіковані емболи потрапляють до дрібних венозних гілочок легень і виникає їх тяжке за перебігом запалення – пневмонія, а досить частим супутником пневмонії є плеврит, в тодішній українській медичній термінології – "запалення олегочної".

Запалення легень, пневмонія в "передантибіотичову еру", навіть у фізично сильних осіб з непорушеними захисними силами часто закінчувалося смертю. Це, ще більшою мірою, стосується фізично ослабленого Богдана Ігоря з очевидно скомпрометованими механізмами імунного захисту. Слід думати, що у поета розвинулася серцево-легенева недостатність, коли серце, тим більше – хворе, вже не здатне забезпечити «помпуння» крові через судини легень (до того ж, очевидно, уражених туберкульозом!), а отже, збагачення крові киснем. Кров не доходить до периферичних судин (через те у поета мерзли ноги). Як від кисневого голодування, так і від сепсису потерпають практично всі органи і системи, тобто виникає поліорганна недостатність.

Ось така гіпотеза щодо перебігу хвороби у Б. І. Антонича видається нам правдоподібною. Виглядає на те, що за умов, в яких працювала тодішня львівська медицина (відсутність антибактерійних препаратів, реанімаційних служб та ін.) перспектив урятувати життя вдатного українського поета не було».

Дійсні члени НТШ

академік Михайло Павловський,
професор Олександр Кіцера
вересень 2009

Дещо мене бентежить посилення на розповідь Семена Стефаника, що поет був хворобливим юнаком. Шукаю згадок про малого хлопця і юнака. Анна Кужельова дослівно пише: «Богдан був замолоду досить міцним» (словацькою – *dosti silny*) (ПМ, С. 308). Хлопчиком, як нам описала Ольга Кот, він разом з мамою займався бігом.

А вуйко Олександр Волошинович згадує, що десятилітній Богдан під час подорожі до Чехословаччини «після дороги був дуже втомлений і хворий. Своє перебування в Михайлівцях в більшості перележав у гарячці. Коли його здоров'я поліпшилося настільки, що міг подорожувати, провів я сестру до Межилабірців» (ВРК, С. 320). І там же: «Мої спогади про племінника Богдана Ігоря Антонича поширюються лише на його тендітне дитинство. Пригадую його як хлопця слабосильного, що потребував великої турботливості» (С. 321). А далі – з часів гімназійних. Лев Гец, учитель Антонича, у спогаді про свого учня зауважив: «Був це хлопчина дуже спокійний, тихий, середнього росту і робив вражіння слабovitого» (ПМ, С. 306).

Шукаємо згадок про здоров'я Антонича вже у 30-х роках в листах Ольги Олійник, їх збереглося 9 у відділі рукописів, ф. 10. од. зб. 172, ЛННБУ ім. Стефаника, датовані 1935–1936 рр. Тобто коли Антонич закінчив університет. Маємо декілька згадок про захворювання поета.

У грудні 1935 р.:

«Коханий, боюся дуже, чи Ти не перестудився? Напиши, чи Ти здоровий?»

У жовтні 1936 р.:

«Журить мене, що Ти хворієш. Ти не написав мені

про це? Чи довго лежав? Так і не вставай, Данусю, щоб не зайшли які ускладнення. Грипа те любить».

Там же:

«Даночку, як Ти ще не добре себе почуваєш – то не виходи на стацію. Але якщо Ти вже здоровенький, то тоді – прошу Тебе, будь ласка, потрудись».

От і все. Дві зими і дві застуди. Це мало б підтвердити схильність Антонича до застуди. Але чи на цій підставі можемо вірити С. Стефаникові, що поет був хворобливим юнаком? На жаль, інших доказів бракує.

Степан Шах у книзі «Між Сяном і Дунайцем. Спомин. Частина I» (Вид-во «Християнський Голос», Мюнхен 1960, С.24-25) пише: «о. Антонич Василь [...] був у мене в Перемишлі зі сином Богданом Ігорем, молодим многонадійним поетом Лемківщини, що помер в 28 р. Життя – в 1937 р. – на чахотку». І далі: «Богдана Антонича знав я особисто; приїхав він був до Перемишля з батьком в 1933 р. (...) Був він дрібної будови тіла, типовий астеник, скромний, наче боязливий, голос його був сухий, беззвучний і батько журився його здоров'ям. Видко, недуга гніздилася вже тоді в його плоскій грудній клітці» (С. 54). Це, здається, єдина згадка задовго до смерті конкретно про хворобу грудей, якщо С. Шах не переніс пізнішого свого знання про недугу у спогад про 1933 р. Не викликає сумніву занепокоєння батька здоров'ям сина вже тоді.

Святослав Гординський підсумував у 1967 р. життєву дорогу поета: «Антонич рано зійшов зі світу на 28 році життя, жертва різних зкомплікованих недуг, на які тодішня медицина не мала ліку»/ (Святослав Гординський. На переломі епох. – Л: Світ, 2004. – С. 228).

Це цілком узгоджується з пізнішим медичним висновком львівських лікарів у вересні 2009 р. – ювілейного року поета.

І на завершення теми. Якось у розмові перед своєю смертю (це сталося 25 лютого 2010р.) проф. Я. Дашкевич, що мав дивовижно світлу пам'ять, зауважив, що він десятилітнім хлопцем на час смерті Антонича чув, як дорослі говорили, що поет помер від туберкульозу.

Похорон

Коли помер...

Дяки співали і співали хори...

*Ой, голосило в кучерявий ранок
дванадцять найкращих коханок*

Антонич

Похорон описаний у «Ділі» 10 липня. Отож, він «відбувся 8 липня о 17 год. З дому жалоби (Городоцька, 18), не зважаючи на літній вакаційний час, зібрав дуже багато людей. Дуже приємно вражала присутність церковного братства з села, де батько Покійного є священником. Громадяни того села принесли з собою гарний вінець, який несла на початку похоронного проводу окрема делегація», – так подає дописувач до газети. Це збігається із «Жменькою згадок» Анни Кужельової-Невбаєрової (ВРК, С. 355): «Була там [на похороні] уся молодь з його села».

Бортятин й досі пам'ятає похорон. Зовсім недавно молодий журналіст Ярослав Табінський записав: «Мій чоловік Микола співав першим тенором у церковному хорі, – розповідає Ольга Бень, – коли помер син Антонича, то весь Бортятинський чоловічий хор їздив до Львова на похорон. Того дня всі трамваї і автомобілі стояли, плакав увесь Львів, тисячі людей пішли провести в останню путь Богдана Ігоря Антонича. На похороні було багато священників на чолі з митрополитом УГКЦ Андреем Шептицьким. Вічний спочинок поет знайшов на Янівському цвинтарі у Львові» (Сільські вісті. – 9 жовтня. – 2009 р.).

Цитую далі опис з «Діла»: «В похороннім обряді взяло участь 6 священників із о. прелатом Л. [еонтієм]

Куницьким, о. кан. [цлером] Ю. [ліяном] Дзеровичем на чолі»⁵⁹.

Анна Кужельова, стверджуючи, що було багато священиків, додає, що «межи ними і сам митрополит Шептицький» (ПМ, С. 309). Очевидно, у соборі св. Юра, до якого, напевно, була внесена домовина, міг бути присутній на візку сам Митрополит, але у процесії і на цвинтарі його не було. Про похід на кладовище згадує композитор Роман Савицький: «Я довідався про його смерть, був на похороні, навіть ніс домовину з його тілом. Караван їхав порожній, домовину несли цілу дорогу друзі аж на Янівське кладовище...» (Жовтень. – 1988. – № 8). Анна Кужельова пригадує, що були «друзі з університету (українці і поляки), літератори й багато інших людей. З похорону я мала три фото: Ольгу над труною і двічі – похоронна процесія на вулиці Городоцькій. На жаль, втратила їх...» (ВРК, С. 355). Вона ж у листі до М. Неверлого від 18. 05. 1966 р. написала: «Наречена лежала на його мертвим тілі і змочувала його сльозами. А мати його була непритомною весь час».

Залишилася тільки одна словесна світлина Антонича в домовині:

*... Богдан у білих рукавичках,
Із квітами на чорному вбранні,
Пішов від нас...*

С. Гординський. Сновидів. (ВРК, С. 388).

І справді, ні згаданих Кужельовою, ні інших фотографій не маємо, що не означає, що ще не зможуть знайтися. На жаль, у львівських газетах не було світлин з похорону поета.

⁵⁹ Про цих священиків можна довідатися з Енциклопедії Українознавства (ЕУ).

Читаємо далі «Діло»: «Між присутніми було багато молодих приятелів Покійного та прихильників його таланту. Крім того, майже греміяльно [в повному складі] в похороні взяло участь Т-во письменників і журналістів ім. Франка.

Над могилою виголосив від імені Т-ва письменників і журналістів та редакції журналу «Назустріч» промову ред. Осип Боднарович, що коротко, але з повним зрозумінням, цитуючи деякі гарніші твори Антонича, схарактеризував його поетичну діяльність, крім того як людину скромну, в собі замкнену, на око не вразливу на те, що довкола діється, але ж насправді людину надзвичайну, тонку, повну любови природи і всього, що ясне і гарне.»

Від університетських товаришів промовляв д-р Ярослав Рудницький – його виступ видруковано у журналі «Життя і знання» (1937. – Ч. 9). Про О. Боднаровича і Я. Рудницького є відомості в Енциклопедії Українознавства. Не оминув журналіст «Діла» того факту, що «співав хор радн. [ика] Купчинського». Голова Львівського НТШ п. Олег Купчинський поінформував мене, що це композитор і диригент Тадей Купчинський зі своїм хором «Сурма» із церкви Преображення – найкращим з-поміж церковних хорів Львова.

Та не всі приятелі і добрі знайомі могли бути на похороні. Товариш із Гуртка українців Юліян Редько згадує: «Були літні канікули, і я перебував далеко від Львова, а через те не був на похороні. Та й взагалі, чи хто з гуртківців був тоді і відпровадив товариша в далеку дорогу?» (ВРК, С. 334).

Опис похорону у «Ділі» закінчується так: «Було понуре пополудне, весь час нависав дощ, але коли домовину спускали в землю, крізь хмари продерлося золоте проміння сонця на заході, немов прощаю-

чись із тим, що у своїй душі ціле своє життя носив те сонце, що ним осяяна ціла його така ясна творчість. З великим болем у душі, тихо та мовчазно покидали могилу сумні учасники похоронного обряду».

Дописувачем до «Діла» міг бути Осип Боднар-ович, що був і співробітником цієї газети: стиль виступу і опису похорону дуже схожий.

Згадує про похорон і Святослав Гординський через 30 літ: «Сонячного липневого дня сумний похід відвів його львівськими вулицями на Янівське кладовище, у могилу серед крислатих дерев і густої трави. І було щось символічне у поверненні автора «Зеленої євангелії» у цей вибуялий рослинний світ зелені, «сп'яніння, зросту і буяння соків», яким він дав такий майстерний вислів у своїй поезії». (Святослав Гординський. На переломі епох. – Л.: Світ, 2004. – С. 228)

Чудово сказано. Одна тільки мала неточність: день не був сонячним. Лише при засипанні могили виринуло з-поза хмар сонце. Крислаті дерева сусідують з могилою Антонича. Але травам вже нема де рости – тепер самі могили. Камінь і метал. І принесені квіти час від часу на поетовій могилі.

Анна Кужельова не забула у своєму спогаді згадати про близьких людей покійного: «То була найбільша рана для його матері і для нареченої. Богданова мала весь час неприємності. Була то велика сімейна трагедія». Сама ж наречена Ольга Олійник у своїх зворушливих спогадах не торкається болючої теми – похорону, обходиться загальниками: «Відійшов від нас у розквіті сил, своєї творчості [...]. Поховано Антонича на Янівському кладовищі у Львові 7 липня 1937» (ПМ). Насправді 8 липня.

Запізнився на похорон Володимир Гаврилюк, поет і художник. Йому написав листа Володимир Ласовський, що Богдан захворів і лежить у санаторії⁶⁰.

«Просто зі станції я побіг Городецькою вниз. Біг, аж доки не зупинився перед будинком, в якому жив поет. Відчинена широка брама, закриті шторою вікно Богданової кімнати ворохнули в мені недобрі думки. Я вже знав, я відчував катастрофу. І не насмілювався зайти в цю широку відчинену браму. На стіні висів некролог, я навіть не читав його...» – а це вже уривок із роману Оксани Керч «Альбатроси» – Слави Ласовської, тоді дружини художника Володимира Ласовського, найкращого приятеля Антонича. І далі розповідається, як з брами вийшла Ольга (у романі – Софія, але ми, цитуючи далі, подаватимемо справжні імена і прізвища прототипів):

«Я запитав її, куди вона йде, і, не чекаючи відповіді, запросив до нас. Мені було відомо, що вона нікого у Львові не має [...]».

З листів Ольги Олійник до Антонича довідуємося, що стосунки між нею і тетою поета Параскевією Волошинович були дуже теплі. Тета, на відміну від батьків поета, була прихильна до нареченої. Напр., з листа (ч. 8) довідуємося, що вона мала на час приїзду до Львова у жовтні 1936 р. зупинитися у Волошиновичів аж із трьома валізами. Чому ж Ольга, в якій нікого не було у місті, вийшла увечері з помешкання Волошиновичів? Куди йшла?

У домі, куди Гаврилюк привів Ольгу (а це був відомий у мистецьких колах «Качиний діл» по вул. Набеляка, 39; тепер Котляревського, 39), зібралось все їхнє мистецьке товариство. (Прекрасний

⁶⁰ Про товаришування: Володимир Ласовський. Володимир Гаврилюк. Див. Оксана Керч. Альбатроси. – Л.: Галицька видавнича спілка. – 2006. – С. 232-236.

спогад про товариство залишив Юрій Тис, там читаємо: «Блукав між альбатросами Антонич», «Визвольний Шлях» І/1958). Але сьогодні, як читаємо в «Альбатросах», «прийшли сюди просто з похорону. Всі були сумні, заплакані. Мого приїзду, здавалося, й не зауважили. Я відсунув столик і посадив Ольгу на ліжку за столом. Ласовський тиснув до очей мокру від сліз хустину... відірвав долоні від очей, перестав схлипувати й запитав панну, як вона себе почуває. Вона наче цього тільки чекала».

І там опечалена Ольга розповіла:

«– Якась містерія, – промовила вона [...] – Не знаю, як це пояснити. Ви пам'ятаєте, як Богдан шукав під час хвороби останніх листків «Зеленої Євангелії», і я не могла їх знайти? Я шукала скрізь і не знайшла. Аж минулої ночі... Я сиділа всі три [дві] ночі біля тіла покійного, а батьки пішли трохи відпочити. Я не боялася, але нараз... Я сиділа на стільці столика, на якому лежали рукописи, і не оглядалася. Я вдивлялася в лице, що жовкло між квітами й стрічками. Щось шелеснуло, начебто вітер перегорнув сторінки у книжці. А знаєте, я, шукаючи тих рукописів, перекладала десятки разів усі зошити й знала добре, що їх там не було. Я зиркнула позад себе... – вона зупинилася, витерла очі. – Дивлюся: вони на столику, на самому верху. Якраз ті, що я їх так даремно шукала стільки часу. Пам'ятаєте строфи? –

*Мій дім не тут,
Мій дім аж за зорею.*

Вони лежали переді мною. Як могла я їх не бачити раніше?

Ласовський замислився.

– Це, – сказав тихо [...], – його душа зматеризувалася... Він так хотів видати цю збірку.

Ласовський знову став сумний і голосно поскаржився, як дитина, що Богдана, того самого поета, вже не буде... Як це сумно, як це мучить. І він не може не плакати. Я [Гаврилюк] ліг на ліжку й ... вибухнув глухим плачем».

(Оксана Керч. Альбатроси. – Львів, 2007. – С. 67-69).

Тож, справедливо газета «Нова Зоря» від липня 1937 р. писала: «[...] смерть молодого поета викликала у Львові великі вражіння». У львівській періодиці появлялися, окрім некрологів, ряд статей та спогадів про поета аж до часу Другої світової війни (див. Показчик «Богдан Ігор Антонич». – Вид-во БАН ім. В. Стефаника, 1989).

Портрет

*І знов з портрета, з срібла рам,
Мальований на полотні,
До мене кличе мій двійник.*

Антонич

У повному зібранні творів Б. І. Антонича (Львів: Літопис, 2008) у розділі «Ілюстрації» на цілу сторінку подано портрет поета роботи Володимира Ласовського. Вказано «1936 р. (олія)». Більше нічого читач не може довідатися про цей портрет. У романі Оксани Керч «Альбатроси» (Львів, 2006. – С. 69-73) розповідь ведеться від імені художника і поета Володимира Гаврилюка, приятеля Антонича. Після похорону Антонича Гаврилюк оповідає: «Чого я собі не пообіцяв: і портрет Богдана намалювати, поки ще живе він у моїх очах [...] Натягнув і заґрунтував полотно, зробив рисунок, а тоді прийшов до мене Ласовський. Він запросив мене до себе подивитися на його працю. Ми сіли в трамвай і поїхали в східний кінець міста. Ми так заговорилися, що незчулися, як трамвай прибув на кінцеву зупинку [...] у Личаківському парку [...] Ми висіли й пішли пішки до Ласовського хати [цей особняк побіля Личаківського цвинтаря є і до сьогодні – вул. Кутова, 26]. Ласовський повернув до нас полотно. Перед нами у розвіяному плащі на тлі неспокійного краєвиду Богдан Антонич. Поли темного плаща рівноважили сновидний спокій ясної плями обличчя та підкреслювали те, чого Ласовський, згідно з вихованням у паризькій школі, не хотів передавати психологічними засобами.

Образ модерний... але це є, власне, портрет. Так малювали нечисленні.

Було видно, як слід малювати портрет поета. Ласовський портретист, і він чуттєво стояв найближче до Богдана. Це було видно. Оглядаючи портрет, я робив сумний висновок, що мої портрети – не портрети. Вони воістину компоновані образи. Може, краще, може, слабші, але не портрети.

Пан з вусиками признавав:

– Ви відважні маестро! Портрет сміливий, дуже сміливий. Але ваше мистецтво – це вислід, так би мовити, сучасних течій. Це захоплення Парижем, захоплення галереями Італії, Іспанії, але це не українське мистецтво...

Ласовський задоволено потирав руки.

– Ви думаєте, пане докторе, що галереї Парижу дадуть нашому братові, як збірка ікон Національного музею?.. Мистецтво буде таким, яким ми його хочемо, коли матимемо свою вільну державу. Решта – забава!»

Це уривково подаю довге теоретизування митця із «паном з вусиками», якого мистецтвознавець Роман Яців у післямові до роману не ідентифікував. З роману неможливо уточнити час написання портрету. Іван Іванець у 1939 році зазначив (подано у книзі Володимир Ласовський. – Торонто, 1980. – С. 20-21, стаття «В. Ласовський – маляр «суворих візій»): «...мистецький портрет по своїй суті у великій мірі категорія документарна і історична. Таким цінним документом нашої бурхливої доби, своєрідним пам'ятником є портрет поета Б. І. Антонича, що жив у великій дружбі з Ласовським і якого пам'яті присвячена та вистава. У портреті цім намальованім вже по смерті поета недавно, майстерно, на нашу думку, зінтерпретована творчість Антонича, його стихія

біологічних і космічних прапервнів. Пригадуючи його слова, що стали як би творчим, програмовим маніфестом обох приятелів, померлого поета і його приятеля маляра:

*У дно, у суть, у корінь речі, в лоно
У надро слова і у надро сонця!
В екстазнім шалі, в час, коли найтонша
Роздерти вглиб свідомости запону*

... Оце наша інтродукція до каталогу ретроспективної 1. Індивідуальної вистави праць Володимира Ласовського [...]»

Іван Іванець – знаний митець, що згодом пропав у нетрях Гулагу. Йому Антонич присвятив вірш «Площа янголів» у «Книзі лева». Цю інтродукцію він написав до каталогу виставки В. Ласовського, організованої АНУМ (Асоціацією Українських Незалежних Мистців). Виставлений портрет Антонича, який так знаменито схарактеризував Іванець, поданий у каталозі виставки В. Ласовського, присвяченій Антоничеві в 1939 р. у Національному музеї, датовано 1938-1939 рр. Помилково датується портрет у львівському повному виданні творів поета 1936 роком. Зналися художник із поетом ще з почтку 30-х. Микола Бараболяк пригадує: «Вечірки у Новаківського, якими він провадив і звичайно говорив про мистецтво у загальному або коментував свої твори, були досить людні. Бувало на тих вечірках кільканадцять молодих адептів мистецтва, з яких я ближче пізнав тоді Мороза, Смольського, Антонича. Але душею тих зустрічей був Влодко Ласовський, їх організатор» (В. Л. – С. 28).

А ось і Оксана Керч:

«Молода група новаківців рішила видавати журнал. Ласовський назвав групу “Рубом”, разом з Антоничем устійнив назву журналу “Карби”, перше число якого вийшло з гарячою участю з репродукціями його праць, з Антоничевою статтею, що її просто вислухав з уст поета Ласовський [...] Смерть Антонича визвала енергійне шукання засобів видати останню збірку поезій. Вона породила прекрасний, у ріст людини портрет Антонича. На жаль, цей портрет залишився у львівському музеї, та й чи залишився» (В. Л. – С. 27).

Виставка В. Ласовського відбулася в 1939 р. В інтерв'ю, яке митець дав Іванові Зайцеві, каже, що «АНУМ, яка старалася глянсувати новаторство в українському мистецтві, влаштувала мені індивідуальну виставку у Львові. На жаль, з вибухом Другої світової війни все це урвалося. Большевики наказували нам малювати соцреалістично величезні портрети “вождів”, і я перестав малювати. З приходом німців до Галичини я намалював кілька портретів. Опісля еміграція» (В. Л. – С. 10).

Оксана Керч доповнює Ласовського: «У той же плідний анумський період Ласовський намалював ряд портретів – журналіста В. Дзіся, о. Осипа Кладочного, письменниці Галини Журби, лікарки Орисі Сімович. У його мешканні між іншим портрет Тодося Осьмачки, який під час сеансу читав перші пісні з поеми «Поет» мистцеві» (Там же, С. 27).

Очевидно, цей портрет на виставці в 1939 р. оглядав Юліан Редько, який у журналі «Жовтень» (Ч. 8 за 1988 р.) опублікував спогад про Антонича, в якому, зокрема, пише: «Зовнішнім виглядом він на поета не скидався. Невисокий, худорлявий, хоч досить, як на свій зріст, широкоплечий, прямий. Волосся пострижене короткою щіточкою (“їжачком”), в окуля-

рах. Сірі чи сіро-зелені очі. Ходив завжди в чорному костюмі, з великим портфелем. Ходив спокійним, розміреним кроком, завжди задуманий, серйозний. Таким змалював його на портреті художник В. Ласовський».

Від себе додаю, що важко згодитися з тим, що на портреті Антонич не скидається на поета. Ю. Редько більше бачив Антонича у побуті, аніж якимось хвилюючим на портреті.

Можемо пошкодувати, що в анунівському каталозі портрет Антонича чорно-білий. У кольорі бодай із репродукцій ми його вже не побачим. Ні в цьому каталозі, ні в альбомі «Володимир Ласовський», ні в ЗТ (тут помилково вказана дата створення портрету у 1936 р.) не подано розмірів портрета. Але в останньому маємо світлину «В. Ласовський перед портретом Богдана І. Антонича» з індивідуальної виставки у Львові, виставки, яка була присвячена поетові. Попробуємо приблизно визначити розміри у порівнянні з ростом самого автора. Нехай його ріст 1 м 70 см (на фото з іншими людьми він виглядає на високого), то полотно матиме 1 м 80 см на 1 м 20 см.

Єдина Оксана Керч стверджує, що портрет залишився в Національному музеї і зазначає «на жаль». І справді так. У 1952 р. там було знищено 1728 творів українських митців. В культурологічному журналі «Євшан-зілля» (ч. 2 за 1988 р.) був уперше поміщений список знищених експонатів Музею, серед них згадується три твори В. Ласовського: «Автопортрет», «Портрет жінки» і «Гора Сениця». Нищилися, як бачимо, не за зміст, а саме, за ім'я митця. У 1996 р. був виданий «Каталог втрачених експонатів Національного музею». До згаданих вище творів Ласовського (позиції 132-134) додається ще позиція 775 – обкладинка В. Ласовського до збірки Антонича «При-

вітання життя». Безперечно, що для кагебістів не тільки Ласовський, але й Антонич були ворогами. І портрет поета не міг бути винятком. Як поінформувала мене головний хранитель Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького пані Данута Посацька, цей твір не числився на обліку ні серед фондів, ні депозитивних збірок. Отож, він не був знищений у 50-х. То де ж він? Чи ще колись вирине з небуття, бо залишився у Львові.

Про портрет у 1963 р. згадує художник на еміграції Любомир Роман Кузьма (1913–2004): «З історичного боку заслуговує на згадку портрет українського поета Б. І. Антонича. У цих, подібно як і в інших його портретах, можна завважити деяку ідеалізацію моделі і випрацювання психологічного виразу, що свідчило б про можливості мистця і в інших напрямках, поза полем, так сказати, ортодоксального експресіонізму» (Любомир Роман Кузьма, Львів, Ліга-Прес, 2010, С. 101).

На вістку, що, мовляв, хтось із львів'ян бачив портрет у США, Ганна Чумаченко-Ласовська, невістка Володимира Ласовського і Оксани Керч із Піттсбурга, у листі від 2 березня 2010 р. пише:

«Після нашої телефонної розмови про можливість перебування в США оригіналу портрета Богдана Ігоря Антонича роботи Володимира Ласовського я перевірила декілька джерел.

З родинної історії Ласовських мені відомо, що оригінал не був вивезений з України ані митцем, ані його найближчими друзями. На той час портрет був власністю Національного музею у Львові і там залишався. Ласовські разом з Кулішами виїхали зі Львова на Лемківщину у 1944 році вважаючи, що вони зможуть повернутися до міста як воєнні дії затихнуть. Натомість родина опинилася в положенні

«скитальців». Володимир Ласовський взяв із собою в дорогу своє мистецьке знаряддя, але не закінчені полотна.

Ані мій покійний чоловік Ярополк Ласовський, ані його брат по батькові Ждан Ласовський ніколи не говорили ні про яке «повнометражне» відновлення портрету Антонича на еміграції. Малий портрет (погруддя) Антонича був намальований Володимиром Ласовським для НТШ і зараз там зберігається. Василь Махно з НТШ засвідчив, що він переслав Вам фотографію цього портрету.

За Вашими попередніми даними, хтось з українських візитерів бачив портрет Антонича у повний зріст в якомусь з українських музеїв чи інституцій. Володимир Ласовський жив в Нью-Йорку і коло його можливого спілкування було обмежене Східним Узбережжям Америки. Крім НТШ він подарував свої роботи до музею Української Православної Церкви в Баунд-Бруку, Нью-Джерсі. Я особисто досліджувала колекцію цього музею в 1998–99 роках і можу запевнити Вас, що портрету там немає.

Я дзвонила до Українського музею в Нью-Йорку і говорила з п. Христиною Певною, яка є довголітнім співробітником музею. Музей портрету Антонича не має. На всяк випадок я перевірила Український музей в Чикаго і куратор колекції п. Марійка Климчак теж сказала мені, що вони такого портрету не мають.

Я не перевіряла всі приватні колекції, але знаючи, як працював Володимир Ласовський і які його твори йшли на продаж або в подарунок друзям, я можу Вас запевнити: якби копія портрета була зроблена, то вона була би зроблена на замовлення якоїсь організації (НТШ, наприклад) або музею. Той факт, що НТШ має «малий портрет» (разом із вико-

наним в тому ж стилі портретом Миколи Куліша та олійним портретом Барвінського) свідчить, що цей малий портрет і є «відновленням» на еміграції. Наскільки мені відомо із родинних переказів, вістка про знищення портрету була трагічним епізодом в житті Володимира Ласовського і всієї родини. Не треба бути ліцензованим психологом, щоб зрозуміти, як така травма могла вплинути на митця і запобігти «повнометражному» відновленню портрета, хоча й існували олівцеві скетчі, зроблені з пам'яті».

На цьому, якби нам цього не хотілося, ставимо крапку у пошуку портрета Антонича «у повний ріст». «Малий портрет» я подавав на обкладинці першого видання.

Продовжуючи епіграф, узятий з «Елегії про перстень ночі», закінчу словами Поета, що той портрет «Як я, шалені пише вірші / і рецитує і співа / і замінившись в музику, / портрет співаючи майне».

Могила

*Спочине серце під крилатим кленом,
порине в море трав зелених.*

Антонич

Антонича поховали 8 липня 1937 р.

Олесь Бабій в «Українських вістях» пише: «Антонич уже в могилі. На Янівському кладовищі сумує та могила з звичайним дерев'яним хрестом. Час від часу могилу відвідує родина покійного поета й його Олечка, про яку він написав кілька прегарних поезій. І хтось, хто не забуває Антонича, залишає на його могилі квіти...» (ПМ С. 338).

Це єдина письмова згадка про могилу. Анна Кужельова у листі до М. Неверлого від 24.11.1985 р. повідомила, що «Ольга писала мені якось, що його товариші замовили йому пам'ятник на могилі». Металеві хрести на сусідніх похованнях збереглися до сьогодні. Очевидно, що прихід «перших сов'єтів» у 1939 р., німецько-російська війна і «другі сов'єти» не сприяли побудові якогось тривалішого пам'ятника: після війни німечні батьки не змогли подбати про нього. Львів і Бортятин, до того ж, розділяла прикордонна зона, що обмежувала приїзд до міста.

Наречена Ольга Олійник ще у час війни і опісля зникає зі Львова. Залишалися у місті тета Параскева Волошинович та її син Роман – двоюрідний брат Богдана Ігоря. Але чи залишилися?

Батько Василь Антонич важко переніс смерть Богдана («тяжко перебував синову смерть» – це із роз-

повідей бортятинців у 1987 р.). Не любив гостей, галасу (із спогаду Г. Войціцької, ВРК, С. 344-345). Ще не був старим, але почувався слабим, навіть дуже немічним (зі слів селян). «Прийшов до нас інший священник» (Г. Войціцька), але коли, не уточнила. Можливо, як сотрудник о. Василя. Але за Шематизмом на 1939 р. о. цьому Антонич залишався працювати на парохії. У спискові священників, що прийняли російське православ'я у 1946 р., він не значиться (Матеріали Діяння Собору. – Л., 1946. – С. 32-40). Тому міг бути відсторонений від церкви. Помер у 1947 р., мав 69 років.

Мати Ольга Антонич (з дому Волошинович)

Тетяна Волошинович пише: «На початку Другої світової війни ми довідалися про смерть Богдана Антонича та про життя його матері. Востаннє переказала нам у 1944 році, що перед відступом німецьких військ вона приїде до нас, у Словаччину. На жаль, ми не дочекалися її, ані дальшої вістки не дістали. Правдоподібно, вона не здолала цей шлях» (КВ, С. 96).

Після смерті чоловіка о. Василя матір'ю заопікувалися односельці. Про це довідуємося в «Євшан-зіллі», а згодом і від селянки Г. Войціцької (більше у розділі «Бортятин»). На старість вона осліпла. Цитую «Євшан-зілля»: «Це пояснює нам, чому такою запущеною була могила Богдана Ігоря на Янівському цвинтарі – мати не могла відвідати могилу сина сама, а супроводити її до Львова ніхто з бортятинців не зміг би: щойно після смерті Сталіна було скасовано прикордонну зону, до якої входило і село Бортятин, хоча до кордону з Польщею ще декілька десятків кілометрів. Можемо собі уявити смуток і самотність цієї жінки...».

Бортятинці поставили на спільній могилі батьків поета надгробок дем'янських майстрів – читачі знають його із світлин. На надгробку фотографії молодих батьків поета. На жаль, при створенні Музею у Бортятині не знайшлося світлин з часу перебування у селі.

Не можливо оминати і родини Володимира Волошиновича, дядька поета, на помешканні якого у Львові жив Богдан Ігор Антонич у 1928–1937 рр. Наразі загадковою видається згадка А. Кужельової-Невбаєрової: «Коли Богдан учився в університеті, він мешкав власне у мене і свої титки Волошинович по вул. Городоцькій, 18, щоб бути ближче до університету, а також до різних гуртків, особливо літературного». Де це, власне, «у мене»?

Вуйко Володимир Волошинович – рідний брат матері поета, народився 13.VIII. 1875 р. у с. Липівці Сяноцького повіту. Замешкав від 1908 р. у Львові по вул. Городоцькій, 18. Працював урядовцем, згодом високим фінансовим радником Дирекції пошт у Львові. Був двічі одружений: перший раз із старшою від себе Юліянною, що померла 1920 р., а в 1922 р. – із Параскевою Іванців. 9. VI. 1923 у них народився син Роман. (ЛОДА ф 201, оп. 4а, спр. 3537, С. 210). Не маємо згадок про стосунки його із небожем, окрім того, що Антонич мав окрему кімнату у його помешканні. В. Барагура у розділі «Побутове життя студентів» (С. 43–44) описує різні категорії українських студентів: їхнє соціальне походження й умови життя. Це – «львівська аристократія» («сметанка», «панички») – найтонший прошарок. Дещо більший прошарок – це ті, що жили на провінції недалеко від Львова – не мусили постійно замешкувати у місті, і тільки раз чи двічі на тиждень доїжджали

на виклади. Ще інші жили у крайніх злиднях, але вперто йшли до мети. Найбільшою була група студентів, що серйозно відносилися до своїх обов'язків і мусили жити упродовж цілого академічного року. Вони могли мати матеріальну підтримку з дому і самі ще намагалися «промишляти якимсь заробітком». Перераховує автор і ще інші групи студентів. Безперечно, що Антонич завдяки львівській родині і своїм батькам належав до забезпечених студентів – до першого соціоекономічного прошарку.

Напевно, що стосунки між родинами Волошиновичів і Антоничами були добрі, бо з листа Ольги Антонич довідуємося, що «до нас приїздить Влодя з родиною, бо околиця здорова, залісена – ліса парохіального є до двацять моргів» (КВ, С. 97). Помер В. Волошинович 12 грудня 1935 р. на недугу серця у віці 60-ти років (міський архів Львова, № 206, кн. 2, С. 256). Похований на Янівському цвинтарі (там же). У вересні 2009 р. ми довідалися, де саме. Про це далі.

Тета Параскева, вдова по Волошиновичеві, напевно, відвідувала могилу свого чоловіка, а через півтора року і могилу Антонича. Вона, з дому Іванців, народилася 11 листопада 1896 р. у с. Літиня Дрогобицького повіту. Батько – господар Григорій Іванців, мати Катерина – з роду Лепких, відомої родини, початок якої, як стверджує відомий пошуковець Ярослав Гнатів, напевно, зі села Літиня. Брат матері – Федір Лепкий – доводився хресним батьком відомого вченого у галузі радіозв'язку проф. Юрія Величка. У родинних зв'язках з Іванцівими були і Яцкови (це також – Я. Гнатів). Коли Параскева опинилася у Львові, яку мала освіту, не знаємо, але з листів О. Олійник виглядає інтелігентною особою.

У 1922 р. вийшла заміж уже за вдівця Волошиновича. Цікаво, що свідками на весіллі були радник поштовий Володимир Олійник і студент прав Олександр Олійник. Цікаво з того огляду, що наречена Антонича також була Олійник. (Наразі не вдалося встановити родинних зв'язків між ними. Зрештою, не вони познайомили Поета з Ольгою). Вінчав їх о. Василь Лаба у церкві Юра – відомий згодом як капелан дивізії «Галичина» (ЦДІА, ф. 201, оп. 4а, од. зб. 3532, С. 60).

В. Ласовський згадує: «Вирішальним в його [Антонича] долі (включно до капелюха й краватки) авторитетами були його батьки та тета, в якій він мешкав» (Ми. – Кн. 3. – 1939; ВРК, С. 37). І там же: «Тета приносила сніданок (це був злий день, коли тета зашвидко принесла каву й зашвидко знівечила «сонну екстазу») (ВРК, С. 370). Д. Павличко у «Пісні про незнищимість матерії» пише, що «з усіх жіночих примх знав тільки буркотливість своєї старомодної тети, в якій мусив мешкати» (ВРК, С. 15). Чому «мусив»? Йому поталанило на помешкання і догляд. До того ж ми не знаємо примх. Напевно, Павличко скористався спогадом В. Ласовського про тету й Антонича. У Ласовського: «Обід, пообіднє дрімання із загорненою в хустку головою, вечерея та поворот перед «шпирою»⁶¹ додому («щоб тета не кричала») – це були священні «табу», які порушити та переступити вдалося йому лише з найбільшим зусиллям» (ВРК, С. 374). Наречену Антонича Ольгу Олійник тета дуже любила, як це видно із листів самої Ольги до поета.

Про долю тети згадаємо пізніше.

⁶¹ Шпира (шпера) – час закриття будинку на ніч (Олександр Надрага. Серед львівських парків. – Львів: Піраміда, 2004). Шпира – це і «оплата кам'яничному сторожеві за відкриття вхідної брами» (В. Барагура, С. 51).

Чи могли **приятелі** Антонича після війни припилювати могилу поета?

Всі найближчі друзі, а також його університетські товариші і з Гуртка українців, за незначними винятками, виїхали з України у 1944 році. Напевно так поступив би і Антонич. Ті, що залишилися, боялися або й забули. Анна Кужельова-Невбаєрова у «Жменці спогадів» (ВРК, С. 356) пригадує: «У Кракові повинен бути один із Богданових гімназійних викладачів – відомий український художник Лев Гец, який донедавна викладав у Краківській Мистецькій Академії. Більше не знаю, де живуть його колишні друзі. Це вже доста літ...»

Оце й усі приятелі, що жили близько до Львова, але... за кордоном.

Тимчасовий дерев'яний хрест мусив колись та обвалитися.

Мешканка Львова Ольга Гладун, 1920 р. н., бачила той передвоєнний хрест з табличкою, хто тут лежить (напису не пам'ятає) ще до 50-го року. На могилі знаходила також (між квітами) записку, наче грипс, щось про поета. Опісля вона мусила покинути Львів і виїхати на північ. Інших свідків ми не знайшли.

Уже згадувалося, що батьки не змогли через немічність і заборону перетинати прикордонну зону – приїжджати до Львова. Залишилася тета Параскева та її син Роман, двоюрідний брат Антонича. Але їх сліди у воєнний та повоєнний час зникають (Книга смерті церкви Юра у 1939 р. не реєструє їхньої кончини). Могила В. Волошиновича пропала – ніхто її не доглядав: ні дружина, ні син. Не доглянено також могили Антонича. Роман у 1939-1940 рр. за віком міг бути прикликаний до Червоної Армії, міг загинути у майбутній війні. Але у Книзі пам'яті України Львівської області, Т. 4 (Л.: Пам'ять, 99) прізвище його не

значиться. Звичайно, міг юнак пов'язати своє життя з іншими військовими формаціями: з підпіллям чи з Дивізією «Галичина» – зникнути назавжди з львівського життя. Коли б тета Параскева та її син Роман емігрували на Захід (політичних підстав для цього не мали), то, напевне були б зв'язалися зі своєю родиною у Братіславі, які там постійно мешкали. Анна Кужельова-Невбаєрова у «Жменці спогадів» пише, що у 1936 р., була у своєї тітки Параскеви Волошинич, коли вже помер вуйко Володимир. І Анна, спогад якої датується 1965 р., нічого не згадує про дальшу долю тітки. У той же час пише свій спогад Олександр Волошинич (старший брат матері Антонича): він диктує спомин доньці Тетяні, йому 84 роки. Але ні він, ні Тетяна не обмовилися жодним словом про львівську родину: і братову, і небожа Романа. Наче їх не було. Бо й справді, і у Львові їх нема, виглядає, що не було на Заході. Зрештою, згодом вони обоє могли відвідати могилу чоловіка і батька, привести їх до порядку, поцікавитися і могилою Антонича. Залишається ще така версія: їх повезли на Сибір, де вони загубилися – і не повернулися. І найпевніше вивезли за гарне помешкання у центрі міста з чудовим видом на Святоюрську гору. Документів про них в архівах СБУ нема. Домові книги в міському архіві та жеках Львова за той час не збереглися. Ще була надія на архіви НКВД. Однак і звідти ми отримали відповідь, що інформацією про Волошиничів вони не володіють. Відсутність даних в архівах підтверджує думку, що вони були вивезені без слідства і суду, без ... арешту за прокурорським рішенням. Джерельні бази «Міжнародного Меморіалу» серед 2 млн 614 тис. 978 прізвищ репресованих не фіксують імен тети і двоюрідного брата Антонича. І ось в кінці року (2009) у Пряшеві

виходить збірник «Крилатий вітер. Богдан Ігор Антонич і Словаччина», ласкаво присланий мені п. Іваном Яцканином, де надруковано статтю двоюрідної сестри Антонича Тетяни Волошинич (дочка Олександра Волошинича) «Гнані недолею», де буквально читаємо: «Мій батько Олександр помер у 1971 році майже 90-річним і похований у Братіславі. Його брат Володимир умер у 1936 році у Львові, а його син Роман і з матір'ю загубилися після заняття Львова Червоною Армією, коли всіх жителів міста було виселено на схід перед наступаючою німецькою армією» (С. 96). Отож, наше припущення, на жаль, виявилось правдою (дуже прикро, що в родині Волошиничів у Братіславі не виявилось фотографій львівських Волошиничів). Уточнимо, що Володимир Волошинич помер 12 грудня 1935 р., а вивезти родину «на схід» могли кожного року після 17 вересня 1939 р. – і не конче на початку війни. Як згадує М. Семчишин (С. 67-68), очевидець тих подій, що «під зиму 1939 р. почав відходити із залізничної станції транспорт на Схід з заарештованими чи засудженими, як говорили тоді, «на вивіз» (чи заслання)... За загальними підрахунками, із самого Львова було вивезено до 25 тисяч осіб». На підставі спогадів Уляни Любович, Анни Гошко-Кіт, Лідії Лемик, Івана Мамчура та багатьох інших можемо уявити картину вивозу: воронок вночі часто із надписом «Хліб», хвилини на збір, відразу поїзд із вагонами-телятниками чи й гіршими. Не тільки приниження, муки, холод, голод, хвороби, але й смерть у дорозі чи на голому місці у кінці етапу. Ще одна трагедія української родини. Тоді пропала бібліотека поета, особисті речі, можливо ще щось із його архіву. Щастя, що якусь частину архіву вивезли приятелі Антонича за кордон – «редактори мали до 500 сторінок рукописів

поета і 59 машинопису "Довбуша"» (див. ЗТ). А ще інша опинилася в Національному музеї, що згодом дісталася Бібліотеці АНУ ім. В. Стефаника. Коли було передано Національному музеєві, не вдалося встановити, але це сталося ще до війни.

Цікаво, що згадана стаття Тетяни Волошинович передрукована з «Нового життя» від 1966 (№ 51-52) і продовжує родини Волошиновичів можна було довідатися значно швидше, якби був певний центр (музей, кабінет, кафедра, нова бібліографія), пов'язаний з іменем поета. Мої пошуки родини Параскеви Іванців у Літині та Дрогобичі не принесли успіху (молодші з того роду не чули про таку родичку).

На початок 60-х ім'я Антонича та його поезія стали відомими у Львові. Як розповідає Микола Петренко, він із Володимиром Лучуком читали Антонича у старшого письменника Андрія Волощука. А нам позичив «Зелене євангеліє» наш приятель львів'янин Омелян Нестайко. Згодом я також спричинився до популяризації Поета, таємно виносячи на день-два довоєнні видання поета з бібліотеки Львівського обласного державного архіву, в якому працював із 1962 р. (про це згадує М. Ільницький у книжці «У вирі шістдесятницького руху», Л.: Каменяр, 2003, С. 18). Зі створенням у Львові Клубу творчої молоді (кінець 1963) з ініціативи Ірини Калинець за її сценарієм (М. Ільницький, там же) відбувся в Будинку актора вечір Антонича, на якому вона ж запропонувала піти на могилу поета. Але куди? Михайло Рудницький сказав, що не був на похороні і не знає, де вона. На щастя, від Ірини Вільде довідалися, що поет похований на 4 полі Янівського цвинтаря. На кладовище прийшло чимало ентузіастів, але пошуки були безрезультатними. І тільки завдяки книгам реєстрації похоронів, що були у канцелярії цвинтаря (зго-

дом їх забрали до міського архіву) встановлено номер могили Антонича, але цього виявилось замало: не стільки нумерація, якої майже не збереглося на хрестах, як прізвища сусідніх похованих небіжчиків дали нам можливість визначити місце заховання Антонича. Видолинка, засипана листям, й молода акація. Ми прийшли вчасно: адже на цьому місці могли вже когось перезаховати. Негайно, можливо, що й на другий день, я вкопав звичайного дерев'яного хреста побіля дерева і прибав табличку овальної форми, яку знайшов в архіві, де працював, написавши:

Богдан Ігор Антонич
(1909-1937)
Поет

І цей хрест увійшов до історії. Василь Назарук, науковець з Польщі, згодом написав: «По нинішній день згадую хвилини невисловленого хвилювання, які пережив у студентські роки спільно зі своїми львівськими друзями, по довгих пошуках опинившись біля невеличкого горбка поетової могили зі скромненьким хрестом у головах і кущем квітучої акації. Природа, з якою він так пристрасно еднався всіма глибинами поетичного чуття, наче відповідаючи слухняно на виклики свого співця-деміурга, передчасно його пригорнула» (ВРК, С. 292).

Пані Ольга Гладун згадує, що після повернення з російської півночі у 60-х ходила на могилу Ольги Басараб. До людей, які там зібралися, підійшла молода особа у вишиванці і запропонувала показати їм могилу видатного поета Антонича. Це була Ірина Калинець. Там вже був інший хрест. О. Гладун відтоді знову ходить на його могилу, які б там надмогильні пам'ятники не стояли.

Згодом я поміняв хрест на кращий, але також дерев'яний, і додатково на сусідньому порожньому місці побіля могили поета встановив ще одного хреста з написом «Марта Антонич». Насправді, такої особи не існувало, але мені подобалося це ім'я. Треба було зберегти більшу площу на майбутній триваліший надгробок. Художник Олег Мінько вже омріявав його вигляд. У 1964 р., шукаючи могилу Антонича, нам прізвище Волошинович нічого не промовляло. Воно появляється для нас із виходом прашівського видання у 1966 р. Тому могили з таким прізвищем у цвинтарних книгах ми не шукали і не фіксували.

Але при цільовому пошукові могили вуйка Антонича у вересні 2009 р. (у сподіванні, що та могила існує і що до неї могла бути підзахована його дружина Параскева, що пропала безвісти) я ... потрапив на місце поховання Антонича. (Архівний відділ Міської ради, ф. 429, оп. 1, спр. 6; спр. 35). Ось і вона – «Марта Антонич». Поета-небожа заховали поруч вуйка. Отож, напередодні столітнього ювілею поета ми довідуємося, що він спочиває не сам. Про це сповіщає тепер така табличка: «Володимир Волошинович дядько Поета (1875–1935). Його дружина Параскева (1896 – ?) і син Роман (1923 – ?) пропали безвісти, вивезені на Сибір». Посприяв її встановленню урядовець Міської ради Василь Косів.

У 1974 р., коли ми з Іриною були далеко від Львова та й України, як засвідчує науковець Львівської політехніки Орест Івахів, група молоді, що гуртувалася в хорі «Гомін» та й багато інших громадян, а також мирян із Успенської церкви склалися і організували спорудження нового тривалішого пам'ятника. На високому цементному п'єдесталі була вмурована таблиця:

Богдан Ігор Антонич
поет
1909-1937

*Дорогу нам не стелять тільки рожі,
Навпроти віє вітер степовий.
На скелі пнемось гострі не пригожі.**

Зверху мальтійський хрест. Правда, ми хотіли, щоб пам'ятник на могилі Антонича був таким, як на стрілецькому, тоді знищеному, меморіалі. Львівське громадянство, яке приходило на Зелені свята до стрілецьких могил у 60-х, знало і про могилу Антонича: ми вели постійно людей до поета аж до нашого арешту в 1972 р.

З нагоди 50-річчя смерті Антонича я з Романом Фіголем на підставі спогаду Анни Кужельової, поміщеного у книзі: «Богдан Ігор Антонич. Перстені молодості». – Братіслава, 1966. – С. 308-309, довідника перейменувань вулиць, виданого для службового користування Львівським обласним архівом та опитів мешканців сусіднього будинку, віднайшли той дім – Городоцька (тоді Першотравнева), 50. Полька-вчителька, що мешкала в № 52, запам'ятала, як виносили тіло українського поета у 1937 р. із дому № 50 (тоді 18) із вулиці Городоцької. «Відчинена широка брама, закрите шторою вікно Богданової кімнати...» (О. Керч. Альбатроси, С. 67). Кімнати з прекрасним видом на собор Юра. Вікно на другому (теперішньому) поверсі, бо листи до Антонича адресувалися: Городоцька 18 I – I-означало «перше п'єнтро» (архів Антонича). Про те, що Антонич мав свою кімнату, ще свідчить й А. Кужельова: «Крім обіду, вечері та сніданку перебував або в своїм покої, або ходив на літературний гурток» (ВРК, С. 355).

С. Гординський, перебуваючи у Львові в 1992 р., підтвердив, що це цей будинок – дім з «амурчиками» над входовою брамою. Але далі, відшукуючи помешкання поета, він пише так: «Я повів усіх відразу на подвір'я будинку, де праворуч були малі прибудівлі з кількома двокімнатними мешканнями. Саме в першій з них жив поет, винаймаючи маленьку кімнатку у якоїсь чорно одягнутої бабусі» (С. Гординський. На переломі епох, С. 470).

Думаю, що Гординський помилився. Австрійська будівля, фасад якої виходить 5 вікнами на Городецьку, в подвір'ї ніяких прибудов не було. Не міг високопоставлений у ті часи урядовець мати дві маленькі кімнатки, одну з яких віддав небожеві, а в другій жив із дружиною і сином. І хто така в чорно одягнена бабуся? Тета Волошинович на час смерті Антонича мала 40 років.

Між іншим, в «Альбатросах» поетовим гостям каву подавала служниця (С. 18).

Ще раз звернуся до роману «Альбатроси»: «[Антонич] живе в своїй тітці навпроти собору Юра. З його вікна широкий вид на святоюрські сади. Та чи дивиться він колись у вікно? В кімнаті велика шафа з книжками... Святий Юр стояв у заграві заходячого сонця, майже такий, яким малює його «старий» [О. Новаківський] (О. Керч, С. 17-18). І далі: «А вже була десята година. Година «шпири». Треба було йти, бо тітка вже давно заснула, а сторожиха тільки чекає запізнених, щоб заплатили... Ми вийшли навшпиньки через тітчину кухню у темний безконечний коридор і опинилися на заснулій вулиці. Ще оглянулися з того боку на Богданове вікно, яке запалало темним світлом на тлі темної кам'яниці, але й воно раптом згасло ...» (С. 19).

Співставляючи усе це із планом будинку (I piano), ч. 18, який знаходиться в ЛОДА, коли цей поверх (теперішній другий) не було переділено на дві різні квартири, констатуємо, що цей поверх був одним помешканням, п'ять вікон якого на фасаді виходили на вул. Городецьку. І довга вузька середня кімната з вікном на Святоюрський сад і гору власне через середнє (третє) вікно над балкончиком була Антоничевою (див. світлину і план).

Після громадянської панакхиди 6 липня 1987 (детальний опис якої зробив Іван Гречко, рукопис зберігається у нього), яку ми zorganizували на могилі Антонича, громада підійшла до того будинку. У Гречка: «У 20.45 почали розходитися [із цвинтаря]. Багато молоді пішло ще на Городецьку 50 під будинок, де жив Антонич. Розказували мені потім, що як тільки вони повиходили з брами того будинку і почали розходитися, під'їхало аж 5 міліцейських машин і почали розглядатися і всі в подвір'я пішли. Може, хтось потелефонував...» (З рукопису). Звичайно, влада чи міліція ще не знали, що в цьому домі мешкав поет. Їх зацікавив незрозумілий гурт. Але вже через два роки Товариство охорони історичних пам'яток, яку очолював невтомний Ігор Кудин, встановило пам'ятну таблицю, яку маємо й понині. На жаль, крамничка поруч неї, яка могла стати «Книгарнею ім. Антонича», продана міською владою приватній фірмі «Формула успіху», хоч влада була заздальгідь попереджена громадськістю про наближення ювілею, зяє брудними вікнами не тільки до цієї дати, а й до сьогодні (січень 2011). Автори таблиці: Микола Посікіра та Михайло Федик.

Про те, що влітку 1987 р. Ірина Калинець разом із Валентином Стецюком (пошукова група культурологічного альманаху «Євшан-зілля») «відкрила»

с. Бортятин, де жили батьки Антонича від 1927 р., ми вже вище згадували. Їхні відвідини – перші, що мали мету довідатися про родину Антонича та й про нього. Вражіння від поїздки були поміщені в «Євшан-зіллі», ч. 1 (Ірина Калинець. «Антонич теж з Бортятини», див. ще «Аромат Євшан-зілля», К.: Стилос, 2008. – С. 506-510).

На громадянській панахиді 6 липня 1987 р. зародилася думка про відзначення пам'яті поета на день його народження щорічно 5 жовтня, але вже не на цвинтарі. І було вирішено зібратися біля пам'ятника С. Тудорові, бо в центрі, та й письменник-комуніст зумів знайти добрі слова у некролозі про Антонича.

Євшанівці таки zorganizували 4 жовтня того ж року цей поетичний фестиваль поезії та пісні без згоди офіційної влади. Про цей перший революційний захід у Львові зафіксовано в «Євшан-зіллі» (ч. 1) та у моїй книжечці «Про декого, про дещо» (Л.: Друкарські куншти, 2007. – С. 139 «Євшан-зілля Ірини Калинець»). У звіті начальника управління КГБ по Львівській області напевно навмисне подана занижена кількість присутніх на фестивалі. До того ж неправдиво вказано, з чієї ініціативи відбулася ця акція, до якої Клуб молодих учених не мав відношення. Шкода, що ця акція не стала традицією – наступного року, проведена з ініціативи Товариства Лева, вона не закріпилася. Та у 1994 р. засновується у Львові премія «Привітання життя» ім. Б. І. Антонича, що існує до сьогодні. Вручення премій та презентація збірок переможців і збірників учасників конкурсу переважно відбувалися на вечорах, присвячених Поетові у день його народження. До сьогодні я входжу до журі цього конкурсу, інші члени – львівські письменники – змінювалися. Постійний організатор цих акцій – директор видавництва «Каменярь» Дмитро Сапіга.

Пам'ятник роботи Теодозії Бриж було встановлено в 1989 р. Символічне навершя було знищене вандалами-мисливцями за бронзою в 2003 р. У післямові до книги Л. Стефановської «Антонич. Антиномії» (Київ, 2006) написано, що було відпиляно бронзову голову поета(?!). Відновлено пам'ятник у 2008 р. художником Євгеном Безніском. Шкода, що такі важкі підходи до самої могили, але пропозиція Д. Павличка про перенесення праху Антонича на Личаків львів'янами категорично не сприймаються.

Перебуваючи у Львові, в 1992 р. Святослав Гординський поділився враженнями від пам'ятника на могилі – ними закінчу цей розділ:

«Ми оглянули ще кілька могил моїх покійних приятелів і знайомих та поїхали на Янівське кладовище на могилу Антонича. Вона прикрашена справді мистецькою абстрактною скульптурою Теодозії Бриж, яка, одначе, викликає запит про те, чи і наскільки вона, та скульптура, має зв'язок з творчістю поета, яка розвивалася на широкій базі від християнських до біологічних і космогонічних елементів» (На переломі епох. – Л.: Світ, 2004. – С. 461).

Наречена

(подано у послідовності пошуків)

Для Олечки

*Послухай: б'є весільний бубон
і клени клоняться, мов пави.
В твоє волосся, моя любя,
заплівся місяць кучерявий*

Антонич

Наречена Ольга Олійник – авторка кількох спогадів, добірки «Висловлювання товаришів по перу про Богдана Ігоря-Антонича» (ПМ, С. 341-346), одна із упорядників двох посмертних збірок поета; збереглося дев'ять листів до коханого⁶², про них (ті, які збереглися, а може й про інші) ми можемо дізнатися з епізоду-розмови Антонича з приятелем Володимиром Гаврилкою в романі О. Керч «Альбатроси» (С. 27-28). Персонаж твору розповідає: «Не хотілося мені читати чужого листа. Моя цікавість так далеко ніколи не сягала. [...] Я читав, читав і моє тіло почало оббігати дрібненькі дрижаки. Я тремтів, лист дрижав у моїх руках. Це був майстерно написаний любовний лист. Чи він був гарний? Чи слова, так дбайливо й функціонально підібрані, були щирі? Не знаю. Мені було ясне одно: це була очевидна чистісенька література. Мене обдавало холодом перед силою людської мови, що так влучно, так досконало віддавала інтимні почування. Перед моїми очима з'являлася постать авторки [...] Коли в першому листі дівчина писала

⁶² В архіві Антонича у ЛННБУ ім. В. Стефаника. Оpubліковано: Дзвін. – 2009. – № 9-10. – С. 102-112 (публікація і передмова Д. Ільницького).

про свою любов, не обминаючи для красномовності досить вишуканих епітетів, то другий лист – це була повинь інтимностей, що плівла до якогось катастрофічного кінця. Недаром при самому кінці був легенький натяк на якесь нещастя, що мало б охопити її, а з нею і його. Третій лист, що його Богдан кинув на стіл, був зовсім простий – прохання допомогти. Я відклав листа, вражений марним закінченням гарно закрашеного мистецького твору, і сидів мовчки, як і він».

Про Ольгу Олійник знаємо не дуже багато. З листів до Антонича довідуємося, що була без мами, але коли саме поховали маму у Рекшині біля Бережан ще не знаємо. «Завтра буду в Рекшині... опраляти-му гріб моєї Мамці... Як тяжко, як гірко жити без неї» (лист 8). В іншому місці нарікає на свою сирітську долю: «Певно, що не сподіваєшся, що моя дійсність є по-«мачушиному» добра... В кого є близькі рідні – родичі, брати, сестра, то ще й добре йому... а в мене нікого. Мною ніхто не журиться. Я сама» (лист 4). «Як раз у раз мені доводиться переходити то, що іншим людям і не присниться ніколи. Моя доля більш жорстока, чим Ти думаєш» (лист 5). Її делікатний натяк у листі до Антонича про те, що батько був п'яний, можливо і пияк, у жорстокий спосіб підсилений у романі О. Керч у сцені, де дівчина піднімає із землі п'яного батька в Єзуїтському парку (С. 25-26). Батько на час листування Ольги з Антоничем (1935-1936) жив у с. Добромірка Збаразького повіту, звідки й походив. Із Шематизму УГКЦ та архіву (ЛЮДА, ф. 21, оп. 5, спр. 1011, С. 135) довідуємося, що дідусь Ольги Петро Олійник – рільник, що ще один його син Павло був священником на парохії у селі Тростянець Золочівського повіту, де гостила Ольга. Знайшлася згадка про стрийка Павла і від 1947 р. – він був у таборі переміщених у Німеччині.

Пані Ольга Гладун дещо прояснила ситуацію: батько Ольги був учителем. Зрештою, у листі Ольги читаємо: «Тато дістав частину мешканевого задатку» (лист 4) – обов'язкової вчительської оплати за помешкання. Це дало нам підставу звернутися до Шематизмів Королівства Галичини і Лодомерії [Володимирії], де у списках вчителів зазначено, що Петро Олійник після закінчення вчительської семінарії від 1910 р. вчителює у Рекшині. У «Списку вчителів [...] і шкіл у Львівській шкільній окрузі» За 1924 р. у Рекшині значиться Олійник Іван (Ян), 1881 р.н., греко-католик, українець (русин), одружений. Отож, Петро чи Іван? У цій селі поховано її маму, ім'я та прізвище якої нам ще не відомі. У повідомленні про смерть самої О. Олійник у «Нашому слові» (Варшава) сказано, що це сталося 13 січня 1986 р. на 77 році життя. Отож, народилася наречена Антонича в 1909 р. – тоді, коли й Антонич. Сподіваємося уточнити дату: день і місяць.

Пані Гладун також підтвердила, що Ольга вчилася в гімназії. Про це ми знаємо і зі спогаду Миколи Колесси (ВРК, С. 354): він познайомився з Антоничем 18 грудня 1936 р. завдяки своїй дружині, що запросила поета до Колесс разом із Ольгою Олійник – своєю гімназіальною товаришкою з Тернополя. Надія Кливак (у заміжжі Колесса) закінчила гімназію у Тернополі 1929 р., де вчилася два останні роки. Знаємо, що народилася 1911 р., пішла до школи на два роки швидше. Якщо вони були однокласниками, то Ольга Олійник закінчила школу в 1929 р. Але на трьох шкільних світлинах Надії Кливак серед гімназисток у класі, а також пластунок, Ольгу нам не вдалося пізнати. Знана нам фотографія нареченої Антонича, напевне, подарована самою Олійник Миколі Неверлі для Пряшівського видання: вона

мандрує з книги до книги. Додати ще інше фото Ольги Олійник на разі не вдалося. Єдиний опис, як виглядала наречена Антонича знаходимо у кількох місцях роману О. Керч: там вона змальована захопленими очима Володимира Гаврилюка, не вірити у цю охудожену версію підстав немає: вона «могла б бути моделлю для Моділіяні».

Пані Гладун ще повідомила, що Ольга не могла влаштуватися на вчительську посаду: українцям за Польщі це було майже неможливо. Батько хотів віддати її до Тернополя на курси до трикотарні (трикотажної майстерні чи фабрики), Ольга ж воліла піти на «моднарські» курси або на курси медичних сестер до Варшави, але не могла це здійснити через брак коштів. Спроби пошуків роботи чи додаткового навчання виповнюють її листи до Антонича. Словом, роки 1935 – 1936 – час невизначеності з цього огляду. Як пригадає пані Гладун (а їй тоді було 14 чи 15 років), у її родинному осібняку по вул. Ванди, 1 (тепер Щекавицька, того будинку вже нема) недовго замешкувала Ольга Олійник – вона наче тоді була на «моднарських» курсах, тобто вчилася шити капелюшки. До неї приїжджала молодша двоюрідна сестра Марійка – дочка стрийка Павла.

На підставі спогадів та листів Ольги Олійник можемо ствердити, що маємо до справи з розумною, інтелегентною особою, з тонким мистецьким смаком і до поезії, музики, чутливою до природи, з багатою та вразливою душею (див. передмову до опублікованих листів Данилом Ільницьким у журн. «Дзвін», ч. 9-10, 2009, С. 102-104). Святослав Гординський у своїй же передмові до «Зібраних творів» Антонича (С. 14) називає Ольгу «дівчиною немалої культури, яка захоплювалася його творчістю і, посередньо, мала на неї чималий вплив».

Життя її було доволі шорстке. Навіть вирватися зі свого Поділля до Львова до нареченого було складно: нелегкі були стосунки з батьком. Позналилися з Антоничем (це із її спогаду – ВРК, С. 354) влітку 1934 р. Правда, каварні «Оаза», де начебто відбулася перша зустріч, на вул. Руській не існувало. Хіба українська цукерня «Фортуна нова». Зрештою, це не суттєво. У листі до Євгена Юлія Пеленського від 22 липня 1934 р. Антонич пише: «Я аж досі сидів у Львові та непотрібне витратив час на всякі «сходи-ни» та інші «організаційні» справи, [можливо, редакційних «Дажбога»]. За цих півтори місяця був би на селі написав не один новий вірш, тут неповстало зовсім нічого нового. Знеохочений, лютий за змарнований час, виїжджаю вкінці на днях до себе на село. Вже біля 20 серпня буду знов у Львові» (ПЗТ, С. 717). То ж нарікання Антонича на зовсім згаєний час даремні – деś тоді і відбулося знайомство з О. О. Випадало б, щоб закоханий поет влітку-восени того року залишив поезії, присвячені коханій. Однак у збірці «Книга Лева» нема дат під віршами. Тільки в «Зеленій євангелії» є поезії, написані для О. О. і вже датовані весною 1935 року. Можливо, доречно навести цитату із дослідження Ореста Зілінського «Дім за зорею» з цього приводу: «В поетичному образі жінки переважає програмова ідеалізація, нехай і блискуча з художнього розгляду, над живим хвилюванням душі, що примушує запитувати й розгадувати. Тільки вірші з березня-квітня 1935 р. та з весни наступного свідчать про еротичний вигук, якому самодостатню красу ідеалізації помножує певна міра інтимного тепла, конкретного пожадання спільності. Але це тільки епізод» (ВРК, С. 94-95). Поет знайомить Ольгу зі своєю тетою Параскевою Волошинович. У листі (б/д, ч. 5) вона бідкається на вістку від Антонича, що

тета балакала вже з батьками поета про неї і ті «невдоволені з матеріальної сторінки» і що мама Антонича не хоче глибше поцікавитися життям дівчини. У листі (№ 7) від 2 вересня 1936 р.: «Твоїх родичів розумію – і цілком не дивуюся їхньому поступованню. Добре, що колись наше подружжя не буде несподіванкою. Уникнуть колись розчарування, що їх «невістка» буде небагата». Але згодом у спогаді «Забутий поет Лемківщини» пише із виrozumінням: «Правдивим щастям для них [батьків] був єдиний син. Нічого дивного, що для свого одинака хотіли запевнити якнайкращу майбутність» (ВРК, С. 358). З цього ж спогаду довідуємося, напр., про дитячі літа Богдана: все-таки батьки спілкувалися щиро з Ольгою («До речі, слід згадати, як батьки Богдана оповідали мені про його дитячі літа». Це унікально цінна інформація).

Ольга дуже прихильно згадує у листах тету Волошинович – тут їй пощастило! Після похорону нареченого Ольга гостила в Бортятині у батьків покійного поета, але вони не конче потребували її присутності після трагедії. Вона їде на працю (яку?) до Сокалю (Г. Войціцька, ВРК, С. 344-345). У Сокалі тоді парохом був Михайло Олійник, можливо, ще якийсь родич Ольги.

Ольга Олійник разом із Славою і Володимиром Ласовськими зредагували та видали в 1938 р. «Зелену Євангелію» та «Ротації». Гординський зазначає, що «заплановані на 1938 р. дві нові збірки [...] були видані вже посмертно. Обі ці збірки були опрацьовані на основі авторових рукописів» (ЗТ, С. 14). Між іншим, у першій – є присвята «для Олечки» у вірші «Весільна», датованому 12 березня 1935 р. Цю збірку поет збирався присвятити Ользі, однак цього не сталося, можливо, зі скромності самої Ольги при виданні книжки, але про такий намір поета вона згадує

у спогаді. У некролозі «Пам'яті Володимира Ласовського» Володимир Гаврилюк – обидва приятелі Антонича, що опинилися на еміграції – пише: «Несподівана смерть відданого друга поета Антонича була для покійного [Ласовського] не тільки трагічним переживанням, але й пов'язана з відповідальністю за літературну спадщину поета» («Володимир Ласовський», С. 24). Це стосується й Ольги Олійник. До загальної редакції посмертних книг також приклався Є. Пеленський. Отож, для праці над цими виданнями вона мусила приїжджати до Львова, де зупинятися (не виключено, що у тети Антонича на Городоцькій). Тоді ж В. Ласовський малює портрет поета у повний зріст, що був виставлений на персональній виставці мистця у Львові в Національному музеї в 1939 р. ще, розуміється, до війни, а для «Зеленого Євангелія» подає погрудний портрет поета, на жаль, у чорно-білому варіанті. Його передрукують у пражському виданні 1966 р., а також у американському 1967 р. Доля цього портрету невідома, бо в альбомі «Володимир Ласовський» він не значиться. Про життя згаданих вище товаришів Антонича знаємо. А от що було з колишньою нареченою поета – наразі мало. Перша її з'ява після війни відбулася на сторінках «Українського календаря «1963», у Варшаві – спогад про Антонича «Забутий поет Лемківщини». Це був її другий спогад, перший – «Надгробок на могилі щастя. (Біографія)» опублікований у журналі «МИ» (Варшава, 1939, ч. 3). У календарі Ольга друкується під прізвищем Ксенжопольська. Про це згадує Лев Гец у 1965 р. (ПМ, 306): «Вона має і листи Б. І. Антонича». Друга з'ява: це та сама стаття, але у виданні творів Антонича у книзі «Перстені молодості» (Прага, 1966). Упорядник видання Микола Неверлий вкінці книжки пише: «Особливу

щирю подяку складає впорядник Вп. Ользі Олійник-Ксенжопольській, яка проживає тепер в Холмі (Польща) та від якої він одержав деякі твори, фотографії й т. д. Б. І. Антонича». До «Українського календаря» у Варшаві, аби щось довідатись, я вдався запізною.

Третя з'ява. З інтерв'ю Миколи Ільницького у газ. «Україна молода» (3 жовтня 2009): «Його [Антонича] наречена Ольга Олійник. Я з нею був знайомий. Це сталося випадково, у 1965 р., коли працював у журналі «Жовтень». До мене підійшла старша жінка, якраз тоді вона написала спогад «Забутий поет Лемківщини» про Антонича в «Українському календарі» в Польщі. Вона нічого особливого не розказала». Не знаємо, чи тоді вона відвідала могилу Антонича. Але про зустріч у журналі пише сама О. О. у листі до М. Неверлого від 13 жовтня 1966 р.: «Будучи в редакції «Жовтень» і говорячи на тему Вашого видання (тільки дві книжки у Львові), всі були дуже цікаві хоча переглянути книжку. Редакція «Жовтень» з належним узнанням, пошаною, а навіть любов'ю відноситься до поезій і взагалі до спадщини поета. Просили мене, щоби роздобути хоча 2-3 примірники для них. Для правдивих і щирих поклонників поезії Богдана. [...] Тепер я одержала листа зі Львова і пересилаю Вам. Будь ласка, поруште, як то говорить, всі спружини, щоби здобути хоча 2 примірники «Перстені молодості» Я маю тільки один і не можу віддати, хоч знаю, що в УРСР вони конечно потрібні». На жаль, цього листа не маємо. В іншому листі вона згадує, що була на Тернопільщині і помістила в місцевій газеті статтю про Антонича (див. наші Додатки).

Четверта з'ява. Журналістка з Варшави п. Марія Паньків на моє прохання відшукала в «Нашому слові» (Варшава) повідомлення про смерть Оль-

ги Олійник у Холмі. Повне оповіщення звучить так: «З великим сумом сповіщаємо, що 13 січня 1986 р. на 77 році життя у Холмі померла Ольга Олійник-Ксенжопольська – вірна подруга молодечих років поета Богдана Антонича, що надихала його музу до злетів на вершини поетичної творчості. Чоловікові та сім'ї Покійної висловлюємо щирі слова співчуття та єднаймося у добрій пам'яті про неї. Редакційний колектив НС».

Тадей Карабович, письменник із Польщі, повідомляє, що телефонний довідник у Холмі не фіксує прізвища Ксенжопольський/-а.

П'ята з'ява. «Суботня пошта» від 8 жовтня 2009 р. подає від Івана Лучука таку вість: «Коли я влітку 1988 року цілий місяць провів у Словаччині (у своїй приватній українознавчій експедиції), то кілька днів у Пряшеві прожив дома у пані Поповцової, яка з юності товаришувала (навіть вчилися разом) з Ольгою Олійник, нареченою Антонича. Вона розповіла мені таку історію. Коли Ольга вийшла заміж за поляка Ксенжопольського, то вже після війни, коли вони жили в Холмі, її шлюбний чоловік на свято 1 травня, коли напивався, то під час демонстрації міжнародної солідарності трудящих (мабуть, їхні вікна виходили на центральний проспект) із лайкою викидав через вікно видання Антонича, підписані нареченій. Ольга їх збирала та приносила назад. Саме, коли напивався, і саме під час першотравневої демонстрації. Я попросив пані Поповцеву це письмово мені підтвердити у листі, але вона якось оптично уникнула цього». Можливо, тут якась плутанина, пов'язана із назвою вулиці, де мешкали Ксенжопольські, а саме Першого мая, а не конче із сяткуванням першого травня.

І ось минуло пів року від виходу першого видання нашої книжки, мені прийшов лист від проф. Ми-

коли Мушинки з відгуком на неї (12 грудня 2010). І є там місце, що стосується Ярослави Поповець, яке дозволю собі навести: «Цікаво зазначити, що Ольга Ксенжопольська була співкласницею і близькою подругою Ярослави Поповець. Вони навіть сиділи у спільній парті. Після війни вони листувалися, а деє на початку 70-х років, будучи вже пенсіонеркою, на запрошення Ярослави Ольга приїхала у Пряшів і кілька тижнів жила на її квартирі. Як згадує дочка пані Ярослави Мирослава Пасок, «бабусі весь час розмовляли між собою пошепки, а коли я, будучи дитиною, заглянула в їхню кімнату, гнали мене геть, щоб я не чула їхню розмову». На думку сина пані Ярослави д-ра Ярослава, який теж зустрічався з Ольгою, вона раніше належала до української націоналістичної організації і після війни вийшла заміж за поляка, щоб не бути депортованою в Радянський Союз або в західну Польщу. На жаль, листи Ольги до Ярослави не збереглися. Їх спалив онук Ярослави разом з іншими рукописами бабусі, успадкувавши її квартиру».

У кінці 2009 р. листопада я отримую листа від Юрія Гаврилюка, що пише: «з приємністю сповіщаю, що дещо знаю про джерельні матеріали, друковані, які з'ясовують деякі моменти долі О. О. воєнного часу, коли тікаючи перед першими советами опинилася вона на Холмщині, де вчителювала, а після війни жила в Грубешеві, згодом у Холмі».

Одне з тих джерел: Депортації. Західні землі України кінця 30-х – поч. 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. – Т. 3. – Л., 1996 р. Саме зі спогадів о. Дам'яна Богуна довідуємося, де саме вчителювала О. О. Називаються два села на Грубешівщині (повіт): Ласків і Терятин. Але як і чому вона туди потрапила, невідомо. У Терятині жила вона на помешканні ще

з однією переселенкою з Луцька – Тетяною. Можливо, теж учителькою. Після встановлення німецько-російського кордону 1939 р. чимало галичан (та й волинян) присвятили себе освітянській та культурницькій праці на етнічних українських територіях на німецькому боці. Тут зустрічаємо й О. О. Також довідуємось з цього спогаду (зі слів самої О. О.), що була на учительським курсі у Холмі. У Терятині в кінці травня 1944 р. вона зустрілася з Іваном Огієнком, тодішнім єпископом Іларіоном. Про це згодом підтвердила сама О. О. у листі до Огієнка, що був поміщений у журналі «Віра і Культура» (1957, ч. 2). У листі буквально так: «Хочу Вам пригадатися, бо я мала щастя пізнати Вас особисто. Це було в Терятині Грубешівського повіту. Там була велика церковна урочистість, на яку Ви приїхали з Холма, і на Вашу честь відбулося скромне, але щире прийняття у о. Широцького. Пригадуєте? Тоді, власне, я мала щастя сидіти поруч Вас біля стола, і ми багато говорили про Богдана Ігоря Антонича і про його поетичну творчість. Цієї розмови до смерті не забуду, бо від цілого ряду літ ані перед тим, ані потім, – з ніким подібної не вела».

Отець Богун на підставі розповіді О. О. згадує про конфліктні розмови з колишнім сотником УНР Романченком та й іншими про галичан. Це непокоїло О. О. Вона відповіла сотникові: «То ви кажете, що стільки хлопців погинули по тюрмах, на шибеницях не за Україну, але за Львів? Я перший раз це чую. Мене виховали так, що може нас всіх в Галичині не стати, може Львів запастися, але Україна мусить бути. Київ для нас був тією зіркою, що світив нашим надіям серед темряви ночі». І, як підкреслює о. Дем'ян Богун, це випадок не поодинокий. З іншого подібного епізоду, якого не описуватимемо, довіду-

ємося, що вчителька О. О. у Ласкові приводила дітей до церкви, а по Службі Божій просила священника на обід. От стільки про її вчителювання довідуємося від о. Богуна (С. 167-168).

Зі спогаду Гурія Бухала зі села Косинь дізнаємося цікавий факт. Він у вересні 1942 р. вступив до першого класу Холмської державної гімназії з українською мовою навчання і там його навчали Бабій, Макаренко, Тарасенко, Антонич, Цар (С. 149). Жодного іншого Антонича не могло бути. Напевно, наречену Антонича Ольгу Олійник він через кілька десятиліть називав саме так. Правда, вона недовго була в гімназії, бо о. Богун називає інші (сільські) школи.

Юрій Гаврилюк доречно поправляє мене, що першою з'явою О. О. після війни був не «Український календар 1963», а її статті в Канаді в Огієнківських («окологієнкових») виданнях 1950–1960-х рр. Про ці канадські публікації О. О. пише Євгенія Сохацька, професор Кам'янець-Подільського університету ім. Івана Огієнка (газета «День», ч.ч. 4 і 9 за січень 2009). Однак у тих статтях, окрім вже процитованого місця про зустріч з Огієнком у с. Терятині, біографічних моментів із життя О. О. не знаходимо.

Це може бути шостою з'явою.

Сьома з'ява. У книзі Петра Шкраб'юка «Виноградник Господній» (Л.: «Місіонер», 1995. – С. 125-129) є цілий розділ «Богдан Ігор Антонич», з якого довідуємося, що священник Йосиф Кладочний був приятелем Антонича та його нареченої. У березні 1976 р. він отримав відповідь на свій лист до О. О. з Холму. Лист від Ольги майже повністю подано у книзі, окрім одного абзацу (як пише Шкраб'юк, «він стосується суто домашніх справ Ольги»). Йдеться про її родинний клопіт із хворим свекром, але для батьків чоловіка знаходить добре слово, що були їй як рідні). Правда,

з листа можна довідатися не тільки, як творив поет, але й про те, що родичі Антонича (себто батьки) дали гроші на «Зелену Євангелію». Сама ж О. О. готувала поезії до друку з чорновиків («бруднопису») і уклала разом із Є. Ю. Пеленським збірку на взірєць «Книги Лева». Власне видавничою справою займався Пеленський. В Олійник зберігалася кореспонденція з останнім з того часу. Цікавий у листі ще такий момент: Антонич читав нові поезії Ласовським, радився навіть щодо окремих слів чи образів з ними. Але коли в його житті появилася О. О., то їй також довірялося це перше читання. «І немов навіть тінь заздрости появилася у Ласовського [пише Ольга]. Говорив до мене: «Олю, ти забрала нам Богдана». Про такий спосіб ознайомлення з новими поезіями в Антонича довідемося і з роману Оксани Керч. До речі, Ольга у листі до о. Кладочного обурюється спогадами «якоїсь» Оксани Керч у газеті «Свобода» в 1976 р. під назвою «Далекий світ», не підозрюючи, що це її товаришка із 30-х, дружина Ласовського – Ярослава (Славця) Гаращак, яка на еміграції прибрала собі псевдонім. Виглядає, що до 1976 р. О. О. не читала «Альбатросів». І, напевно, і потім. Про подальше листування Ксенжопольської з о. Кладочним Петро Шкраб'юк не пише. Однак з цього ж листа хочемо навести кілька речень, які засвідчують, що жила вона пам'яттю – і не лякалася старості: «Так, Осипе, ми перейшли спільно короткий відтинок нашої молодости, а цього не забувається. Я пам'ятаю наші розмови, навіть настрої, який товаришував нам. Все мені живе... Не говори про старість, бо й вона може бути гарна. Я недавно читала власне про старих людей. У них почування бувають так свіжі і сильні, немов у молодих людей. Вік не грає ролі».

Восьма з'ява. Український журналіст із Перемишля Богдан Гук при зустрічі зі мною у Львові

згодився поїхати до Холма, але при умові, що його шеф – головний редактор «Нашого слова» у Варшаві Ярослав Присташ надасть йому відрядження. Однак п. Присташ відповів, що доцільніше доручити справу україністці – викладачці Люблінського католицького університету Мирославі Кавецькій, що мешкає біля Холма. Буквально через тиждень у квітні вже 2010 р. отримую кілька листів від п. Мирослави про Ольгу Олійник. Вона відвідала будинок, в якому мешкала Ольга Ксенжопольська – і довідалася немало. До того ж побувала в архіві. «Жила дійсно на вулиці 1 мая, 8, зараз Подвальна. Там лише кілька кам'яниць, і це буквально самий центр міста. На її свідоцтві про смерть написано таке: Ольга Ксенжопольська з дому Олейнік. Народилася 20 вересня 1909 року в селі Терпилівка, померла 13 січня 1986 року. Імена батьків: Іван, Анна». Отож, батько, що вчителював у Рекшині, називався Іван (раніше я довідався, що Петро), а мама, що похована у цьому ж селі, Анна. А народилася Ольга на 15 днів скоріше від Антонича в с. Терпилівка (тепер Підволочиський район). Це село всього на 5-6 км віддалене від села батька Ольги Добромірки, деś посередині між Збаражем і Підволочиськом. Напевне, з цього села походила її мама, хоча похована в Рекшині. У некролозі про смерть Ольги («Наше слово») читаємо: «Чоловікові та сім'ї Покійної висловлюємо щирі слова співчуття». Оце «сім'ї» ввело мене в облуду, бо я потрактував це як дітей. На мої звернення до «львівських холмщаків» шукати дітей, відповідей я не дочекався – їх не могли знайти. Як звідомляє п. Мирослава, дітей у Ксенжопольських не було.

Ми вже знаємо, що за німецької окупації Ольга Олійник працювала вчителькою на Підляшші. Після війни вона виходить заміж за Зенона Ксенжо-

польського з містечка Седлце (Сідлець – місто на західній межі українського етнічного розселення на Підляшші), 1927 року народження, отже, був на 18 років молодший від Ольги. З костельного свідоцтва про її смерть відомо, що жили вони у «цивільному шлюбі», тобто не вінчались ні в костелі, ні в церкві. У Седлці мешкали по вул. Сверчевського, 8/1 – вся родина Ксенжопольських походить із Підляшшя. До Холма приїхали ймовірно у 1953 р. У свідоцтві про її смерть записано, що Ольга була «pracownikiem umysłowym», але де саме працювала урядничкою не відомо. Вона «[п. Оля, як її звали в кам'яниці] постійно ходила в бібліотеку, такий живий спогад – п. Оля вертається з бібліотеки і несе кульок, у якому дуже багато книжок. Сусідка Аліна пам'ятає, що п. Оля постійно читала. Не лише книжки, але також пресу. Знала дуже багато про події в Польщі і на світі. На Аліну, на той час молоду дівчину, це справляло сильне враження. І ще п. Аліна згадувала, що п. Оля якось сильно різнилася від навколишнього сіро-бурого світу. Була дуже культурною жінкою, завжди елегантно, чепурно одягненою, виглядала, за словами сусідки, «як передвоєнна дама». Нажаль, нам не вдалося знайти жодної світлини О. О. в її поважному віці.

Однак у замужжі була нещасливою. Чоловік дійсно пив, бували сварки, то ж не можна виключити, що викидав книжки через вікна. Їх рідко хто-небудь відвідував. До того ж мав пасію, до якої пішов після смерті Ольги. Цитую п. Мирославу: «Ця коханка – це теж цікава справа, бо вона дійсно мала одружуватися з Зеноном і пізніше постійно всім про це говорила, п. Аліна каже, що була якась, назвімо це, одержима ним. Він пізніше досить відверто зустрічався з нею, вона приходила до них, і треба сказати, що під кінець життя Олі (в неї було зламане стегно) разом з Зеноном доглядала

за нею. Ольга примирилася з тим». У листі до М. Невверлого від 24.11.1985 р. А. Кужельова-Невбаєрова повідомила: «Написала до мене Ольга Ксенжопольська, що вона дуже хвора і її чоловік також».

Коли помер Зенон (це у 1992 р.), приїхала його сестра і роздавала речі. Що сталося з книжками і речами Олі, невідомо. Можливо, що їх викинув сам Ксенжопольський або викинула сестра Зенона після його смерті. Можна здогадуватися, що це було саме таке робітниче середовище, яке не дорожило книжками й архівом.

Ольга святкувала польські й українські свята. Але у Холмській православній церкві її не пам'ятають. Коли померла у лікарні, то хоронив її священник із костельоу, записавши її римо-католичкою.

Ще один цікавий, досить загадковий момент з її життя. У сьомій з'яві, де йдеться про епізод із книжки П. Шкраб'юка «Виноградник Господній», я пишу про родинний клопіт Ольги із хворим свекром. Признаюсь, що «свекор» був моєю вигадкою, бо насправді у листі Ольга пише: «Тяжко мені з папашою – жалію його дуже. Були як рідні батьки». Хто це вони? Вона збиралася дати того «папашу» до відповідного закладу, бо чулася дуже вимученою: це було 1976 р. – ще за десять років до її смерті. Пані Мирослава натомість дещо роз'яснює ситуацію: «Сусідка підтверджує, що дійсно Ксенжопольські жили разом із старшим чоловіком на прізвище Веремко. Оля говорила про нього «оїсієс» (батько). Він працював продавцем у кіоску. Сусідка каже, що Веремко певно був чужий для Зенона. Можливо, що Оля приїхала з чоловіком з Седлце до Холма саме щоб піклуватися Веремком. Вона займалася ним до його смерті».

Дев'ята з'ява. Краєзнавець Михайло Мицько зі села Стриганці, що побіля знаного вже нам Рек-

шина, повідомив, що справді сім'я вчителя Петра Олійника (знов Петро) проживала у Рекшині у приміщенні школи: в одній половині був клас, а в другій мешкала сім'я Олійників. Його дружину, яка не була вчителькою, звали Ольгою (отож, Анна чи Ольга?), її прізвище невідоме. Діти (їх було двоє) також називалися Петро і Ольга. Петро, здібний хлопчина, помер ще у шкільному віці. Мати Ольга не була тутейшою, але тут похована. Померла не пізніше 15 жовтня 1936 р. – саме тоді Ольга оправляла гріб мами. Могила не збереглася. М. Мицько підтверджує, що батько нареченої Антонича не був легкою людиною, часто вживав горілку, дружина тоді відпускала школярів додому. Знущався над нею. До того ж батько мав із вчительською служницею позашлюбного сина Василя, 1928 року народження. Він вже помер.

Щодо її рідного брата знаходимо місце у листі ч. 9 (без дати) Ольги до Богдана Ігоря: «Слухай, Коханий, зі мною їде ще мій маленький братчик (у літах Ромця), дуже радію тому. Ми обоє з Данусем ідемо в четвер або п'ятницю...». Пригадуємо, що Роман 1923 р. н. Ім'я Петро не конче узгоджується із пестливою формою «Данусь».

Отож, можемо собі уявити дитячі літа Ольги. Напевно, найщасливіші її роки – час знайомства з Антоничем.

І десята з'ява. Восени 2010 р. Микола Неверлий переслав мені копії чотирьох листів Ольги Олійник до нього. З них ми довідуємося про її участь у виданні творів Антонича «Перстені молодості» у Пряшеві в 1966 р., а також про її неймовірну радість від цієї події. Ці листи ще раз засвідчують про відданість колишньої нареченої пам'яті Поета. З цього огляду поміщаємо листи у нашій книжці.

АРХІВ

Що лишиться по мені: попіл слів моїх...

Антонич

Після смерті Поета О. О. разом із Володимиром Ласовським, Ярославом Гаращак, Володимиром Гаврилюком і Євгеном Юліаном Пеленським видали дві збірки Антонича – всі вони відчували відповідальність за неопубліковану спадщину. Про це вже не раз згадувалося у попередніх розділах. Знаємо, що О. О. готувала «всі поезії з бруднопису». Це означало, що Антонич залишив свою поетичну спадщину у ненайкращому стані – рукописи не завжди були переписані на чисто. В «Альбатросах» є такий опис: «Врешті Богдан розгорнув шкільний зошит, поклав на стіл чорнильницю й дерев'яну ручку з пером. Таких зошитів лежало кілька в нього на столі під вікном, записаних розтягненим школярським письмом». З того роману довідуємося про останні аркуші «Зеленої євангелії», які то лежали, то зникали на стосі зошитів – рукописів на столику. Є дивна розповідь О. О., яку описала А. Кужельова у листі до М. Неверлого: «Я пам'ятаю її молодою дівчиною, як вона доглядала за Богданом у моєї тітки. Знаєте, що вона мені сказала, як я її відвідала в 1970 р. в Польщі, що хтось, але не знає хто вкрав багато Богданових віршів, а це було, здається, у час його хвороби, Приходили ж туди багато його друзів. Тітка не могла того припилювати». Важко це коментувати: жоден «зłodий» не зважився б на публікацію під власним ім'ям самобутніх віршів. Хоч, правда, в пізнішій своїй публікації О. О. («Лемківщина», 1982, ч. 2, С. 9) зазначає, що «Поет з великою сердечністю відносив-

ся до людей. Був доброзичливий і нечувано поблаглиивий до людських вад і хибних кроків. Охоче давав поради і вказівки своїм молодим колегам. Виникає ціла школа в літературі Західної України, як колись школа Шевченка, а пізніше Рильського». Думка варта спеціального дослідження. Однак війна перешкодила розвитку такої школи.

Могли бути й інші мотиви викрадення рукописів, дещо благородніші. Для них є одне оправдання: збереження рукописів у час війни і радянської окупації.

О. О. напевно мала доступ до приватного архіву покійного Поета у помешканні тети Волошинович, мала дозвіл від родини, яка фінансувала видання обох книжок, на їх публікацію.

Але що було далі з рукописами? Чи всі вони повернулися після друку до домашнього архіву?

У передмові до «Зібраних творів» Антонича (1967) Святослав Гординський пише: «Збережені в автора цієї статті два грубі рукописні зшити Антоничевих поезій, куди, крім “Великої гармонії” і “Трьох перстенів” входять вірші з “Книги Лева” і “Зеленого євангелія”, є добрим показником того, як Антонич працював над своїми поезіями» (ЗТ, С. 19). Д. Ільницький уточнює, що «після смерті Б. І. Антонича чернетка поезій, у якій серед інших творів містилася і вся “Велика гармонія” (окрім двох віршів, які, щоправда, були серед друкованих у “Дзвонах”) опинилася у Святослава Гординського». Володимир Жила у статті «Антоничів вечір» (Жіночий світ, березень 1989, С. 40) зазначає: «У програмі вечора виступив також поет Святослав Гординський – великий звеличник Антонича, який не тільки зберіг чернетки “Великої гармонії” і вивіз їх на Захід, але був також співредактором поетових Зібраних творів (1967). Святослав Гординський прочитав свій вірш,

присвячений пам’яті Антонича». У 1991 році, під час свого візиту до України, С. Гординський передав цю чернетку до ЛННБУ (ПЗТ, С. 815).

У книзі «Мережа» (Ріо-де-Жанейро – Київ – Львів, «БАК», 2011, С.31) Віра Вовк згадує, як вона приїжджала до Нью-Йорку, а в 1959 р. мала там свій вечір: оглядаємо світлину, де вона серед Євгена Маланюка і Святослава Гординського. І читаємо: «Гординський уже давно обіцяв мені показати оригінали Богдана Ігоря Антонича, які йому вдалося зберегти. З пієтизмом я розглядала зшиток із ранніми поезіями поета, що був новим голосом у літературі й промовляв до майбутніх генерацій ще таким молодіжним, невикористаним письмом!».

С. Гординський і Богдан Рубчак «мали до 500 сторінок рукописів поета і 59 машинопису «Довбуша» (ЗТ, С. 357), а також читаємо таку заувагу: «Крім друкованих збірок, редактори цього видання мали до диспозиції низку оригінальних рукописів поета, серед яких була скількість віршів ще недрукованих [...]». Далі йде конкретизація. Та найцікавіше таке:

«Грубий книжкоподібний зшиток у сірій твердій оправі, сторінки (всіх 198) позначені самим Антоничем. На титульній сторінці напис:

Богдан І. Антонич

Поезії

23 березня 1932 – 29 серпня 1933

Чернетка

Зшиток на 135 карток (деякі картки видерті), нумерація олівцем, рукою не Антонича. Бронзової барви півкартонова обкладинка з написом:

Богдан І. Антонич

Чернетка поезій

ЛПТО 1936

3.

На титульній сторінці напис:

Богдан Ігор Антонич

Поезії з року 1936

Зшиток III

24 травня – 7 вересня 1936.

Львів(24 травня – 8 липня)

Бортятин (10 липня – 7 вересня 1936).

Після смерті Антонича 6 липня 1937 р., його поезії із збірок «Зелена євангелія» і «Ротації» були зредаговані на основі цього зошита Ольгою Олійник та Славою і Володимиром Ласовськими. Вони мали чималі труднощі вибрати з багатьох варіантів найліпші. Узгіднення вибраних варіантів позначені у зошиті олівцем – ініціалами О, Ла і Л. Цей зошит позначений на обкладинці цифрою 3, це значить, що в руках редакторів цієї збірки творів Антонича знаходяться зошити ч. 1 і 3. І що ще десь повинен бути зошит ч. 2 з поезіями «Книги Лева» та іншими, можливо й невідомими нам віршами» (ЗТ, С. 349-355). Мандрівку цих нумерованих зошитів не вдасться опісля смерті С. Гординського прослідкувати. Зошит ч. I, що зберігається у Фонді Антонича у Львові, є також чернеткою. Зошит ч. II тут відсутній, а зошит ч. III на відміну від «американського», що був, на нашу гадку, чистовиком (див. фото у ЗТ,с.160 – «Титульна сторінка зшитка ч.III», де не надписано Антоничем, що це чернетка), у Фонді – справжній чорновик. Це певно той рукопис, який О. О. назвала «бруднописом» і який послужив для видання обох посмертних збірок. Але як би там не було з тими зшитками, добре, що маємо ще до виходу Повної Збірки Творів у 2009 р. поважне заокеанське видання.

Згідно з Б. Романенчуком (Б. І. Антонич. Вибрані поезії. Краків, 1940.– С. 75) «Ротації» і «Зелене євангеліє» видав Є. Ю. Пеленський, який мав усі рукописи Поета (Пм, С. 358). Яка їх доля? Чи ними користувався С. Гординський в 1967 р.? Чи родина і друзі забрали їх з помешкання тітки?

Отож,що залишилося у Львові? Цілком можливо, що основна частина поетового архіву була у помешканні на Городоцькій. Там же була велика шафа з книжками. Виглядає,що на момент вивозу родини Волошиновичів самого архіву, книжок,окрім, можливо, особистих речей там було. Невідомо, що зберігалось у батьків у Бортятині, бо нічого у селі не залишилося,хоч би якісь листи до родини. Зрештою, нема й архіву священика – жорстока безбожна влада якщо сама не нищила, то доконувала цього руками перестрашених селян. Пропав архів Ольги Олійник-Ксенжопольської у Холмі. Окремі фото, листи, на щастя, вона передала до прямицького видавництва.

Однак не все так трагічно. У щойно виданій книзі (2010) «Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: переміщення і втрати фондів (1939–1967) знаходимо надзвичайні факти: 13 липня 1940 р. «Гануляк Гр. переносив архів укр. поета Антонича з дому д-ра Свенціцького до будинку Нац[іонального] музею і там враз з тов. Хитрою приготував до перевозу періодику з цього архіву [...]. Хитра [...] опісля приготував, разом з тов. Гануляком, бібліотеку Антонича до перевозу до наших схоронищ [...]. 15 липня [...] Гануляк Гр. працював в «Нац. Музею» при вул. Мохнацького 42, перебираючи архів Антонича. Перебрав усі періодики й почав списувати приготовлений матеріал. Увесь день працював сам один, тому, що тов. Хитра був призначений до іншої роботи, щойно в 17.30 прийшов

тов. Хитра й пов'язав приготувані матеріали. Рано від 9-10 помагав носити книги на авто». 16 липня і 17 липня Гануляк описував («сортировка й протоколування») архів Антонича, а Хитра приготував бібліотеку Антонича («списування, сортування і пакування»). 18 липня Хитра «привіз один віз книжок від Нац. Музею» (С. 127-128).

Григорій Гануляк (1883–1945) – український письменник, журналіст, редактор, книгар, видавець. У 1940–1941 працював у Львівській філії Бібліотеки АН УРСР старшим бібліотекарем у відділах обслуговування читачів та комплектування (група концентрації), науковим працівником-консультантом з питань української літератури та мови у відділі бібліографії. Займався передачею у Львівську філію БАН УРСР книгозбірні «Студіону», бібліотеки Національного Музею, зокрема бібліотеки та архіву Антонича.

Пантелеймон Хитра – бібліотекар, займався з 1940 р. у відділі комплектування передачею архівів із василіанських монастирів, а також відбором і передачею бібліотеки НТШ до Москви (1940–1941 роки).

Опісля (із звіту про роботу відділу рукописів бібліотеки за травень 1941 р.) працівник відділу Казимир Гебултовський далі продовжував опрацьовувати рукописи («папери Б. Антонича і папери, які по ним зісталися») (С. 122). Гелбутовський – на той час науковий працівник відділу рукописів польського сектору, закінчив Краківський університет, магістр філософії, редактор, видавець в «Осолінеум». Упорядковував рукописні збірки приватних осіб і установ.

Виглядає, що архів і бібліотеку Антонича родина чи друзі ще до війни передали Національному музеєві, а можливо самому директорові Іляріонові Свенціцькому. Між іншим, маємо факт контакту Поета з Музеєм. З нагоди 30-ліття Музею у Фонді Антонича

зберігається лист-запрошення до Поета від 18 вересня 1935 р. взяти участь у святкуванні: «...відбудеться м. ін. авторський вечір поезії. Запрошуємо Вас узяти ласкаво у ньому участь...». Однак сам архів Поета був у будинку директора, що побіч Музею. Не буду вдаватися до здогадів, чому так. Та напевно це було тимчасово, але війна перекреслила плани щодо зберігання архіву Антонича. Та скоріше всього, що архів Поета опинився в Музеї завдяки редакторові останніх збірок Є. Пеленському, який працював у Музеї. Наявні матеріали журналу «Дажбог» у цьому архіві підтверджує роллю Пеленського який був редактором «Дажбога».

Що далі творилося з тим архівом, наразі не знаємо. Аж у Книзі реєстрації рукописів, які поступили до відділу (Архів Бібліотеки, опис 1, справа 852) стоїть таке: 27.06.1960 надійшли рукописи, літературно-критичні статті та особисті документи, рукописи різних авторів (журналу «Дажбог», 1932–1934). Чи це означає, що до 1960р. – часу певної відлиги – архів Антонича десь кимось переховувався? Бо не вказано, ким і звідки «передано». І ще така помітка: 1978 р. – архів передано у спец-фонд. Зрозуміло, що у пізніші роки фонд був розсекречений.

Мене зацікавило таке місце у листі О. Олійник до Миколи Неверлого від 3 червня 1966 р.: «...буду у Львові. Зайду до музею і зобачу, що залишилося з рукописів Богдана. Все вам напишу». Можливо, тут не помилка з музеєм (має бути бібліотека). Напевно вона думала про Національний Музей, до якого очевидно було передано архів Поета. Шкода, що не маємо листа з обіцяною інформацією, яка могла багато нам роз'яснити. Проте з листа від 13 вересня ц. р. довідуємося, що Іван Красовський зі Львова повідомив О. О., що рукописи не пропали. Цікаво, що в архіві Антонича також маємо чернетки

у загальному зошиті ч.1 (1932–1930), ч. 3 (1936) й багато інших розрізнених поезій, зокрема, віршів, датованих 1930–1935 роками (61 аркушів). Вони могли становити зошит ч. 3. У цьому архіві є й інші матеріяли (особисті документи, листи, проза, статті, лібрето, чужі твори, квитанції тощо). Звичайно, бракує багато ще чого, але, на щастя, хоч це є!

Мало кому відомо, що в Центральному державному історичному архіві у Львові у Фонді НТШ (ф. 309, оп. 1, справа 1046) зберігається збірка «Велика гармонія».

Додатки

Спогади Блакитної Панни

Це спогади Катерини Матейко, написані незадовго до її смерті в 1995 р. (рукопис зберігаються у родині Будзанів-Матейків). Вона також залишила світлину Товариства студентів католиків «Обнова», названу «просфора 24 березня 1936 р.» на якій вона четверта справа у верхньому ряду і на якій також має бути Антонич. Сидять о. Куницький (третій зліва) і о. Дзерович (четвертий), які через рік ховатимуть Поета. По центрі стоїть духівник товариства о. Микола Конрад, пролошений Папою Іваном Павлом II блаженим.

«Найбільш повні і вірогідні спогади про Б.-І. Антонича – це спогади сучасників поета – (спогади Д. Бандрівського, Т. Пачовського і Ю. Редька) – старших колег по студіях. Вони були опубліковані лише у 1987 році у 8-мому номері журналу “Жовтень”.

Мої спогади – це спогади фрагментарні.

Богдана-Ігоря Антонича я зустріла в 1931 році на Львівському університеті на філології слов'янській, зокрема українській. Поет був тоді на 4ому курсі, а я на 2ому. З 1928 по 1933 рік Антонич вчився на філологічному факультеті Львівського університету, який закінчив з дипломом магістра філософії у 1934 р.

Навчаючись на університеті, ще студент другого курсу читав перед студентами свої поезії та філологічні студії. В 1931 р. виходить перша збірка поезій Антонича "Привітання життя", яка засвідчила новаторський талант письменника і привернула увагу літературної громадськості.

Часто виступав зі своїми поезіями в гуртку українців Львівського університету. Я мала щастя бути присутньою як поет читав свою поезію "Привітання життя". Книжка його збірки "Привітання життя" з дарчим написом поета в темно-коричневій твердій обкладинці з золотим написом в часі воєнної заворухи мені пропала. Я напис запам'ятала: "Моїй блакитній Панні на тихий спомин – автор".

Я була присутня як поет читав свої поезії. Він не читав, а декламував з експресією. Тембр голосу в нього був приємний (тенор).

По закінченні університетських студій університетська професура мала намір вислати його за границю на дальші славістичні студії. Напевно талановитий вчений-поет виправдав би покладені на нього надії. Та невлонима смерть безпощадно скосила його юне життя. Богдан-Ігор Антонич походив з заможної священичої сім'ї. Був одинаком. Все елегантно по-модному одягнений в ясних костюмах. Був середнього росту, синьоокий, темноволосий і короткозорий. Ходив в окулярах. Був лагідний, спокійний, мовчазний, не любив гуртів, держався в більшості самотньо, самотньо й на самотійно бути собою! Любив спів, хоча сам не співав. Пісні любив сумні, журливі. Грав на скрипці.

Навчаючись у польській гімназії в Сяноці, Антонич був активним членом укр. студентського т-ва, щиро любив і шанував рідну мову, залюбки вивчав історію і літературу свого народу».

«Заснеш без зір, поете, – життя на звуки проміннявши»

Мадридський щоденник «Я», в дні 21 квітня 1955 року приніс коротку нотатку, в якій писалося:

«Виконуючи постанову Української Вільної Академії Наук, визначні члени цієї наукової корпорації зложили візиту генералові Москардо⁶³ й вручили йому фотокопію першого видання поеми «Слово про Альказар», що її написав у Львові, столиці Західної України, 1936 році блискучий український поет Богдан Ігор Антонич, що помер рік пізніше по написанні цієї поеми».

В делегації тій був проф. д-р Ярослав Рудницький, д-р Ганна Наконечна, д-р Дмитро Бучинський і п. Володимир Пастушок. Прийнявши від нас фотокопію і іспанський переклад поеми, генерал Москардо при нас зачитався в ній, був глибоко зворушений і по старечому лицю загартованого вояка покотилась груба сльоза. А треба знати, що «Слово про Альказар», розважаючи факт, що поет ніколи не бачив Еспанії, Толедса з його Альказаром, – дійсно написане чудово надхнено; це правдива візія не лиш самого Альказару в часі його оборони перед червоними ордами, а чудова панорама Толедської околиці, спотвореної в «здрібнілий вік достойний фраз і хитрих передбачень, в вік володіння букви і пожитку, в вік змиршавілий, в час легкого успіху й гнучкої міри!».

Фотокопія та іспанський переклад «Слово про Альказар» Антонича знаходиться в окремій вітрині

⁶³ Генерал Хосе Москардо Ітуарте (1878–1956, Мадрид) – начальник героїчної оборони фортеці Альказар у 1936 р.

Альказарського Музею у Толедо, переклад зі вступом про нашого поета був друкований в журналі «Поесія Еспаньоля», ч. 42, за місяць червень 1955 року. [...].

Мадрид, у травні 1957 Р.Б.

Дмитро БУЧИНСЬКИЙ

Витяг із статті «Заснеш без зір, поете, –
життя на звуки промінявши»

(До двадцятої річниці смерті Б. І. Антонича)».

«В орбіті світового театру»

«Передбачаючи ближчим часом від'їзд за океан багатьох “переміщених осіб” із таборів та маючи на увазі “розсіяння” української еміграції по цілому світові, Блавацький поставив п'єсу молодого українського драматурга Алексеви́ча (І. Чолгана) “Провулок Святого Духа”⁶⁴, що високим патріотичним змістом промовляла глядачеві про важливість збереження свого національного “я”. Автор, уже тоді відомий виставами ревію в Театрі-студії Й. Гірняка та О. Добровольської, відносив “Провулок Святого Духа” до своїх “чорних п'єс” у порівнянні із попередніми ревію.

П'єсу цю Блавацькому приніс знаний журналіст Олег Лисяк, коли режисер перебував тимчасово у табірній лікарні у Міттенвальді, Він забрав її з собою і у листі до автора Алексеви́ча повідомляв: “Вже почав працю над п'єсою і маю надію за 3–4 тижні запросити Вас до Регенсбургу на прем'єру”, яка і відбулася 8 січня 1949 р. Що режисер ужив своє власне “прочитання”, про це свідчить сам автор, котрий уже на прем'єрі відчув конфлікт між тими характерами, які він мав в уяві під час написання, та персонажами, створеними акторами АУА на сцені.

“Провулок Святого Духа” складався з семи картин, пролога та епілога і своєю формою нагадував раніше написані автором ревію. В ці картини було вкладено історію Львова: листопад 1918 р., зима 1919 р., часи польської окупації 1929 р., більшовицької (1939–1941 рр.) та німецької (1941–1944 рр.) з дія-

⁶⁴ Іларіон Чолган. Львів. Мелодрама провулка Св. Духа // Літаври. – Ч. 4–5, С. 62–70. “Нові дні”. – Зальцбург. 1947 р.

ми національного спротиву. Картини об'єднувалися двома характерами: Дзвінковою Дамою та Тінню Поета, що пояснювали події, Тінь Поета виконував сам Блавацький, що читав вірші з трьох збірок Богдана Ігоря Антонича – “Три перстені”, “Книга Лева”, “Ротації”. Дія “Провулка...” супроводжувалася численними піснями та танцями. Сам провулок Святого Духа та корчма Пана Семена фактично перетворювалися на символи вічного полум'я міста Львова. На каміння його падає кров і палає вічним багаттям, а у синьому сяйві горить сріблом хрест собору Св. Юра. “Провулок Святого Духа” – остання режисерська праця Блавацького в АУА в Німеччині. Почалися приготування до від'їзду за океан, бо АУА дістав можливість виїхати повним складом до Філадельфії, Газета «Свобода» 2 червня 1949 р. повідомила своїх читачів, що Блавацький з акторами прибув до США.

Валеріян РЕВУЦЬКИЙ

Уривок із книги «В орбіті світового театру»
(Київ – Харків – Нью-Йорк. В-во М. П. Коць, 1995)

Лист Ольги Олійник до о. Йосифа Кладочного

1976 рік. У березні з колишньої столиці Данила Галицького – Холма – на адресу Кладочного надійшла вістка від пані Ксенжопольської:

«Дорогий і як же рідний Осипе!

Власне, я відписувала Тобі на листа, коли надійшов другий лист від Тебе. Не можеш собі уявити, як било мені серце, коли я зобачила Твоє письмо. І радість, і тривога – все те зілялось в одно. Пишеш, що якась Керч сіє баламуцтво. Маєш рацію. Тільки в тій статті правди, що Антонич і Ласовський були друзями, а все інше то всупереч всякому розсудкові. То просто абсурд.

Богдан жив у світі звуків, барв, тонів. Бо був справжній поет, що оспівував радість життя, а інспіратором його була ціла природа, якої він чувся частиною. Творчість для Антонича була найглибшою потребою і сенсом життя.

Богдан писав цікаво. Бувало так, що записував цілі фрагменти, поодинокі слова, відірвані думки і т. п. Так повставляли – немов родилися – цілі частини поетичного твору. Богдан говорив мені, що не раз носив в собі через якийсь час те, що пізніше перетворював у конкретний образ. Але писав ще інакше. Казав мені, що найкраще писав рано, і тоді немов йому хтось нашіптував до уха. То Богданові слова. Ті твори, після Богдана, були найліпші: не потребували жадних поправок.

Так Богдан творив. Де тут місце на чийось інспірацію? Ласовський сам був би здивований, а навіть обурений таким твердженням, яким заризикувала якась Керч.

Богдан мав ще звичай дуже цікавий. Над одним словом писав не раз друге, третє і т. д. Для приміру подам першу стрічку вірша "...дівчино, хмелю весняний" – то над словом "весняний" писав майовий, зелений, п'яний і т. д. Так повставали цілі поверхи над одним словом. З них треба було вибрати найвідповідніше чи то для повнішого образу, чи зміцнення враження. Так, Богдан свої поезії в бруднописі читав у Ласовських. І як зайшла така потреба, що вибрати відповідне слово, то Влодко чи його жінка Славця доконували цього. Богдан при такому слові зазначав першою буквою імені – хто то вибрав. Коли, назв'їв то, я з'явилася в життю Богдана, то він читав мені новонаписані твори. І, власне, мене питав – яке слово залишити в поезії. При вибранім мною слові теж ставив першу букву мого імені. Вже Ласовських не питав. І немов навіть тінь задрости появилася у Ласовського. Говорив до мене: "Олю, ти забрала нам Богдана". Але то неважно, бо часто в чвірку читали твори Богдана. Те, що хтось читає твори комусь близькому і то в бруднописі – не є новістю і так діється на цілому світі. Ніхто, однак, не має претенсії, що є інспіратором.

Щодо "Карбів", то знаю тільки те, що Богдан умістив там одну статтю. Як ходить о посмертну збірку Богдана п. н. "Зелена Євангелія", то на видання її родичі Богдана дали гроші. Я приготувала всі поезії з бруднопису і спільно з Пеленським ми узгіднили уклад такий, як в збірці "Книга Лева". Хиба в мене заховалася навіть кореспонденція з того часу, проваджена з Пеленським. Він власне занявся друком і все полагодив, що було потрібне в друкарні.

Осипе! Слухай – чи не вважаєш, що було би добре написати до тої редакції вияснення. Оскільки так – то подай мені адресу редакції, яка помістила спогади тої Керч».

«ЯКАСЬ КЕРЧ». Говорячи про неї, ні Кладочний, ні колишня Антоничева наречена не знали, що то була сама «Славця» – дружина Ласовського, яка брала участь у «редагуванні» творів Поета. Цей псевдонім – Керч – вона вибрала вже на еміграції: в Галичині підписувала свої публікації дівочим прізвищем – Гаращак. Псевдонім «Керч» стоїть і на романі «Альбатроси».

Стосовно «баламуцтва», то йшлося про спогади Оксани Керч, які вона 1976 року друкувала на сторінках газети «Свобода» (Чикаго) під назвою «Далекий світ». Авторка твердила, що Ласовський був немов би інспіратором творчості Антонича. А загалом вона писала тепло, з любов'ю, шануючи пам'ять видатного Поета. Про спосіб творення Богданом-Ігорем писала і в «Альбатросах»: «Кожний рядок читав у трьох-чотирьох варіантах і, дивлячись на нас, питав: «Який?» Єдиний з-поміж нас Чуб⁶⁵ не розгубився. Вислухував усе, не перемішавши варіантів, і за кожним разом висловлював свою думку. Явір⁶⁶ підкреслював варіант, який Чубові видавався найкращим, і позначав його початковою буквою Чубового імені».

В цій історії із споминами Керч важливіше інше – стосунки Кладочного з Антоничем та Ольгою Олійник (Ксенжопольською). Зміст і тон її листа переконають, що ці взаємини були дружні, щирі і тривкі. Опускаючи один абзац (він стосується суто домашніх справ пані Ольги), подаю закінчення:

⁶⁵ Чуб – Володимир Ласовський

⁶⁶ Явір – Б. І. Антонич

«Так, Осипе, ми перейшли спільно короткий відтинок нашої молодості, а цього не забувається. Я пам'ятаю наші розмови, навіть настрої, який товаришив їм. Все в мені живе. Дякую Тобі за це, що й Ти собі пригадав, і за це, що вияснив мені, на чому полягає моя омибка. Мій дорогий, не говори так про старість, бо й вона може бути гарна. Я недавно читала власне про старих людей. У них почуття бувають так свіжі і сильні, немов у молодих людей. Вік не грає ролі (підкреслив ручкою Кладочний – П. Ш.). Але це довша справа. Прошу Тебе, напиши, як чуєшся? Що думаєш робити з виїздом до сестри? Кінчу і здоровлю сердечно.

Оля.

Холм, 10.03. 1976».

Петро ШКРАБ'ЮК

Із книги «Виноградник Господній»,
Львів: «Місіонер», 1995 р. – С. 127-129

Листи Ольги Олійник до Миколи Неверлого

Холм, 23 ? 1965

Шановний і Дорогий Пане Докторе!

Дивуєтесь певно, що так довго не маєте відомости від мене. То не з моєї вини. Страшно довго якимось йшов той лист. По одержанні враз відписую і висилаю то, що маю, може ще Вам придасться. Отже, висилаю Вам: дві знімки самого Богдана і дві знімки групі, де є Богдан. Дві карточки писані Богданом власноручно до Мами під час своєї хвороби у Львові. На тих картках і я пишу до Мами Богдана. Подаю це як зразок його письма. В одній карточці пише про плюскви і шваби – прошу очевидно то оминутти, бо то цілком не належить до справ приємних. Подаю ще почерк Богдана на «першій главі» «Книги Лева» з дедикацією власноручною Богдана для мене. По-просту я вирвала тепер з книжки ту картку. Висилаю ще мій лист, писаний до Е. Ю. Пеленського в справі «Зеленої Євангелії» і «Ротації», який я писала по смерті Богдана з дому його Батьків, щоби Вас зорієнтувати хоч частинно в тодішніх моїх турботах. Своїх знімок з того часу не маю. Ту, що висилаю, залишилася на моїм індексі з університету львівського. Я її відірвала і висилаю. Знімка моя в народньому строю з пізніших часів.

Дорогий Пане Докторе! Я маю написані фрагменти з дитячих літ Богдана – на підставі оповідань його батьків. Як уважаєте, що то мав придатися – то вишлю дуже радо, а тепер спішуся, щоби вислати сьогодні «express» і молю Бога, щоби Ви як найшвидше це одержали.

Сердечно здоровлю Вас і Дружину – Оля.

Холм, дня 3.VI.1966

Шановний і Дорогий Пане Докторе!

За листа і знимки дуже сердечно дякую. Я шалено щаслива, що Ви свій великий задум допровадили до кінця. Книжка укажеться! Цей факт є великої ваги не тільки в особистому розумінню, але передусім для нашої літератури. Ваше назвисько є на віки зв'язане з Богданом.

Уявляю собі, скільки Ви мали труднощів, але тому, що Ви все поконали – тим більша є Ваша заслуга.

Я своєї радості не можу висказати, але так тішуся, що сміюся і плачу зі щастя. Ви сповнили мрію Богдана. Це не пусті слова. Як найсердечніше Вам за це «спаси-Біг»! Завтра тобто 4-го червня їду до рідні в УСРР. Буду там до кінця червня і буду у Львові. Зайду до музею і зобачу, що залишилися з рукописів Богдана. Все Вам напишу.

Дуже сердечно дякую Вам і Вашій Коханій Дружині за запрошення до Братислави. Справді з найбільшою радістю скористаю з нього, як тільки відвідаю Чехословаччину. Не знаю однак, чи це матиме місце до кінця біжучого року. Коли б це наступило, то з певністю буду в Братиславі, бо в Вас, Дорогий мені Пане Докторе, і в Вашій Дружині – бачу правдивих Приятелів і вважаю Вас обоє за найближчих Друзів покійного поета. Ви поступили так, як хтось найрідніший. З цілого серця дякую Вам.

В «Наших Слові» я читала дуже прихильну, теплу нотатку про Вашу книжку. Була поміщена в номері з 1-го травня 1966 р. Середницький є чудова людина. Він власне причинився, що поезія Богдана ожила. Не маю слів вдячності і пошани, на що заслуговує. Хай Бог Йому заплатить за Його добре, голубине серце.

Сердечно здоровлю Вас і Вашу Дружину і бажаю всего, що тільки щастя приносить, остаючи з глибокою пошаною – Ольга Олійник-Ксенжопольська.

Холм, 8. VIII.1966

Вельми Шановний і Дорогий Пане Докторе!

Знаю, що книжка, якій Ви посвятили стільки праці, вже вийшла. Говорили мені про це в редакції «Жовтень» у Львові. Я власне вернула щойно з УРСР і надіялась, що книжку Ви вже мені надіслали. Ви обіцяли свого часу, що першу книжку я одержу. Що сталося?

Дуже Вас прошу пришліть мені книжку і автограф Богдана, який я вирвала з «Книги Лева» і вислала Вам.

Тому, що в редакції «Жовтень» дуже просили мене, щоби дістати для них книжку, будь ласка, перешліть мені 4 примірники. Одну для мене і три для друзів Богдана. Я за книжки належно заплачу.

Дуже прошу напишіть кілька слів і остаю з глибокою пошаною

Ольга Олійник-Ксенжопольська

Для Вашої Дружини як найсердечніше бажання всего добра.

Холм, дня 13 IX 1966

Високоповажаний і Дорогий Пане Докторе!

Сердечно дякую за книжку, яку я одержала два дні тому.

Я очарована нею і подивляю Ваш вклад праці. Книжка чудово видана. Вірте, я плакала з радощів, що врешті сповнена остатня воля Б.І. Антонича.

Дорогий Пане Докторе, Ваша заслуга перед нашою літературою, а з особі Ваша роль в відкритті вартостей поетичної творчості поета є неповторна, є вічна.

Я писала вже до Вас по приїзді з УРСР. Не знаю, чи Ви одержали мого листа. Тому ще раз звертаюся з просьбою. Будучи в редакції «Жовтня» і говорячи на тему Вашого видання (тільки 2 книжки у Львові), всі були дуже цікаві хоча переглянути книжку. Редакція «Жовтень» з

належним узнанням, пошаною, а навіть любов'ю відноситься до поезії і взагалі до спадщини поета. Просили мене, щоби роздобути хоча 2-3 примірники для них. Для правдивих і щирих поклонників поезії Богдана. Я нічого не могла обіцяти, тільки згодилася до Вас звернутися з тією просьбою.

Тепер я одержала листа зі Львова і пересилаю Вам, Будь ласка, поруште, як то говориться, всі sprужини, щоби здобути хоча 2 примірники «Перстені молодості». Я маю тільки один і не можу віддати, хоч знаю, що в УРСР вони конечно потрібні. Писав до мене рівнож Красовський в справі рукописів Б. І. Антонича. Вони не пропали. Тепер, пише Красовський, що на могилі Богдана поставлять пам'ятник. Пишу до нього, щоби ще плиту пам'яткову вмурували на камениці у Львові (давня Гордоцька 18), де жив і творив поет.

Пересилаю Вам рівнож коротку згадку про Богдана, яку я помістила в обласній газеті «Вільне життя» в Тернополі з дня 8 липня 1966 №35 (6496).

Кінчу і залучаю найсердечніше поздоровлення для Вас і Вашої Дружини.

Ольга Олійник-Ксенжопольська

Антонич теж з Бортятини...

Залізнична зупинка «Судова Вишня»... Відразу ж від залізничного полотна починаються угіддя чарівного галицького села – Бортятин. Там з 1926 року працював парохом Василь Антонич – батько славного українського поета Б. І. Антонича. Молодому поетові якраз виповнилось 17 років.

Бортятинці вказують нам дорогу на цвинтар, а довідавшись, що приїхали ми відвідати могилу батьків поета, радо ведуть нас туди. Могила в густих зарослях старого цвинтаря, дбайливо доглянена. На надмогильному пам'ятнику роботи демнянських майстрів – фотографії батька і матері Антонича. Батько помер у 1947 році, мати – в 1953 р.

Старші бортятинці пам'ятають Богдана-Ігоря, називають його здебільшого Ігорем. «Завжди носив з собою велику книжку і читав, – розповідає найстаріша жителька села Антоніна Васів. «Ходив задуманий, вимахуючи прутом...» Дідусь Мороз (це він їздив аж у Демню замовляти надмогильний пам'ятник) розповідає, як Ігор учив його читати. Пригадав окремі випадки з побуту поета в батьків: «Був єдиним сином, і батько з матір'ю дуже переживали за нього. Якось приїхав зі Львова, а коли треба було повертатись, почалась велика повінь. Отець Василь радив перечекати. А Ігор хотів їхати. Запряг я коні, під'їхали ми до ріки, а коні далі йти не хочуть... Мусили завернути. Батьки тішились, що вийшло по-їхньому...». Показує нам дідусь стареньке драпове пальто: «Ігор був мені подарував, то його власне було». Просимо дідуса накинути пальто (вже геть поїдене міллю) на плечі. Дідусь низенький, пальто йому до самих п'ят. Але вже маємо уяву про зріст Антонича.

Ганна Михайлівна Войціцька (Захарко) показує нам фотографію трьох дубків на вигоні – там часто любив сидіти молодий поет. Дуби не збереглися, їх вирубали... «До сільської бібліотеки Ігор не ходив, – згадує жінка. – Але завжди приходив до школи на вечорниці. Там співав разом з хлопцями та дівчатами, а ще більше слухав. Дуже любив пісню «Ой, зійди, зійди, ясен місяцю», а також жартівливу «Гарна і багата мала науку» – все просив, щоб я йому їх заспівала...»

На пагорбі – велика мурована церква, побік – стара дерев'яна дзвіниця, де годинами просиджував Богдан-Ігор, читаючи книжки або щось записуючи. Запам'яталась борятинцям схилена постать поета з пером у руці.

Церква збудована за отця Василя Антонича, на це будівництво він вклав майже всі свої заощадження. Крім церкви, збудував о. Василь для села крамницю (функціонує досі). Василя Антонича односельці згадують з повагою та любов'ю. «Не було б отця Антонича, – часто повторювали вони нам, – не було б Борятини».

Василь Антонич був активним громадським діячем на селі, організовував громадські свята, вшанування роковин Т. Шевченка, дбав про освіту для молоді, наполягав, щоб здібніші продовжували навчатись, допомагав їм матеріально.

Серед старих фотографій надibuємо фото о. Василя і груповий знімок. Ольга Олійник, наречена Богдана Ігоря, писала, що з початком світової війни, у 1914 р., сім'я Антоничів опинилась у Відні. Однак незадовго до початку війни, в лютому 1914 року, Василь Антонич був у Львові – про це свідчить групове фото, підписане на звороті «Львів. 3.02.1914». Василь Антонич стоїть у верхньому ряду. На фотографії

12 чоловік. Нам вдалося з'ясувати, що в центрі (в другому ряду) сидить сивоголовий поважний Петро Петрицький (1855-1919), відомий галицько-український суспільний діяч, священик, один з організаторів першого галицького аграрного страйку. Інших осіб встановити не вдалося. Що пов'язувало Василя Антонича з Петром Петрицьким? На це питання варто б знайти відповідь, адже батьки – це те найближче оточення, яке формувало характер майбутнього поета, його почуття і ставлення до рідного народу.

Чимало борятинців було на похороні Богдана-Ігоря Антонича. Із щирим, непогамованим співчуттям розповідають старенькі люди, які ще пам'ятають молодого Ігоря і цей похорон п'ятдесятилітньої давності, як побивалася мати, як тяжко перебував синову смерть батько.

Після смерті Василя Антонича матір'ю поета заопікувались односельці. Вона майже зовсім осліпла. Це вияснює нам, чому такою запущеною була могила Богдана-Ігоря на Янівському кладовищі – мати не могла відвідати могилу сина сама, а супроводити її до Львова ніхто з борятинців не зміг би: щойно після смерті Сталіна було скасовано прикордонну зону, до якої входило і село Борятин, хоча до кордону з Польщею ще кілька десятків кілометрів. Можемо уявити собі смуток і самотність цієї жінки, яка так і не довідалась, не могла довідатись, що ім'я її сина задзвенить по світу в новій славі – щойно через десять років після її смерті потраплять вірші Б. І. Антонича до рук львівських літераторів (С. Трофимука, Р. Братуня, Д. Павличка, Ігоря та Ірини Калинців, В. Лучука).

Забутою була й могила поета. Коли в 1964 році ми прийшли на цвинтар до могили Богдана-Ігоря, то шукати її довелось за номерними знаками – ні

хреста, ні дощечки не було, лише напівзапала яма, густо поросла барвінком... Тоді ж поставили тимчасовий дерев'яний хрест і насадили квіти... А в 1974 році львівські жінки (за участю й бортятинців) поставили на могилі кам'яний козацький хрест. Та цей простий і скромний надмогильний пам'ятник у стократ цінніший від давно обіщованих рафінованих постаментів львівських скульпторів.

Та прості люди, робітники, трудівниці, селяни не забули стежки до могили поета. Вони поставили йому скромний надмогильний пам'ятник, сюди двічі на рік (у дні народження та смерті) вони приносили квіти... І чи ж треба дивуватись, що 6 липня 1987 р., в день п'ятдесятиріччя смерті, до Б. І. Антонича прийшло понад півтори сотні громадян нашого міста? Люди йшли відразу по праці, несли квіти... цей мимовільний, ніким не організований мітинг на могилі відкрила вступним словом про Антонича Ірина Калинець. Ігор Калинець охарактеризував поезію Антонича на тлі тогочасного літературного процесу в Галичині і прочитав вірш С. Гординського, присвячений Б. І. Антоничу. В. Хомик розповів про Лемківщину – батьківщину поета. Присутні читали твори Б. І. Антонича – один за одним, кожен свої улюблені вірші. А потім зазвучав «Заповіт», українські народні та лемківські пісні. Від могили всі пішли до будинку, де жив Б. І. Антонич і звідки його хоронили (нині вул. 1 Травня, 50).

Тоді ж на могилі поета було висловлено пропозицію, щоб щорічно, кожної найближчої до 5 жовтня (день народження Антонича) неділі влаштовувати вечори поезії під девізом «Поет молодості». Місцем проведення вибрано площу з пам'ятником С. Тудору – прихильникові Антоничевої поезії (по вул. Чайковського). 4 жовтня громадяни Львова та

гості зібрались о 17 год. біля пам'ятника С. Тудору. Про цей вечір не сповіщали афіші – ще не усталилась традиція по довгих роках застою проводити такі вечори. Прийшло до тисячі шанувальників Антоничевої музи, чимало молоді. Були й представники громадських організацій.

Після вступного слова Ігоря Калинця та виступу Юрія Волощака вірші Б. І. Антонича прочитали артисти театру ім. Марії Заньковецької, молоді барди з групи «Не журись» виконали свої пісні на слова Антонича, Лесі Українки, І. Франка, В. Симоненка. Поетичний вінок склали поетові молодості і краси молоді поети. Кожен бажаючий міг виступити на цьому святі. Стоматолог Б. Корчинський подарував Антоничеві читання творів І. Франка. Почули присутні і про відвідини Бортятини. На закінчення всі заспівали «Тополлю» та «Заповіт»...

Довго не розходились львів'яни та гості з площі, хоча сутінки вже оповили місто. В руках у багатьох були пам'яткові графічні відбитки, виконані львівськими молодими художниками з нагоди цього вечора.

5 жовтня у Клубі будівельників відбувся творчий концерт Віктора Морозова, присвячений пам'яті Антонича.

Вшанувало пам'ять поета і львівське телебачення. З читанням віршів та виконанням пісень на слова Б. І. Антонича виступили й ті, хто був на площі біля пам'ятника С. Тудорові.

Ірина КАЛИНЕЦЬ
Пошукова група
часопису «Євшан-зілля»
Львів, «Євшан-зілля», ч. 1, 1987 р.

Громадянська панахида на могилі поета Богдана Ігоря Антонича

В понеділок 6.07.87 випала 50-а річниця смерті поета. Вже давно Ірина та Ігор Калинці думали над тим, яким би то чином вшанувати пам'ять цього великого поета, що є цілою епохою в нашій модерній поезії. Поскільки на якесь академічне зібрання не можна було розраховувати, бо ніякі офіційні особи чи організації (спілка письменників) не брали участі, вирішено було зробити се в формі громадянської панахиди на могилі поета. Якогось строгого сценарію не розроблялося, Ірина мала в загальних рисах розказати біографію цього спеціально забутого поета, охарактеризувати той жорстокий час, в якому «забувався поет» і воскресіння його в 60-х рр. після появи збірок його поезій в Пряшеві (М. Неврли), Нью-Йорку (С. Гординський) і в Києві (Д. Павличко).

Ігор зобов'язався коротко зупинитися на характеристиці Антоничевих поезій у всіх прижиттєвих і посмертних збірках, а також мав прочитати свої вірші, написані в 60-х рр. з присвятою поетови і можливо прочитає ще вірші й самого Антонича. Далі мали бути декламації і співи учасників панахиди о 7 год.

Ввечері при гарній сонячній погоді зійшлося дуже багато людей, в основному молоді. Для тих, що не знали, де знаходиться могила поета по головній алеї були розвішені по деревах дороговкази зі стрілкою і написом «до Антонича». Стефа Шабатура з дівчатами дуже гарно завітчали букетами і папороттю, потім Стефа засвітила свічки. Присутні обступили широким колом могилу, Ірина стала з

правої сторони могили, Ігор і декламатори з лівої. Вона почала такими словами: (див машинопис).

Ірина тримала себе дуже поставно, говорила плавно, чітко, розумно і розважливо, без емоцій. (Добре, що послухала моєї ради і трохи стерла гострі кути, говорячи про сталінські часи). Гарно закінчила цитатою з Антонича. Після неї молодий хлопець (Юрко Волощак), що стояв ззаду Ігоря прочитав кілька поезій Антонича. Потім читала вірші дівчина (Ірина Вовк). Вона дуже гарно продекламувала 2 вірші. У своєму слові Ігор розповів про свій хід до Антонича 60-х рр., дав стислу характеристику кожній збірці поезій Антонича, накреслив стан літературного життя на Україні і в Галичині в 20-х рр., а також в часи погрому української культури в 30-х рр., зупинився на Антоничевій поезії, на її пантеїзмі, містичності, згадав про відсутність продовження поетичних традицій Антонича в 50-х рр. В часи свідомого забуття його імені на Україні, про спробу відшукати його могилу 25 літ тому, а потім прочитав свій вірш з присвятою Антоничу з 64 р., а також прекрасний вірш С. Гординського.

Говорив він дуже повільно, логічно будуючи речення по-професорськи, дуже дохідливо і чітко і закінчив так: дорогі братя і сестри, валіть, руйнуйте тюремну стіну темноти і забуття.

Після Ігора виступив лемківський самодіяльний поет (так він сам себе назвав) В. Хомик – учитель школи № 34 і продекламував 3 свої вірші, присвячені Антоничеві і Лемківщині. За ним читала з картки дуже тихим голосом вірш Антонича дівчина (Марта Патерига). Кажуть, що і вона щось пише потрохи. Здавалося, що вже на закінчення Роман Крип'якевич продекламував «Благовіщення». Але після нього Ю. Волощак ще прочитав 2 вірші Антонича.

– Чи ще хтось буде читати? – запитала Ірина. – якщо ні, то я прочитаю вірш... і заспіваємо «Заповіт». Потім почали співати: 1. «Заповіт», 2. «Чуєш брате мій», 3. «Думи мої», 4. «Ой, верше, мій верше», 5. «З далекого краю лелеки летіли», 6. «Кед ми прийшла карта», 7. «Гамерицький край».

Співали спочатку тихо, а потім відважніше і голосніше, і гарно. Тому що Ігор сказав, що внаслідок певних умов не появилось в українській поезії послідовників Антонича, то Ю. Волощак на доказ того, що зовсім так не є, прочитав ще кілька віршів молодих ще незнаних поетів, присвячених Антоничеві чи інспірованих творчістю Антонича.

Потім ще Роман Фіголь на прохання Ігоря зробив коротеньку інформацію про зв'язки Антонича з АНУМівцями і про його мистецтвознавчу діяльність, зокрема про статті в «Карбах» (від новаківців). На закінчення Ірина запропонувала, щоби такий день зробити традиційним, щоби кожного року в надвечір'я Івана Купала збиратися на могилі Антонича вшанувати його пам'ять.

Ігор запропонував, щоби в жовтні збиратися, наприклад, на площі біля пам'ятника Тудора з читанням віршів Антонича, а може десь в якомусь приміщенні, може спілка письменників допоможе (аякже!). Коло Тудора тому, що він цінив талант Антонича і прихильно ставився до нього на відміну від Гаврилюка [Олександра], який бачив в нім тільки українського буржуазного націоналіста. Ще говорив Ігор, що казав йому Козак з т. Заньковецької, що хоч театр є на гастролях в Тернополи, та все ж вони роблять і там вечір пам'яті. Може десь там тепер в Тернополи – казав Ігор, – також відбувається подібний урочистий вечір.

У 20.45 почали розходитися. Багато молоді пішло ще на Городоцьку 50 під будинок, де жив Антонич. Розказували мені потім, що як тільки вони повиходили з брами того будинку і почали розходитися, під'їхало аж 5 міліцейських машин і почали розглядатися і всі в подвір'я пішли. Може хтось потелефонував, що то «тусовка» або якась «революція» робиться. (Коли приїхав на цвинтар трамваєм у 18.45, коло брами стояли і обсервували пильно, але на цвинтарі я їх не бачив).

Треба сказати, що вся ця урочиста церемонія викликала у всіх дуже приємний і урочистий настрій, було дуже багато букетів і квітів на могилі.

7 липня 1987 р.

Іван ГРЕЧКО

Документи КГБ від 1987 р.

5 сентября 1987 г. Львов. №5/1967

С е к р е т н о. Экз. №1

Львовский обком Компартии Украины
тов. Погребняку Я. П.

О намерении отдельных националистических настроенных лиц провести сборище у памятника С. Тудору в г. Львове

Управление КГБ по Львовской области № 5/2-1650 от 28 июля 1987 года информировало Вас о том, что 6 июля с. г. на Яновском кладбище в г. Львове, на могиле И.-Б. Антонича состоялось якобы стихийное собрание представителей интеллигенции и творческой молодежи. Посвященное 50-летию со дня смерти поэта. Выступавшие на собрании ратовали за сохранение творческого наследия Антонича и репрессированных ранее литераторов, высказались за необходимость организации ежегодного проведения Дня поэзии в г. Львове возле памятника украинскому писателю С. Тудору.

По полученным оперативным данным ряд литераторов, известных своими националистическими настроениями, посвященного памяти И.-Б. Антонича у памятника С. Тудору. По их сценарию, митинг будет проходить при зажженных свечах с использованием т. н. «свободной трибуны», где может выступить каждый желающий. Они намерены расставить среди прибывших на митинг единомышленников, которые должны предотвращать какие-либо провокационные действия и антисоветские высказывания со стороны присутствующих.

Нами осуществляется контроль за обстановкой в указанной среде.

Одновременно считаем целесообразным придать указанному митингу организованный характер, поручив его проведение Львовскому отделению Союза Писателей Украины.

Докладываем на Ваше решение.

Начальник Управления КГБ УССР по Львовской области (підпис) С.И. Малик.

6 октября 1987 г. Г. Львов №5/3-2205.

С е к р е т н о. Экз. №1

Львовский обком Компартии Украины

О неофициальном вечере памяти поэта И.-Б. Антонича в г. Львове

4 октября с. г. В 17.30 по инициативе львовского Клуба молодых ученых состоялось неофициальное празднование годовщины рождения поэта И.-Б. Антонича с участием любителей поэзии. В числе собравшихся (около 120 человек) возле памятника украинскому писателю С. Тудору присутствовали супруги Калинец, братья Горыни и Осадчий, в прошлом привлекавшиеся у уголовной ответственности за националистическую деятельность. Зачитанные стихотворения Антонича, отдельные творческие пробы любителей поэзии в духе перестройки литературного процесса были записаны на диктофон М. Горынь.

В процессе торжества каких-либо враждебных проявлений не зафиксировано.

С учетом поступивших в июле с. г. оперативных данных о планируемом неофициальном чествова-

нии поэта нами были осуществлены меры оперативного плана по упреждению и локализации возможных антиобщественных проявлений.

Факт проведения неофициального вечера памяти поэта Антонича свидетельствует о том, что в деятельности активистов Клуба молодых ученых просматривается стремление выйти из-под влияния партийных и общественных организаций.

По нашему мнению, это обстоятельство зафиксировано известными органам КГБ националистами, принимающими участие в этом вечере, которые могут пытаться использовать указанный клуб как трибуну для пропаганды идейно вредных взглядов.

По нашему мнению, отделению СП Украины и горкому комсомола необходимо более активно включиться в творческую деятельность клуба, чтобы придать ему организационную основу и четкую идейно-политическую направленность в работе.

Начальник Управления КГБ УССР по Львовской области (підпис) С. И. Малик.

Из книги Богдана Гориня
«Не тільки про себе», книга третя,
Київ, Пульсари, 2010, С. 49-52.

Лауреати літературної премії ім. Б. І. Антонича

1994 р.

Ярина Сенчишин – диплом І ступеня
Данило Кубай – диплом ІІ ступеня
Ліда Мельник – заохочувальний диплом

1995 р.

Данило Кубай – диплом І ступеня
Вікторія Чорноброва – диплом ІІ ступеня
Оксана Зеленчук – заохочувальний диплом

1996 р.

Галина Крук – диплом І ступеня
Злата Угрин – диплом ІІ ступеня
Марина Павленко – заохочувальний диплом

1997 р.

Остан Сливинський – диплом І ступеня
Інна Плахотнюк – диплом ІІ ступеня
Наталя Баланова – заохочувальний диплом

1998 р.

Сергій Коноваленко – диплом І ступеня
Надія Трач – диплом ІІ ступеня
Олена Волкова – заохочувальний диплом

1999 р.

Оксана Яковина – диплом І ступеня
Маріанна Кіяновська – диплом ІІ ступеня
Ніна Галан – заохочувальний диплом

2000 р.

Анастасія Угрин – диплом І ступеня
Оксана Кішко-Луцишин – диплом ІІ ступеня
Дмитро Лазуткін – заохочувальний диплом

2001 р.

Надія Пішаківська – диплом І ступеня
Катерина Калитко – диплом ІІ ступеня
Ольга Остапчук – заохочувальний диплом

2002 р.

Олег Романенко – диплом І ступеня
Василь Минько – диплом ІІ ступеня
Марія-Мирослава Ізбенко – заохочувальний диплом

2003 р.

Галина Гевків – диплом І ступеня
Лілія Демидюк – диплом ІІ ступеня
Надія Калениченко – заохочувальний диплом
Галина Смеречинська – заохочувальний диплом

2004 р.

Юрій Кучерявий – диплом І ступеня
Наталя Біленька – диплом ІІ ступеня
Оксана Максимчук – диплом ІІ ступеня
Тарас Кремін – заохочувальний диплом
Олег Левченко – заохочувальний диплом

2005 р.

Євген Головатюк – диплом І ступеня
Юрій Синенький – диплом ІІ ступеня
Наталя Пасічник – заохочувальний диплом

2006 р.

Дарина Березіна – диплом І ступеня
Володимир Биньо – диплом ІІ ступеня
Олег Давибіда – заохочувальний диплом

2007 р.

Назарій Назаров – диплом І ступеня
Роксоляна Фециця – диплом ІІ ступеня
Наталя Матолінець – заохочувальний диплом

2008 р.

Любов Якимчук – диплом І ступеня
Микола Шпаковський – диплом ІІ ступеня
Василь Кордяк – заохочувальний диплом

2009 р.

Наталя Ткачик – диплом І ступеня
Олександр Данилюк – диплом І ступеня
Павло Коробчук – диплом ІІ ступеня
Юлія Ванда Мусаковська – заохочувальний диплом.

2010 р.

Марія Титаренко – диплом І ступеня
Катерина Онищук – диплом ІІ ступеня
Уляна Безпалько – заохочувальний диплом

Л и н а говорить з ...*К л е н о м*...
 Чи за ним повторює риму:
 «Від Третього Райху зле нам
 й від колишнього Третього Риму!».

Не міг він зламати ... *Т е л і г у*...
І її, незламну, знищив.
 Скажіть мені, хто застеріг би
 Від цього: а чи Енгельс, чи Ніцше?

Неба колір який? *Б а г р я н и й*.
Неба колір який? *Б л а к и т н и й*.
 Не пасхальні закланні барани.
 Вої йшли на промовисті битви.

І пливе ще і досі ... *Б а р к а*...
 Океаном безмежним – словесним.
І сил, і сил не забракне,
 не стомляться руки-весла.

Спитається хтось: «А втонеш?
 Втонути і в тишу легко».
 Не втонемо ж ми, *А н т о н и ч у*!
 Допливемо, веселий Лемку!

2007

Роман ТАРНАВСЬКИЙ
 (учасник конкурсу)

Зміст

Скорочення	4
До читача з радістю	5
Дитинство	9
Гімназія	32
Данило ІЛЬНИЦЬКИЙ Університет	46
Гурток українців, АНУМ, УТБ	71
Левандівська «Просвіта»	92
Ольга ДЯДИНЧУК Антонічі в Борятині.....	99
Публікації	116
Опера «Довбуш»	135
Творчий процес	145
Друзі	155
Недуга	177
Похорон.....	187
Портрет.....	194
Могила	202
Наречена	218
Архів.....	235

ДОДАТКИ

Спогади Блакитної Панни.....	242
<i>Дмитро БУЧИНСЬКИЙ</i>	
«Заснеш без зір, поете, – життя на звуки проміннявши»	245
<i>Валеріян РЕВУЦЬКИЙ</i>	
«В орбіті світового театру»	247
<i>Петро ШКРАБ'ЮК</i>	
Лист Ольги Олійник до о. Йосифа Кладочного.....	249
<i>Листи Ольги Олійник</i>	
до Миколи Неверлого	253
<i>Ірина КАЛИНЕЦЬ</i>	
Антонич теж з Бортятина... ..	257
<i>Іван ГРЕЧКО</i>	
Громадянська панахида на могилі поета Богдана Ігоря Антонича	262
Документи КГБ від 1987 р.....	266
<i>Лауреати літературної премії</i>	
ім. Б. І. Антонича	269
<i>Роман ТАРНАВСЬКИЙ</i>	
Л и п а говорить з ...К л е н о м.....	272

Для нотаток _____

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Міжнародний інститут освіти,
культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету "Львівська політехніка"

Ігор КАЛИНЕЦЬ

Знане і незнане про Антонича

Матеріали до біографії
Богдана Ігоря Антонича

Комп'ютерний набір

Галина ШМІЛО

Ольга ПТАШНИК

Ганна МАМЧУР

Художній редактор

Галина ГЕРА

Видавництво "Друкарські куншти"

e-mail: rhera@ugcc.org.ua

тел. (032) 245 10 83

Львів – 2011

Наклад 700 прим.





Церква у с. Чертиж



*На місці цієї хати стояв будинок,
в якому народився батько Богдана Ігоря Антонича*



Могила бабусі Євдокії



*Діти Івана Кота: Василь, Ольга, Йосип –
двоюрідні Богдана Ігоря. Садиба Антона Кота. 1933 р.*



Могила діда Антонія Кота



*Родина двоюрідної сестри Богдана Ігоря – Юлії.
Перший зліва – Борис Запотічний*



*Отець Андрій Кот серед своєї родини.
Бабуся Ганна – дружина Івана Кота*



о. Василь Антонич



Ольга Антонич



о. Андрій (Атаназій). Дрогобич, 1944 р.



Церква на батьківщині Б. І. Антонича у с. Новиця



Б. І. Антонич у дитинстві



Метрика Б. І. Антонича



Пропам'ятна таблиця у с. Новиця.
Світлина Наталії Пархоменко



Лемківська хижка на батьківщині Б. І. Антонича у с. Новиця



Старий цвинтар у с. Новиця



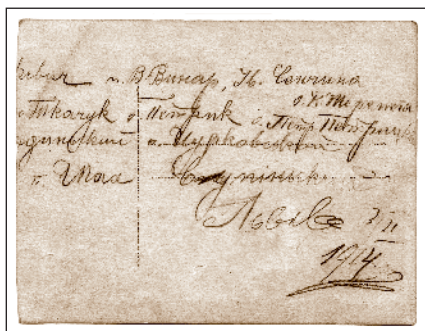
о. Антонич серед галицького громадянства



Олександр Волошинович
(1881-1971). Фото 30-х років



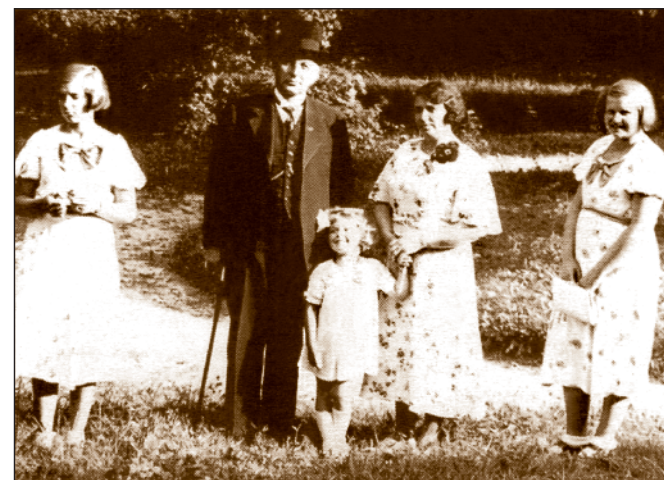
Все, що залишилось
зі с. Липовець



Зворот фотографії



о. Василь Антонич



Олександр Волошинович з дружиною Крістіною (1897-1982)
і дочками – Ольгою (1921), Ярмилою (1932)
і Тетяною (1923-2005). Бардіїв, 1936 р.



Церква у с. Волиця



Церква у Сяноку



Теперішній вигляд с. Волиця



Гімназія у Сяноку



*Сяноцький український гурток.
Антонич сидить перший зліва*



Лев Гец



*Антонич (стоїть другий зліва) між українськими
студентами Сяноцької гімназії*



*Лев Гец, можливо, серед Наглядової ради
музею "Лемківщина" у Сяноку. У верхньому ряді о. Степан
Венгринович, сидить о. Омелян Константинович*



Будинок Університету та костел св. Миколая.
Фото поч. XX ст.



Залікова книжка



Семінар вищий української філології в академічному році 1932/33. Перший ряд: Богдан Ігор Антонич, Ярослава Винарчук, проф. д-р Ян Янув, асистент Йосиф Шемлей, Леся Мельник-Кулицька. Другий ряд: Ірина Шкварок-Книш (невидне лице), Леся Селянська-Ковалюк, Марія Кушнір-Барагура, Надя Глібовицька, Наталя Горбайчук, Ярослав Рудницький. Третій ряд: Степан Шурат, Теофіст Пачовський, Іван Романюк, Михайло Литвин, Володимир Барагура, Оля Юськів-Геник-Березовська, Богдан Романенчук, Калістрат Добрянський, Леонтина Коляджин-Боднарук, Ярослав Улицький, Ольга Глинчак-Ковалик.



Членський квиток Гуртка студентів українців
Б. І. Антонича

UNIwersYTET Janina Kazimierza we Lwowie
WYDZIAŁ Humanistyczny
L. 1071

DYPLOM MAGISTRA FILOZOFJI

Pan Bogdan Antonicz
urodzony dnia 5 października 1904 roku w Koniecznej Gorlice
odbył przepisane studia w Uniwersytecie Janina Kazimierza
we Lwowie na Wydziale Humanistycznym
w zakresie filologii polskiej
i zdał następujące egzaminy:

z gramatyki episkopalnej współczesnej	
polozymy	z wynikiem bardzo dobrym
z gramatyki episkopalnej języka starożytności	
starożytności	z wynikiem bardzo dobrym
z podługami wiadomości z historycznej gramatyki	
języka polskiego	z wynikiem bardzo dobrym
z historii literatury polskiej oraz z teorią literatury	
poetyki i stylistyki	z wynikiem bardzo dobrym
z historii polskiej, ustrojowej i kulturalnej	
Polski	z wynikiem bardzo dobrym
z ogólnych zagadnień	
filozoficznych	z wynikiem bardzo dobrym
z języka starożytności	
starożytności	z wynikiem bardzo dobrym
z porównawczej gramatyki języków	
starożytności	z wynikiem bardzo dobrym
z gramatyki historycznej języka polskiego i dialektów	
głównie ogólnych, ostatkiem	z wynikiem bardzo dobrym
z	
	z wynikiem

Sign. F. 2.

Drukarnia Państwowa Nr. 63110. t. II. 33. 1906.

z		z wynikiem
z		z wynikiem
z		z wynikiem

oraz przedstawił z wynikiem bardzo dobrym pracę magisterską
na temat: „Znaczenie czasowników z przyrostkiem -ny”

Wobec tego Rada Wydziału Humanistycznego
Uniwersytetu Janina Kazimierza we Lwowie
na wniosek Komisji Egzaminacyjnej nadaje Panu Bogdanowi
Antoniczowi stopień

MAGISTRA FILOZOFJI,

JAKO DOWÓD ZAKOŃCZENIA STUDIÓW WYŻSZYCH W ZAKRESIE

filologii polskiej

We Lwowie, dnia 25 maja 1934 r.



REKTOR

DZIEKAN

Jan Czekanowski

(Jan Czekanowski)

PRZEWODNICZĄCY KOMISJI EGZAMINACYJNEJ

Julian Płanin

Диплом магістра філософії Б. І. Антонича



Український Академічний Дім (УАД) у Львові



Знищена польськими студентами-ендеками світлиця УАД



Світлиця УАД



*Гурток студентів-україністів.
Б. І. Антонич сидить другий справа*



Антонич в гуртку студентів-україністів, 1934



*Гурток студентів-україністів в академічному році 1932-33.
Фото на тлі дерев перед Академічним Домом.*

Перший ряд зліва: Ольга Волошук,
Мирослав Семчишин, Богдан Романенчук,
Ярослав Рудницький, Наталія Горбайчук.
Другий ряд: Богдан Ігор Антонич, Ірина Винницька-
Пеленська, Ірина Шкварківна-Книш, Марія
Хмеликівна, Йосиф Шемлей (асистент професора),
Катря Матейко, Ліда Ломацька, Дарія Сосенко.
Третій ряд: Іван Дурбак, Іван Вовчик,
Богдан Гошовський, Михайло Литвин, Юліян
Редько, Леся Мельник-Кулицька, Софія Кузьмінська-
Циган, Надя Глібовицька, Марія Кушнір-Барагура,
Олександра Селянська-Ковалюк, (невідомі гості не-
україністи), Ярослава Винарчук, Теоктист Пачовський.
Четвертий ряд: Семен Михайлишин, о. Петро Кишка,
Оля Юськівна-Геник-Березовська, Володимир Барагура,
Люба Суха, Калістрат Добрянський



Фото і автограф
із залікової книжки



В. Ласовський. Портрет Антонича
(збірка "Зелена євангелія")



Фото з газети "Назустріч"
(некролог), 1937 р.



Обкладинка першої збірки,
1931 р.



Обкладинки збірок Поета



В. Ласовський, "Автопортрет".
Нью Йорк, 1961



Оксана Керч,
портрет роботи В. Ласовського



Автор В. Ласовський біля портрету Антонича



*В. Ласовський.
Портрет Антонича
для НТШ Нью-Йорку.*



*О. д-р Йосиф Кладочний.
Портрет роботи
Володимира Ласовського
(1932 р.)*



*Обкладинка
львівського видання
2008 р.*



Театральний колектив левандівської "Прогвіти". Третій справа скрипаль, можливо, Антонич



Б. І. Антонич (сидить другий зліва) членом журі Тов-ва письменників і журналістів у Львові



Музики перед будинком "Прогвіти" на Левандівці

П'ятниця 12 листопада 1937
Велика саля Муз. Т-ва ім. Лисенка у Львові

Прощальний Концерт перед виїздом до Америки

МАРІЯ СОКІЛ АНТІН РУДНИЦЬКИЙ

ПРОГРАМА:

1. Б. Сметана: Арія з опери „Продана Наречена“
2. С. Василевко-Женці
Любонна пісня
С. Рахманінов: Біла мого вікна...
Як гарно тут...
Г. Гвір: Жити, будем жити!
3. Дж. Пучіні: Арія (Молитва) з опери „Тоска“
Арія з опери „Мадам Батерфляй“
Вальс з опери „Богема“
4. Антін Рудницький: Дві арії Дзвінки з опери „Довбуш“
а) Пісня до солонейки і слова:
б) Арія з І-ї дії і Б. І. Антонич
вперше у Львові
5. Українські народні пісні
Антін Рудницький: Любонна пісня (бойківська)
Жартівлива пісня (кубанська)
Василь Барвінський: Косарі
Юлія Мейтус: Задував дідочок
Лев Ревуцький: Червона ружа
На вулиці скрипка грає.
6. М. Мусоргський: Думка Парасі з опери
„Сорочинський ярмарок“

Початок год. 20 15

Програма концерту, на якому вперше виконано арію з опери
«Довбуш» (лібрето Б. І. Антонича)



Михайло Голинський, Марія Сокіл та Антін Рудницький.
Львів, 1935



Будинок
колишнього санаторію
на вул. Личаківській, 107



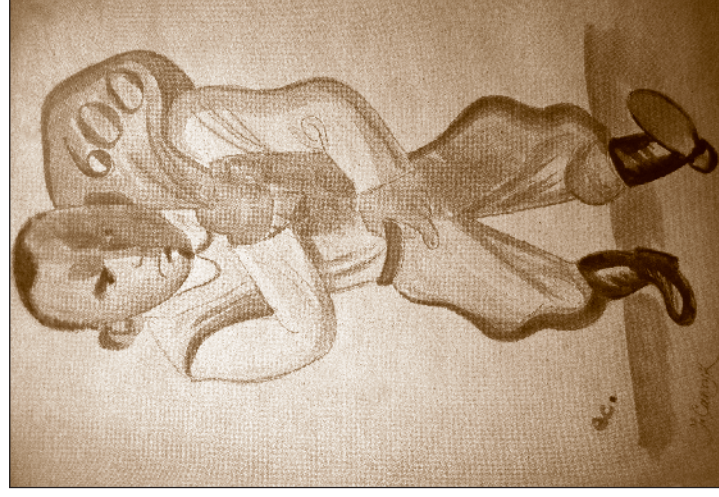
Дитяча музична школа
№ 5, можливо, санаторій
лікаря Панчишина



*Товариство студентів-католиків "Обнова". Просфора 24 березня 1936 р.
Сидять о. Куницький (третій зліва), о. Дзерович (четвертий). По центрі стоїть духівник
товариства о. Микола Конрад, у цьому ж ряду, ймовірно, перший справа Б. І. Антонич.
Четверта справа у верхньому ряду Катерина Матейко*



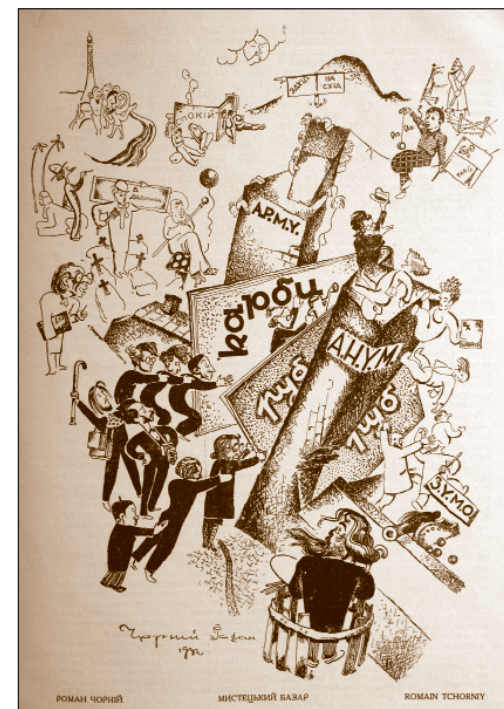
*Святослав Гординський.
Шарж на Б. І. Антонича*



*Святослав Гординський.
Шарж на Уласа Самчука*



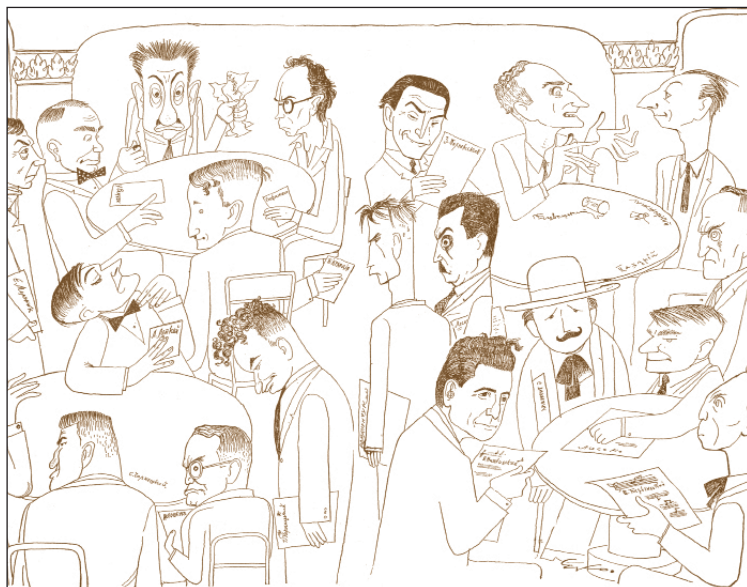
"Богема", 1929 р.



"Мистецький базар", 1932 р.



Шаржі Романа Чорнія



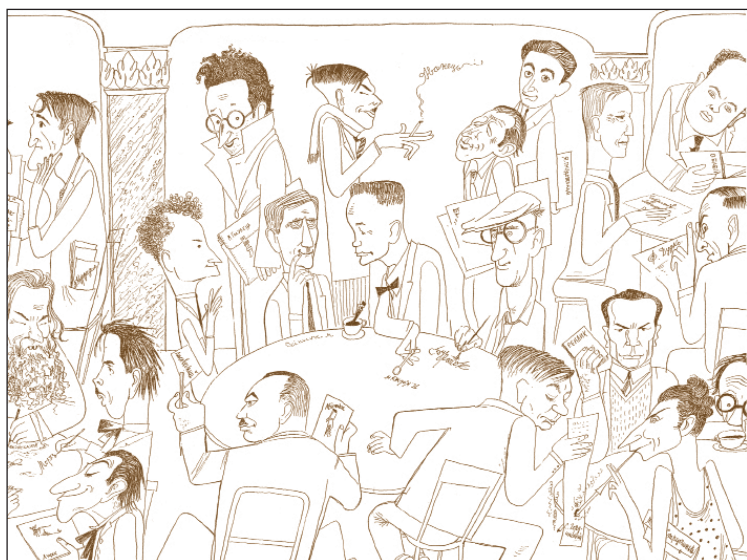
Шарж Едварда Козака (ЕКО) на львівську богему



Володимир Ласовський



Богдан Кравців



Святослав
Гординський



Володимир Гаврилюк.
Рис. із книги "Альбатроси"



Б. І. Антонич. Рисунок-
шарж В. Ласовського, 1935 р.



Будинок Ласовських,
вул. Кутова 26.
Сучасне фото



"Качиний діл",
вул. Котляревського 39.
Сучасне фото



Будинок, таблиця та план помешкання
по вул. Городоцькій 50.
(Стрілочкою зазначено покій Антонича)



Посмертна виставка Антонича у Вітрині Книгарні Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові. Липень 1937 р.



Краєзнавчий музей у Горлицях



У музеї



Ольга Олійник



Можливо, Оля у гімназії



Будинок, в якому мешкала Ольга. Холм



Гімназіяльні однокласники Ольги



Могила Ольги. Холм



*Хрест на могилі Антонича,
1964 р.*



*Пам'ятник на могилі
Антонича, 1974 р.*



*Могила батьків Антонича
в Борятині*



Ірина Калинець, Ганна Войціцька і Антоніна Васів



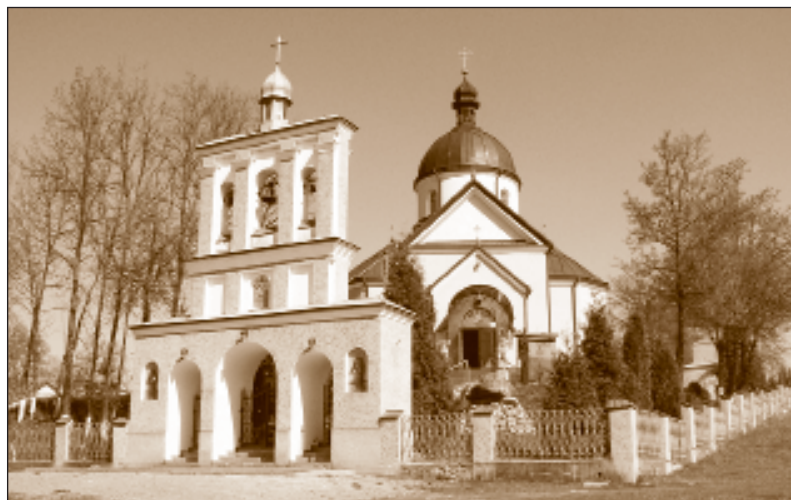
На могилі Антонича, 6 липня 1987 р.



*Плебанія у Борятині (тепер – музей-садиба Антоничів).
Світлина Данила Ільницького*



Таблиця на музеї
в Борятині



Церква в Борятині. Сучасне фото



Тарас Чубай



Віктор Неборак



Ігор Калинець

Володимир
Корецький



Віктор Морозов



Юрій Волощак

Вечір пам'яті
Б. І. Антонича.
4 жовтня 1987 р.



Б.І. АНТОНІЧ

А. Савченко, 1989

Ліногравюри,
випущені до свята Антонича
5 жовтня 1989 р.



А. Мокуча 5.х. 1989р.



На могилі Антонича, 6 липня 1987 р.